ZOZOLALA

tweemaandelijks stripinformatieblad gratis december 1991 / januari 1992 week 49 t/m 5

60

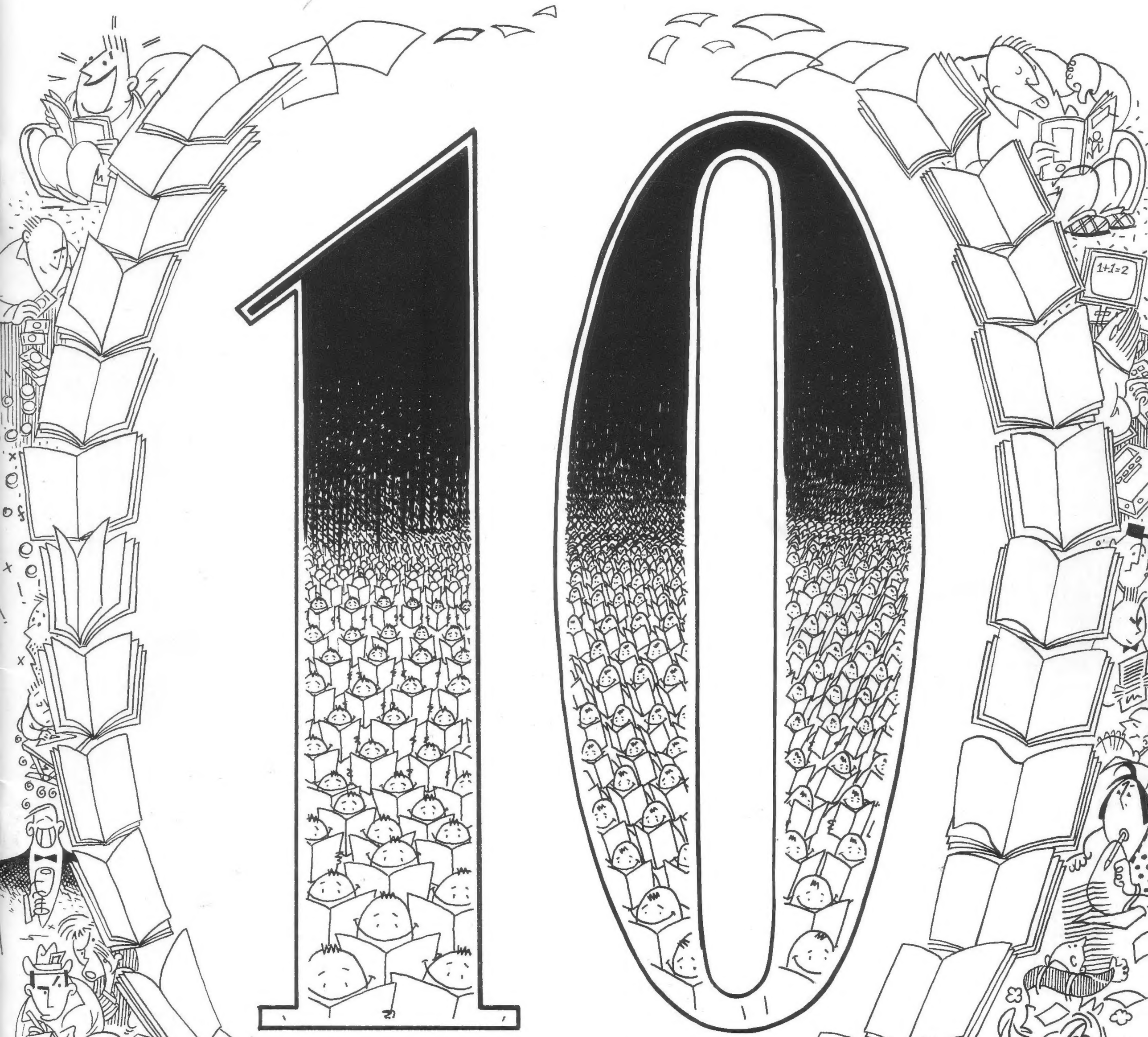

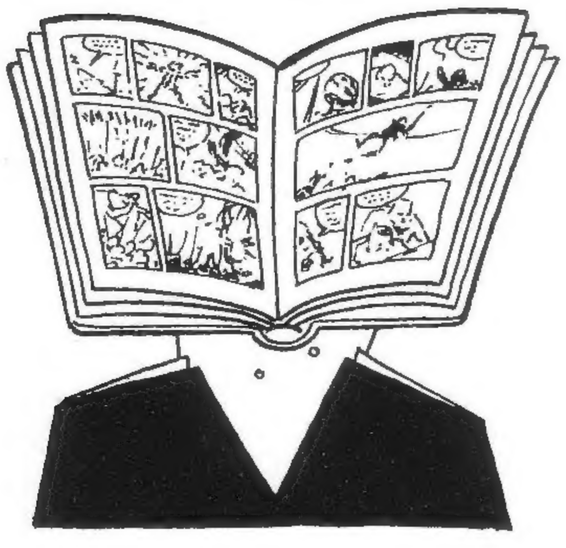

Jubileumomslag van Hanco Kolk

Jaja!

Hij is er toch nog gekomen, zo op de valreep van de jaarwisseling! Het 60ste nummer dat het 10-jarig bestaan van ZozoLala markeert (zie hiernaast). Een lekker dik, divers nummer voor ZozoLala-verslaafden en andere stripliefhebbers is gemaakt. Op de oproep voor nieuwe medewerkers in het vorig redaktioneel is een aantal (veelbelovende) reakties binnengekomen. Omdat de rek er weer in lijkt te zitten, hebben we maar meteen twee oude plannen van de stapel "toekomstige projecten" gehaald. Het eerste is *Zeker Lezen*; een onderdeel van de rubriek *Het Laatste Oordeel*. Hierin recenseren we nu eens geen nieuwe albums, maar willen we (herdrukken van) "klassiekers" onder de aandacht van een publiek brengen dat nog niet zo lang van strips geniet. Het tweede is *De Enquete* die we bij dit jubileumnummer gevoegd hebben. Hiermee willen we te weten komen wie jullie zijn en wat jullie van o.a. ons blad vinden, om ZozoLala in de toekomst nóg beter te maken. Bovendien komen we in die enquete aan jullie wens tegemoet om weer eens een *Populariteitspoll* te houden. Veel plezier met het selecteren van je favorieten!
Dan rest mij nog slechts om de klanten van de nieuwe ZozoLala-winkels van harte welkom te heten en iedereen, namens de redaktie, het beste voor 1992 te wensen. Veel plezier met ons en jullie 60ste nummer!

ML

ZozoLala-stripwinkels in Nederland

DE BOEKENHALTE
Assendorperstraat 103
8012 DH Zwolle
(038-221077)

DE BOEKENWURM
Corneliuslaan 22
6413 GT Heerlen
(045-228082)

BOES
Lievevrouwestraat 33
4611 JJ Bergen op Zoom
(01640-59366)

BOLSTER
Koninginnesingel 43
5911 KD Venlo
(077-544069)

BOEKHANDEL
EN LEESBIBLIOTHEEK
't CENTRUM
Korte Singelstraat 20a, Schiedam
010 - 426 25 84
Nieuwstraat 3, Delft
015 - 14 44 90

BOOKERS & STRIPPERS
Boterstraat 19
1811 HP Alkmaar
(072-121916)

DUMPIE
Nieuwe Rijn 18
2312 JC Leiden
(071-126404)

FRANKA
Torenstraat 9 (Torenpassage)
4811 XV Breda
(076-214153)

HET GELE TEKEN
Grote Oost 37
1621 BR Hoorn
(02290-18623)

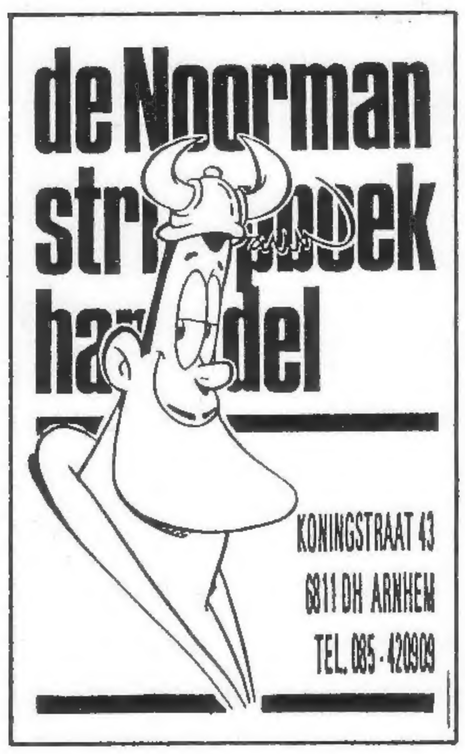

NOORD
1e Middellandstraat 110-c
3021 BH Rotterdam
(010-4258756)

NOORD
Zaagmolendrift 33
3036 JX Rotterdam
(010-4664368)

DE NOORMAN
Koningstraat 9
6511 LA Nijmegen
(080-226146)

OBELIX
Ten Katestraat 26A
1053 CG Amsterdam
(020-855100)

PANDA
Frederikstraat 955-959
2514 LJ Den Haag
(070-3635950)

PAPYRUS
Raadhuisstraat 81
4701 PN Roosendaal
(01650-62624)

PAULUS
Verdronkenoord 62
1811 BG Alkmaar
(072-126041)

PEP
Oude Aa 1
5701 PZ Helmond
(04920-49222)

HET PERRON
St. Janstraat 13
4331 KA Middelburg
(01180-34747)

PIET SNOT
Vismarkt 3
3511 KR Utrecht
(030-318472)

PLAATJES-BOEKJES
Herenstraat 77
1211 CA Hilversum
(035-233646)

DE RAT
Korfmakersstraat 3
8911 LA Leeuwarden
(058-151600)

RICHARD
Rombout Hogerbeetsstraat 78
1052 HX Amsterdam
(020-842923)

SJORS
Scheffersplein 1
3311 EJ Dordrecht
(078-142012)

SNOEK
Eerste van Swindenstraat 545
1093 LC Amsterdam
(020-6684764)

SPIRIT
Hinthamerstraat 90
5211 MS 's-Hertogenbosch
(073-145530)

TOMMY
Nieuwlandstraat 14
5038 SN Tilburg
(030-358319)

DE TWEEDE LEZER
Eerste Wormenseweg 102
7331 DK Apeldoorn
(055-427202)

YENDOR
Korte Hoogstraat
3011 GL Rotterdam
(010-4331710)

Kleine Berg 33
5611 JS Eindhoven
040 - 441882

ZozoLala-stripwinkels in België

ALFA STRIP
Nieuwstraat 12
2440 Geel
(014/58.43.80)

CARAPACES
Parijsstraat 16
3000 Leuven
(016/22.58.40)

COMIC STRIPS
Adegemstraat 85
2800 Mechelen
(015/20.69.70)

DE GALLIËR
Beekstraat 46
3800 St. Truiden
(011/67.17.39)

GOBELIJN
Mechelsestraat 35
3000 Leuven
(016/23.55.86)

MEKANIK STRIP
St. Jacobsmarkt 73
2000 Antwerpen
(03/234.23.47)

PIERKE
Frans van Rijhovelaan 312
9000 Gent
(091/27.70.86)

RATTEKOPJE
Onderwijsstraat 1
8430 Middelkerke
059-30.52.66

SLOEBERKE
Zwevegemstraat 11
8500 Kortrijk
(056/21.96.68)

DE STRIEP
Katelijnestraat 42
8000 Brugge
(050/33.71.12)

DE STRIPKEVER
Bruulcenter, Bruul 79
2800 Mechelen
015-21.76.05

DE STRIPOMAAN
KardinaalCardijnstraat 3
1500 Halle
(02/356.15.89)

TISTJEN DOP
Paterstraat 120
2300 Turnhout
(014/42.88.29)

WONDERLAND
Paardsdemerstraat 17
3500 Hasselt
(011/22.82.00)

ZozoLala 10 jaar!!

Met gepaste trots -niets menselijks is ons vreemd- willen wij op deze extra redaktionele pagina even stilstaan bij het 10-jarig bestaan van ZozoLala. Niet zozeer om ons zelf eens publiekelijk op de borst te slaan (het maken van ZozoLala bevredigt onze masochistiese behoeften al meer dan voldoende), maar meer om antwoord te geven op een aantal vragen die ons regelmatig gesteld worden en zéker als een "dankjewel" aan al die mensen die in de afgelopen 10 jaar hun steentje hebben bijgedragen aan ZozoLala en het blad hebben gemaakt tot wat het nu is. Dat hun moeite niet onbeloond is gebleven leert een blik in de stripcatalogus: van de vele stripinformatiebladen die er in de loop der jaren zijn uitgegeven, zijn er slechts twee levensvatbaar gebleken. *Stripschrift* brengt binnenkort haar 250ste nummer uit (hier alvast onze welgemeende felicitaties!) en ZozoLala begint aan haar tweede decennium. Wie van de initiatiefnemers had dat kunnen denken?

In den beginne was er een informatiestencil van stripzaak De Noorman in Nijmegen, waarin de klanten geattendeerd werden op te verschijnen strips. Na zes nummers was dit stencil uitgegroeid tot een ge-offset blaadje en wilde men er een regelmatig verschijnend blad van maken. Een klant die hiervan hoorde bood zich aan om het blad vorm te geven en terloops ook van een naam te voorzien. En zo verscheen in januari 1982 het eerste nummer van "ZozoLala" (de naamgever vondt het eerste nummer maar zozo-lala). Het blad zou tweemaandelijks gaan verschijnen en zou naast stripinformatie ook artikelen en amateurstrips gaan bevatten. De redaktie werd versterkt met twee enthousiaste klanten, waardoor de kwaliteit aanmerkelijk steeg. De eerste vier nummers van ZozoLala werden enkel in de Noorman-vestigingen in Nijmegen en Tilburg verspreid en de redaktie maakte ook toen al (getuige de openingszin van het redaktioneel van het derde nummer: "*Voor het eerst op tijd verschenen!*") kennis met een probleem dat inmiddels een vast element van de ZozoLala-traditie is geworden.

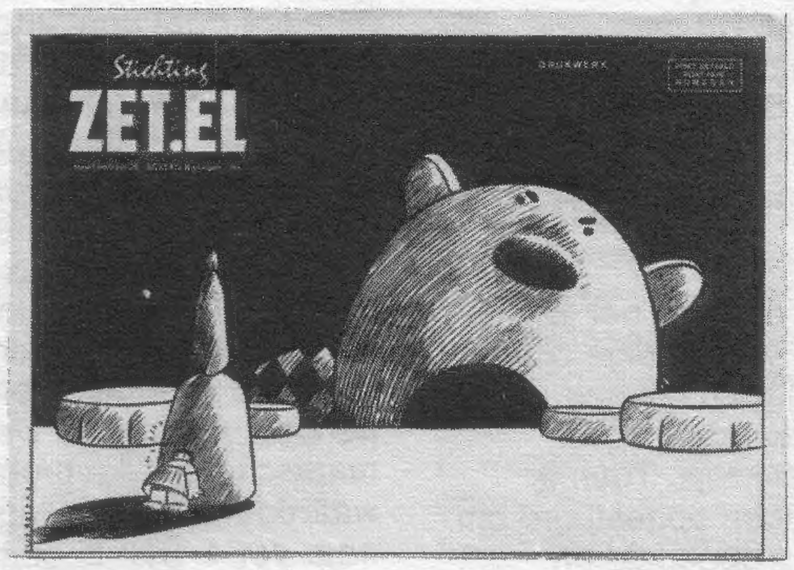

Vanaf nummer 5 werd ook andere winkels de gelegenheid geboden om het blad af te nemen. Een mogelijkheid die in de jaren die volgden door veel winkeliers met beide handen werd aangegrepen. Om die ontwikkeling voor te blijven kende ZozoLala vanaf haar zesde nummer een onafhankelijke redaktie, die het blad in eigen beheer uitgeeft. Het "systeem" dat die redaktie bedacht was even eenvoudig als doeltreffend. Men verkocht het blad tegen kostprijs aan de deelnemende winkeliers, die op hun beurt het blad gratis aan hun klanten mee moesten geven. De filosofie hierachter was (en is) dat winkeliers hun geld "terug zouden verdienen" doordat hun klanten (door artikelen en nieuws) geïnteresseerd zouden raken in strips die zij voorheen niet zo snel gekocht zouden hebben. Bovendien zou de winkelier klanten aan zich binden door de extra service (ZozoLala) die hij zijn klanten bood. De in strips geïnteresseerde klant zou op zijn beurt een gratis informatieblad ontvangen. In datzelfde zesde nummer deden de "advertentiehokjes" op de redaktionele pagina hun intrede. Die advertenties zouden -tot op de dag van vandaag- een onbedoeld gevolg krijgen: ZozoLala-lezers die naar een andere stad gingen, keken eerst in het blad waar zich in die stad een stripzaak bevond. Extra

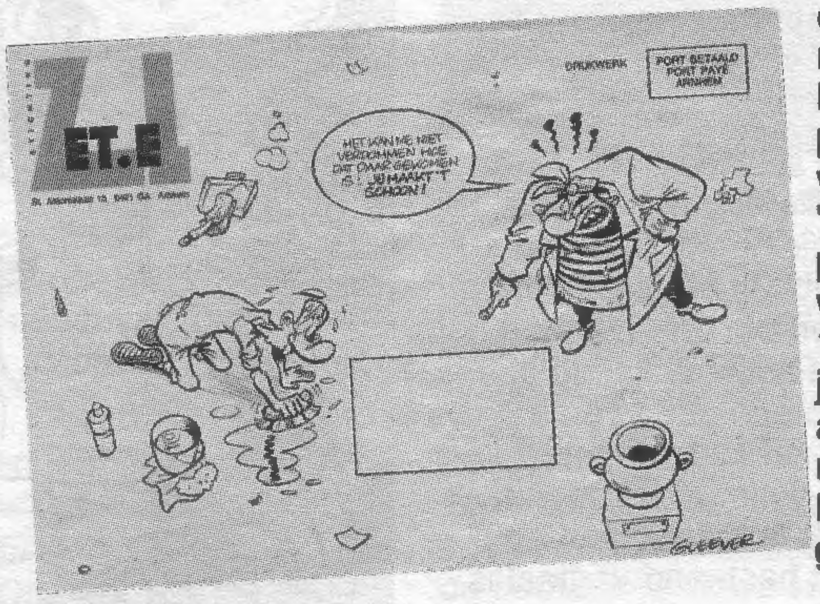

klandizie voor de winkelier en gemak voor de stripliefhebber!
Nummer 8 maakte melding van "de eerste Vlaamse winkel". En langzamerhand kreeg ZozoLala steeds meer het uiterlijk zoals jullie dat nu kennen. Meer artikelen, een soort Prullenbak, een Agenda en vanaf het negende nummer ook boekbesprekingen. Dat het doel en nut van die besprekingen niet door iedereen werden onderschreven blijkt wel uit de reaktie van een Bosschenaar die naar aanleiding van de eerste recensies naar de redaktie schreef: "*Boekbesprekingen gaan vaak de kant van kritiek op, nutteloos dus*". Denk maar eens goed over die prachtige opmerking na! Het enige dat minder werd waren de amateurstrips. Gaandeweg bleek dat die alleen door de amateurtekenaars in kwestie op prijs werden gesteld, hetgeen er in resulteerde dat er steeds minder en uiteindelijk helemaal geen amateurstrips werden geplaatst.
Het enthousiasme van de opeenvolgende redakties leek geen grenzen te hebben. Er volgde een niet te stuiten stroom van "bijprodukten". Om die projekten (met name financieel) in goede banen te leiden werd in mei 1985 de *Stichting Zet.El* opgericht. ZozoLala was soms net een postorderbedrijf. De meeste aandacht en energie ging nog steeds uit naar de produktie van het blad, maar daarnaast werden er indexen gemaakt, zeefdrukken vervaardigd, ZL-journaals (onregelmatig verschijnend informatieblad voor de winkeliers waarin o.a. nieuwe vormgevingsideeën werden uitgetest) verspreid, kwam er een heus ZozoLala-T-shirt, verschenen er ZL-magazines, ZozoLala-herdrukken en werden er zelfs strips uitgegeven. De bedoeling van deze zogenaamde *Zeer-Luxe Reeks* was het op een verantwoorde manier produceren en uitgeven van strips die anders niet in het Nederlandse taalgebied zouden verschijnen. De spits werd afgebeten door de destijds onbekende Bert van der Meij met *This land is my land*, dat al spoedig uitverkocht was. Daarna volgden Andreas' *Cromwell Stone* (eveneens uitverkocht), Breccia's *Loden Ogen* (bijna uitverkocht), Krigsteins *Overlevende* (nog voorradig) en tenslotte Munoz en Sampayo's *Lichtspel* (nog slechts enkele exemplaren voorradig).
Maar zoals gezegd bleef de meeste tijd en aandacht naar ZozoLala uitgaan. Dat was zeker het geval toen in de loop van 1989 en 1990 twee "oudgedienden" de redaktie verlieten om uitgeverij Sherpa op te richten. Er volgde een onzekere periode waarin de "zittenblijvers" probeerden het blad boven water te houden en tegelijkertijd enkele "nieuwelingen" in te werken. ZozoLala verhuisde in die tijd naar Arnhem, kreeg haar eigen redaktieruimte en ging met ingang van nummer 53 definitief over op "de computer". Momenteel heeft de redaktie op een aantal punten versterking gekregen en is er zelfs weer energie voor de al eerder genoemde "bijprodukten". Op korte termijn zijn er geen plannen voor nieuwe boeken en zeefdrukken, wél voor een nieuwe *ZozoLala Klassiek* (nrs. 13-24) en een index van de afgelopen 10 jaargangen van het blad. Daarna denken we aan een bundeling van de nummers 25 tot en met 36 en... Wie zal het zeggen?
Iedereen die ooit wat dan ook voor ZozoLala gedaan heeft: ontzettend bedankt!

De redaktie

Marvano:
Fascinatie voor het fantastische

Sigge Stegeman

Strip '91, Kortrijk. Een kleine beurs met een groot aantal tekenaars. Een van hen is Marvano, oftewel Mark van Oppen, tekenaar van De eeuwige oorlog, *de* Red Knight *en sinds kort* Rourke. *Anders dan zijn collega's, signeert hij de stapel stripboeken naast hem niet in volgorde van de uitgedeelde nummertjes, maar signeert hij eerst de albums van de mensen die bij hem aan de stand staan. "Nummer 16. Ben jij nummer 16?". "Nee, ik ben nummer 19.". "Dan doen we die eerst.". Maakt u kennis met Marvano...*

Voordat je de stripwereld binnenstapte ben je binnenhuisarchitekt geweest. Toch wilde je reeds op jonge leeftijd striptekenaar worden.

Ik tekende graag en dacht er wel aan daar mijn beroep van te maken, maar het is nooit een dwangidee geweest. Na de middelbare school was ik op zoek naar een opleiding met zo weinig mogelijk wiskunde en zo veel mogelijk vakantie. Binnenhuis-architektuur combineerde die twee eisen ideaal.

Je bent ooit bijna assistent geworden van Berck. Waarom is dat niet doorgegaan?

Ik had ooit een interview met Berck gelezen. En dat was het eerste interview, waarin iemand aan het woord was die verstandige dingen zei, die het tekenen van strips gewoon eens praktisch bekeek. Hij vertelde hoe je als tekenaar de kost kon verdienen, dat je zelfstandig moest worden ook al was dat niet makkelijk. Toen ik twintig was heb ik hem daarom eens wat tekeningen opgestuurd om er zijn oordeel over te horen. Hij heeft me daarna opgebeld en gevraagd of ik zijn assistent wilde worden. Ik heb er toen een week over nagedacht en heb besloten om het niet te doen omdat ik een eigen stijl wilde ontwikkelen. Berck vond dat heel sympathiek en wenste mij veel geluk.

Je hebt samen met Kees van Toorn, redacteur van het science fictionblad Orbit, *het New Comic Album Project opgezet. Daar is maar één album bij verschenen,* De vlucht van het paard. *Het had redelijke kritieken. Waarom bleef het dan toch bij slechts één album?*

Het had inderdaad redelijke kritieken en heeft zelfs redelijk verkocht, maar het was nooit echt de bedoeling om een reeks te maken. Ik wilde een strip maken en Kees wilde erin investeren. Het New Comic AlbumProject was de juridische vorm waarin we het uiteindelijk uitgegeven hebben. We hebben daar allebei veel geld ingestoken en we hebben allebei onze kosten eruit gehaald, meer niet. Laten we het maar als een soort jeugdzonde bestempelen.

Je had ook geen zin om verder te gaan?

Jawel, maar het heeft weinig zin om een aantal maanden te besteden aan het tekenen van een nieuw album om pas achteraf de investeringskosten eruit te halen.

Uitgeverijen wilden je werk niet hebben?

Dat heb ik in die tijd niet eens geprobeerd. Ik wist niet hoe die markt in elkaar zat. Ik dacht dat het wel vanzelf zou verkopen als we dat uit zouden geven, maar zo werkt die markt niet. Je moet de steun van een uitgeverij hebben wil je er echt iets mee kunnen doen.

Je hebt science-fiction literatuur geïllustreerd voor de uitgeverijen Meulenhof en Heyne. Heeft dat je aangezet om science-fiction verhalen om te werken naar stripversies?

Ik was destijds op verschillende manieren in de science-fictionwereld verwikkeld en heb zodoende ook *De eeuwige oorlog* leren kennen, maar het was niet direkt de aanleiding om science-fiction romans om te gaan zetten in strips. Ik heb *De eeuwige oorlog* tien jaar na verschijning gelezen en wilde er toen om drie redenen een strip van maken: Ik vond het een heel goed boek, ik kende Joe Haldeman en ik had op deze manier in één klap een goed verhaal in handen. Gerenomeerde scenaristen werken niet samen met debuterende tekenaars dus kun je twee dingen doen: met een oen van een scenarist samenwerken, of op een andere manier aan een scenario zien te komen. Het omwerken van een bestaand verhaal is dan een zeer praktische oplossing.

Vanwaar eigenlijk die fascinatie voor science-fiction en fantasy?

Luister maar naar wat er bij het begin van *Star Trek* altijd gezegd wordt: "Space: The final frontier". Dat is het. Het is de laatste grens, het laatste waarover we nog kunnen fantaseren en waar nog iets te ontdekken valt. Ik houd niet zozeer van science-fiction op zich, maar er gaat iets vanuit dat me fascineert. In science-fiction kun je dingen blootleggen zonder er hoogdravende theorieën bij te slepen. Zelfs bij Star Trek. Ik herinner me een aflevering van *Star Trek, the next generation* waarin een van de bemanningsleden begraven wordt. Daarbij is een robot aanwezig, genaamd Teta, die niet zo goed begrijpt hoe menselijke sentimenten in elkaar zitten. Na de begrafenis staat hij nog wat rond te kijken, waarop de kapitein naar hem toe gaat en vraagt wat er scheelt. Teta zegt hem dan: "Er is iets wat ik niet helemaal begrepen heb. Ik voel geen verdriet omdat de persoon weggegaan is, maar omdat ze nooit meer terug zal komen. Ik heb dus blijkbaar de essentie van deze plechtigheid gemist." Waarop de kapitein zegt, zoals alleen kapiteins van ruimteschepen dit kunnen zeggen: "Nee Teta, je hebt de essentie van de zaak begrepen." Subliem! Dat je dus zelfs in zo'n stupide context toch iets heel wezenlijks tot op het bot kunt blootleggen. Daar gaat voor mij een enorme charme vanuit. Dat was overigens typerend voor de science-fiction eind jaren '60 begin jaren '70, de periode waarin ook *De eeuwige oorlog* geschreven is. Allerhande maatschappelijke problemen werden vertaald in science-fiction waardoor ze plotseling veel begrijpelijker werden. Kijk bijvoorbeeld naar *1984*. Dan zegt men: "Science-fiction, stupide genre." Maar wie zat er niet met zijn billen dichtgeknepen in 1984, want ineens was dat een magisch jaar geworden, er ging iets gebeuren. Er gebeurde natuurlijk geen donder in 1984, dat was een jaar gelijk elk ander, maar zo zie je hoe een dergelijk geminacht genre toch absoluut invloed kan hebben.

In 1986 was je er van overtuigd dat je Comanche *zou overnemen van Hermann.*

En met reden. Ik had een ondertekend contract.

Toch heeft Rouge de serie inmiddels overgenomen. Hoe verklaar je dat?

Op een gegeven moment wilde men de reeks *Comanche* opnieuw starten. Greg had daarvoor 16 pagina's scenario geschreven en een aantal tekenaars heeft daarvoor proefpagina's ingestuurd. Ik werd toen gecontracteerd omdat Hermann heeft gezegd dat mijn tekeningen het minst slecht waren van allemaal. Daarna kreeg Greg problemen met Lombard en wilde hij het scenario niet meer afmaken. Ondertussen was ik uitgever geworden bij Den Gulden Engel en heb daarom gevraagd om het contract te verbreken. Dat

"Na Arthur" uit Robbedoes+ album 1

hebben ze nooit gedaan. Daarna heb ik er een hele tijd niets meer van gehoord en is de wacht gewisseld bij Lombard. Familie Leblanc ging weg en maakte plaats voor die vreemde Fransen van Ampère. Vlak daarna lag plotseling dat album in de winkel.

Hoe sta je tegenover deze overname van Lombard, een uitgever waar je toch een tijd voor gewerkt hebt als hoofdredacteur van het weekblad Kuifje.

Het was nodig om het bedrijf te saneren. Het maakt mij verder niet zoveel uit wie het overneemt. Ik heb alleen iets tegen die fundamentalistische christenen die op een soort kruistocht gaan. Ik heb zo mijn twijfels over mensen die een goddelijke roeping ingeblazen krijgen door Paus Johannes Paulus II, zoals dat gegaan is met Rémy Montagne, de leider van Groupe Ampère. Ik ben er trouwens zeker van dat het hun bedoeling was om een soort monopoliepositie op de stripmarkt te verwerven. Dat ze niet ingezien hebben dat dat ondoenlijk was vind ik nog altijd onbegrijpelijk.

Er bestaan verschillende wilde verhalen over de ontstaans-geschiedenis van Solitair. *Zou je kunnen vertellen hoe het precies in zijn werk is gegaan?*

In 1982 hebben Bob van Laerhoven en ik een aantal korte verhalen gemaakt voor de *Robbedoes+* albums. Een van die verhalen was *Solitair*, toen nog *Solitaire* geheten. Bob en ik hebben er daarna een lang verhaal van gemaakt en het aan Casterman aangeboden. Daar hebben ze er traditiegetrouw jaren over zitten zeuren of ze het wel wilden hebben. Uiteindelijk wilden ze het in zwart-wit uitgeven. We hebben het verhaal toen hertekend als het eerste hoofdstuk uit een volledig album. Toen we het af hadden, werd het alsnog geweigerd. Een paar jaar later, in 1986, heeft Lombard het dan maar genomen. Voor hun hebben we het album vanaf het tweede hoofdstuk afgemaakt.

Er is een groot verschil tussen de twee versies. De tekenstijl is bijvoorbeeld drastisch gewijzigd: de Robbedoes+ *versie was veel arbeidsintensiever.*

Prutseriger noem ik het zelf.

Het ziet er anders mooi uit.

Jawel, maar met *Robbedoes+* wisten ik van tevoren dat het in zwart-wit gepubliceerd zou worden, dus paste ik mijn tekenstijl aan. Als ik daar nu op terug kijk, dan vind ik het toch af en toe te ver gaan; het was soms puur pointillisme. Dat werkt misschien voor illustraties, maar niet voor strips.

Behalve een verschil in tekenstijl is er ook een groot verschil in sfeer. De Robbedoes+ *versie is bijna fantasy vol heuvels bekleed met dennenbossen, terwijl de albumversie zich afspeelt in een soort na-de-bom-woestenij.*

Klopt, maar bij die eerste versie ging het Bob en mij vooral om de interactie tussen de personages. Het decor interesseerde ons niet zo, dat was een bijkomstigheid. Omdat de albumversie een lang verhaal zou worden, moesten we over allerlei zaken na gaan denken: Hoe ziet de wereld er uit? Is er een kernoorlog geweest? De wereldbevolking is gedecimeerd door een geheimzinnige ziekte. Waar is die ziekte vandaan gekomen? De steden zijn vervallen en verlaten, maar niet platgebombardeerd. Wat is er wel mee gebeurd? Dat soort vragen ga je je stellen. We hebben ook wat schoten voor open doel gemist.

Zoals?

Bijvoorbeeld aan het eind, wanneer Barbara sterft. Er wordt dan in één keer tekst en uitleg gedaan over het begrafenisritueel. Ik vond dat wel leuk, maar als we daar wat langer over nagedacht hadden, dan hadden we er veel meer uit kunnen halen.

De serie zou misschien voortgezet worden, maar als ik je zo hoor krijg ik het idee dat je in dat geval het liefst weer opnieuw zou beginnen.

Ik zie het op het ogenblik niet zo zitten om daar mee door te gaan. Het was ons idee ook niet, wij wilden Koen gewoon laten sterven. Het was de uitgever die ons nadrukkelijk gevraagd heeft of we het einde open konden laten. Eigenlijk is het einde niet echt open, want als je een beetje snugger bent weet je wat er op het volgende plaatje zal gebeuren: Maréchal schiet Koen dood. Als we *Solitair* ooit nog voortzetten, dan zal Maréchal het hoofdpersonage worden.

Je vindt hem interessanter dan Koen?

Uiteraard. Mensen die slecht zijn, zijn altijd interessantere personages.

Maar Koen is gehandicapt. Is dat op zich ook al niet interessant, mogelijk zelfs een probleem?

Wel interessant, maar absoluut geen probleem. Ik vond het heel leuk om te doen. Ik denk ook dat het de eerste keer was dat een rolstoelganger het hoofdpersonage van een strip was en dat vind ik toch nog altijd een prestatie. Het levert natuurlijk ook interessante situaties op. Bijvoorbeeld het moment bij de afgesloten brug. Die is in wezen niet eens echt afgesloten, maar toch kan Koen er niet door. Ook het feit dat hij zich weerloos voelt en in elke man een rivaal ziet, is een interessant gegeven.

Ik heb het idee dat het bloot een wat prominentere plaats heeft gekregen in de tweede versie. In de eerste versie heeft het nog iets lieflijks, in de tweede versie gaat het meer patsboem. Heeft dat te maken met de eeuwige eenzaamheid van de tekenaar?

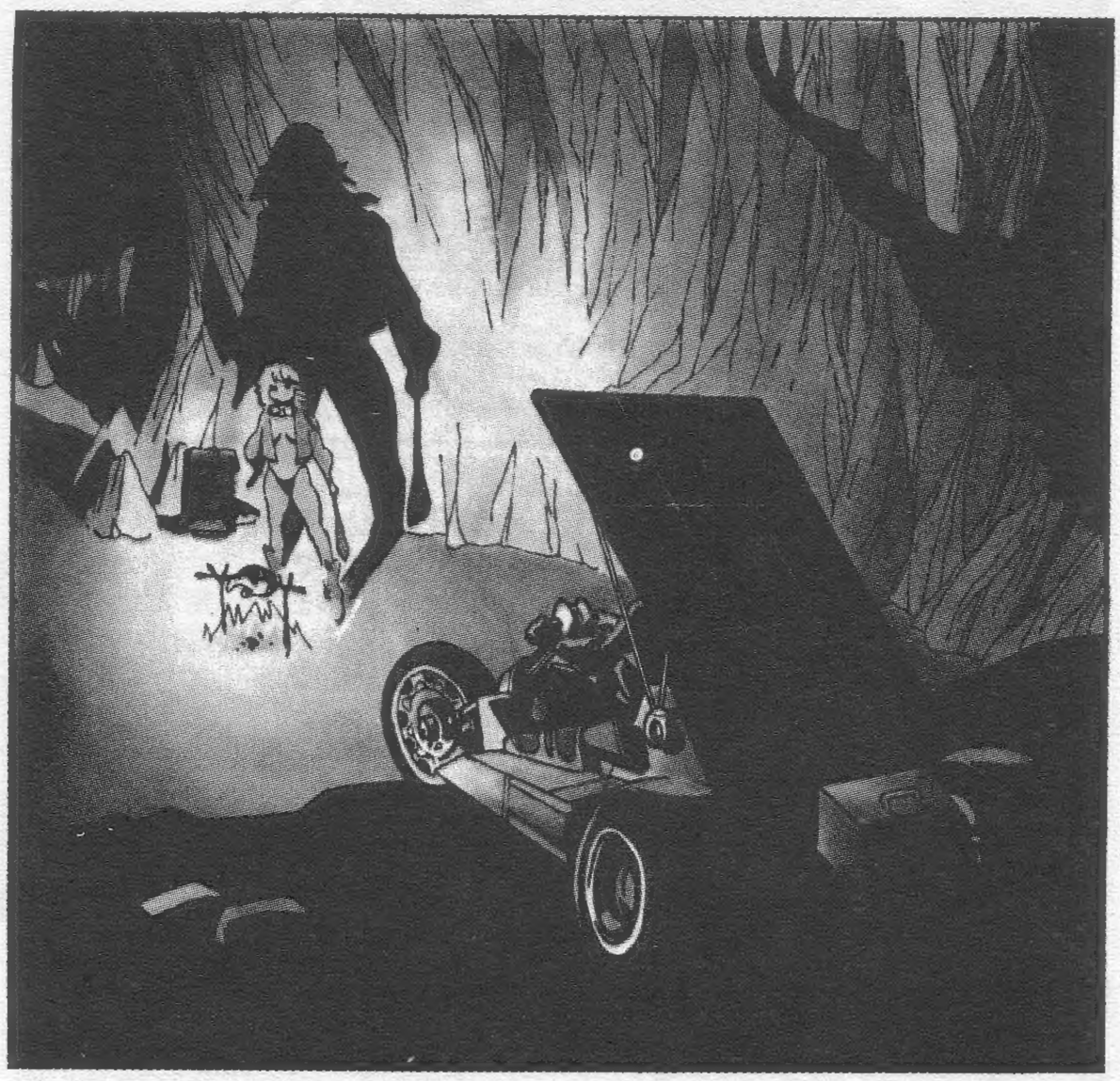

Maar natuurlijk, want wanneer zit ik, evenals de meeste tekenaars, te tekenen: 's nachts, als de meeste mensen onder zeil liggen of naar Twin Peaks zitten te kijken. Ik denk dat dat puur frustratie is, het was destijds in ieder geval niet op de verkoop gericht. Ik denk zelfs dat je met onnodig bloot een groter publiek afstoot, dan dat je ermee wint. Het publiek dat je wint zijn toch weirdo's die daarmee aan hun trekken moeten komen.

Toch hoeft bloot niet altijd afbreuk te doen aan het verhaal, het heeft soms een duidelijke functie. Zoals bij De eeuwige oorlog, *als de bemanning in de versnellingstanks stapt.*

Inderdaad, want als zij die tanks instappen is het ook nodig. Ik vind het onzin om op zo'n moment alles met een censuurbalkje te gaan bedekken. Er stappen gewoon twee mensen die tanks in, een man en een vrouw en ik heb dat getekend zonder ergens de nadruk op te leggen. Er staat bovendien in het verhaal dat alle lichaamsopeningen werden afgesloten, dus zoveel kon ik toch al niet laten zien. Je zou je nog af kunnen vragen waarom ik niet twee mannen heb getekend, maar in het begin van het verhaal staat duidelijk dat de rekruten voor de helft uit vrouwen en voor de helft uit mannen bestonden. Dat vind ik ook een heel leuk gegeven. In *De eeuwige oorlog* is oorlog geen zuivere mannenaangelegenheid meer, vrouwen doen net zo goed mee.

De eeuwige oorlog *is een strip naar een bestaande roman. Heb je de roman zelf in een bruikbaar scenario omgezet?*

Ja, daar is praktisch niemand tussengekomen. Enkel Philippe Vandoren, de uitgever, gaf af en toe wat suggesties.

Heeft Haldeman het gelezen?

Uiteraard! Het verschijnt nu in Amerika. Ik heb hem altijd meteen de kopieën van de tekeningen gestuurd en hij heeft er nooit kritiek op geleverd.

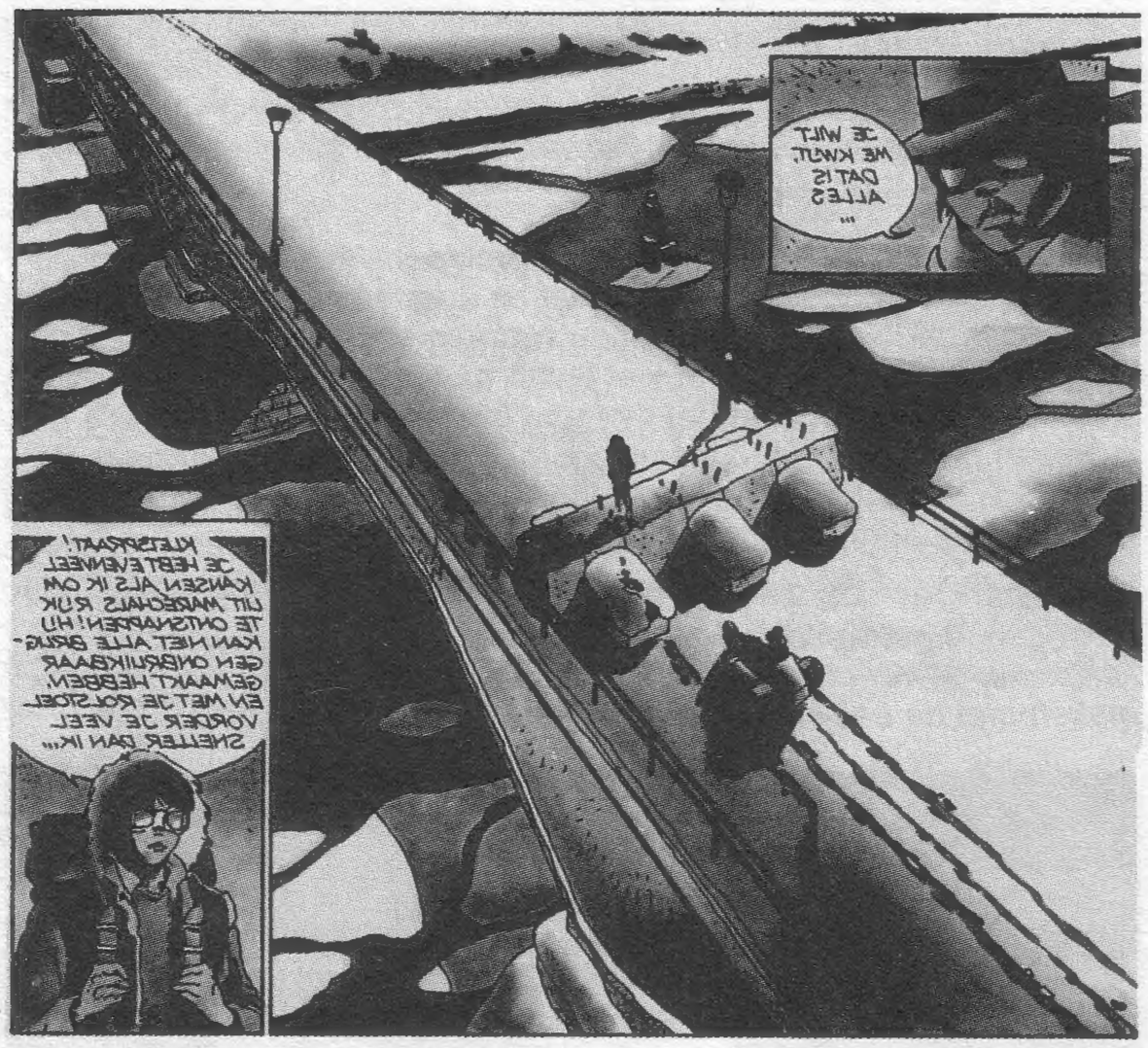

De gesloten brug uit Solitair

Nooit ambities gehad om zelf een verhaal te schrijven?

Ik heb ooit een verhaal geschreven en iedereen die dat kent lacht zich daar nog altijd te pletter om. Het verhaal was gebaseerd op het bestaan van de Berlijnse Muur. Toen het verhaal af was begonnen ze die Muur af te breken. Dat neem ik die Duitsers nog altijd kwalijk. Het verhaal was namelijk op geen enkele manier te herschrijven. Het ging over twee mensen die gescheiden waren door de Muur, die in een keer uit het niets was opgerezen. Het begon in 1963, met de nacht dat de Muur gebouwd werd en het eindigde in 1989, zesentwintig jaar later, met de Muur nog altijd tussen hen in. Daar was echt dat hele verhaal op gebouwd. Toen ik met tekenen kon beginnen stond die Muur er niet meer en was het verhaal dus volkomen belachelijk geworden.

Heb je hierna ook nooit een recenter onderwerp, zoals bijvoorbeeld de Golfoorlog, willen gebruiken om een tweede poging te wagen?

Oh nee, nooit! Ik vind dat je alleen kunt schrijven over iets dat je zelf hebt meegemaakt. Er is in mijn leven niets gebeurd, ik heb een gelukkige jeugd gehad, waar moet ik in godsnaam verhalen over schrijven? Ik heb de Berlijnse Muur niet zelf meegemaakt, maar ik heb hem dan ook alleen als symbool gebruikt. Ik wilde het verhaal vertellen van twee mensen die door omstandigheden van elkaar gescheiden werden en de Berlijnse Muur was daar een ideaal symbool voor. De dingen die in *De eeuwige oorlog* verteld worden heb ik ook niet zelf meegemaakt, maar dat was mijn verhaal niet, dat was het verhaal van Haldeman. Ik kan zulke verhalen niet schrijven. Ik kan ze wél illustreren. En ik krijg de schijt van Vlaamse en Nederlandse schrijvers van dertig jaar, die verhalen schrijven over hoe vrouwen zich voelden in Nazi-concentratiekampen. Ik vind dat pretentieus, belachelijk, oneerlijk, vals, wat je maar wilt.

De eeuwige oorlog *is een science-fictionstrip en wat science-fiction met zich meebrengt zijn de "technische speledingetjes" in alle soorten en maten. Heb je voorbeelden gebruikt, of is het allemaal eigen fantasie?*

Eigen fantasie komt er in het geheel niet aan te pas. Je ontkomt niet aan de invloed van bestaande science-fiction. Met *Star Wars* is er bijvoorbeeld een heel nieuwe generatie ruimteschepen geboren, daar pik je toch iets van mee. Ik weet ook niet of het goed is om je van die invloed te onttrekken. Je moet iets maken wat het publiek kan herkennen. In de dertiger jaren stelden mensen zich ruimteschepen voor als langwerpige sigaren, dus werden ze ook zo getekend. Zo zul je ook in mijn tekeningen dingen tegenkomen die je al eens eerder hebt gezien. *Star Wars*, Chriss Foss en meer van die dingen. Ik gebruik zelfs voorwerpen uit mijn eigen huis als voorbeeld. Zo heb ik een keer een haardroger gebruikt en een puntenslijper. In het eerste deel van *De eeuwige oorlog* staat een tekening van de basis van de Tauranen, die opengaat, waarna er een raket uitschiet. Iedereen zegt dat die basis van Moebius is gejat, terwijl ik ze nagetekend heb van een stuk speelgoed van mijn dochtertje. Die was toen drie jaar en had speelgoed dat bestaat uit driehoekjes en vierkantjes die je in elkaar kunt klikken. Een soort Fischer Price. De driehoekjes gaven mij het idee, niet Moebius. In het tweede album had je die haai, die gepikt zou zijn van Schultheiss...

Dus toch! Een lezer van ons blad had dit gezien en heeft ons er op gewezen (Prullenbak ZL 56 en ZL 57).

Maar nee. Het is als volgt gegaan. Ik heb die foto nagetekend van een foto uit een boek van Cousteau. Vervolgens heb ik tegen Bruno Marchand, de inkleurder, gezegd dat het zich onder water afspeelde. Bruno heeft het toen ingekleurd met vrijwel dezelfde kleuren als in *De droom van de haai*. Het is pas ontdekt toen de boekhandelaar van Bruno zei: "Ha, doe je nu Schultheiss na?". Bruno vroeg hem wie Schultheiss was, waarop de boekhandelaar *De droom van de haai* erbij pakte en Bruno lijkwit uitsloeg. Hij heeft mij toen opgebeld en gezegd: "Wat heb je gedaan?". Ik zei: "Ik weet niet. Wat heb ik gedaan?". Hij zei: "Je hebt de haai van Schultheiss overgetekend.". Ik zei: "Maar dat is niet waar, Bruno.". Toen ben ik komen kijken en bleek dat ik inderdaad dezelfde haai had getekend en hij dezelfde kleuren had gebruikt.
Ik ben nu bezig met een verhaal dat zich afspeelt in het New York van de jaren twintig. Ik heb een fotoboek gevonden van het New York van de jaren dertig, weliswaar tien jaar verschil, maar daar stappen we overheen. Ik wil uit dat fotoboek vijf of zes scènes halen, die ook voorkomen in *De droom van de haai*. Zou dat nu betekenen dat ik die foto's niet meer mag gebruiken? Ik mag hopen van niet. Het is toch zeker mijn goed recht, ook al zijn ze al een keer door iemand anders gebruikt.

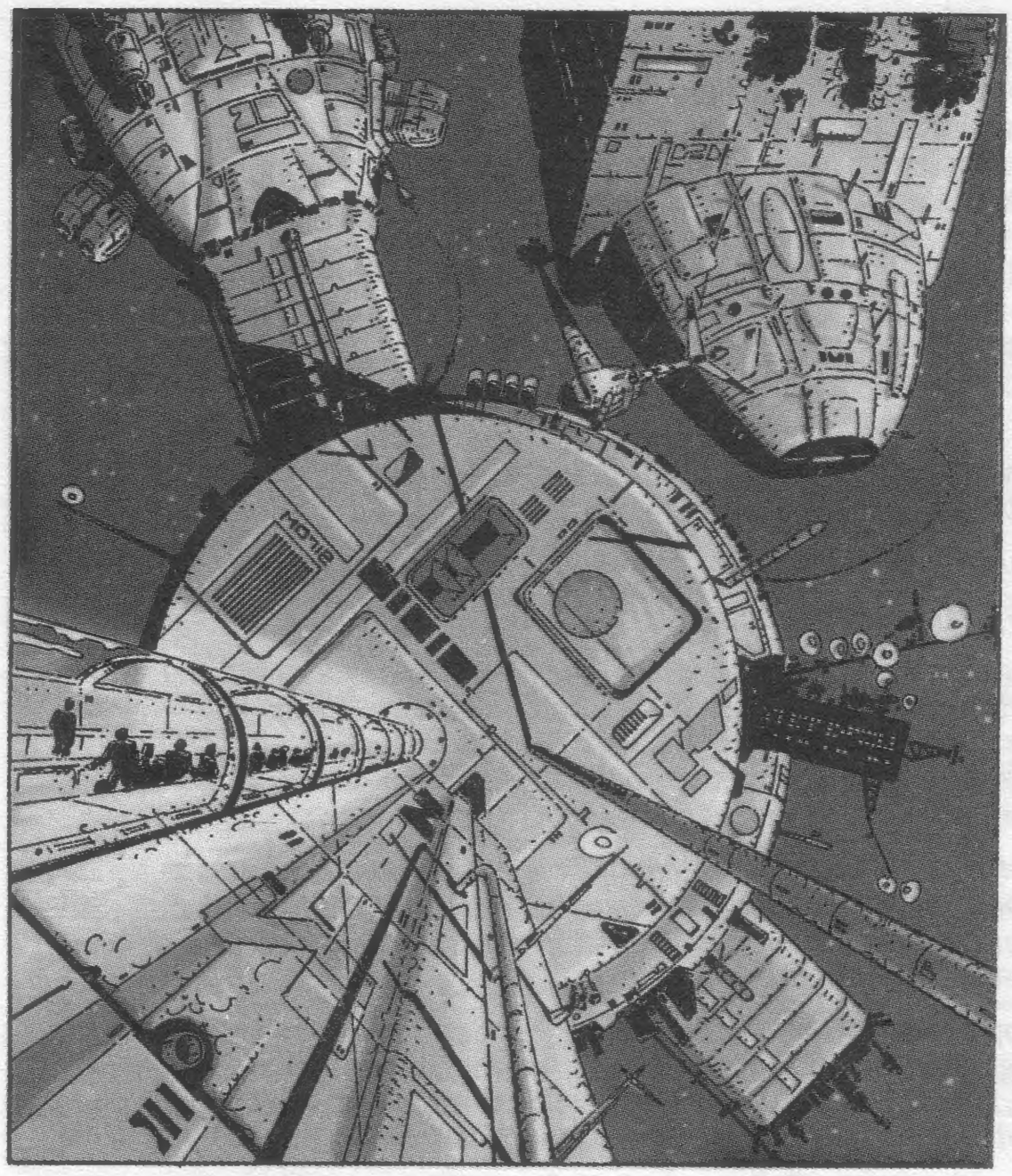

Opvallend perspectief in De eeuwige oorlog deel 3

Terugkomend op de technische speledingetjes. Tussen alle ruimteschepen in vliegt zowaar de space shuttle, zelfs als een belangrijk pendelschip. Dit model is nú al verjaard, waarom heb je er dan toch voor gekozen?

Ik heb *De eeuwige oorlog* niet alleen bij Dupuis maar ook bij Lombard, Dargaud en Glénat aangeboden. Eén van de kritieken bij Glénat was dat de ruimteschepen er te gewoon uitzagen. Daar wilden ze liever iets geavanceerders zien, met wat futuristische snufjes. *De eeuwige oorlog* bestrijkt echter tien eeuwen, dus moet je beginnen met iets dat de mensen kennen, zodat ze zich niet vanaf het begin vervreemd gaan voelen. Ik heb dus iets herkenbaars genomen, iets wat nu gebruikt wordt en wat volgens mij ook nog generaties lang gebruikt zal worden, door het aan te passen en te verbeteren. Kijk bijvoorbeeld maar naar de B-52 bommenwerper. Daar doen ze nu al veertig jaar mee. Dat model is door de jaren heen zo geëvolueerd, dat het niets meer te maken met de oorspronkelijke B-52, maar toch nog altijd zo heet. Ik vond het leuk om hetzelfde met de space shuttle te doen. Met interstellaire ruimteschepen reizen ze naar andere zonnestelsels, en als ze willen landen, dan vallen plotsklaps die space shuttles weer uit het laadruim. Zelfs tot in het jaar 2807.
En er was documentatie van voorhanden, dat was uiteraard ook mooi meegenomen.

Je zegt dat je je wilt houden aan een klassieke pagina-indeling, dat het geëxperimenteer in de jaren zeventig eigenlijk tot niets heeft geleid. Toch kan ik je pagina's niet echt klassiek noemen, je speelt veel met kaders. Bij de Red Knight *maak je zelfs gebruik van van de pagina aflopende kaders.*

Inderdaad, maar van de pagina aflopende kaders gebruik ik nooit meer. Dat levert zoveel technische problemen op, dat het niet de moeite loont. Voor de rest geldt toch dat de indeling klassiek is: vier stroken horizontaal, vier stroken verticaal en daarbinnen speel ik. Met *De eeuwige oorlog* ben ik begonnen met twee stroken horizontaal, omdat ik er van uit ging dat het in Amerika uitgegeven zou worden. In Amerika wordt namelijk nogal veel op oblong formaat gepubliceerd, dus dan hadden ze het in halve pagina's voor kunnen publiceren. Inmiddels is het in *Cheval Noir* in hele pagina's voorgepubliceerd, dus uiteindelijk heeft het niets uitgemaakt.

Wist je van tevoren dat het in Amerika gepubliceerd zou worden?

Nee, maar omdat Haldeman één van de bekendste science-fictionschrijvers is, ging ik er van uit, dat we het wel in Amerika zouden kunnen verkopen.

Ben je van plan je nu wat meer op de Amerikaanse markt te richten?

Nee. De Amerikaanse markt is kleiner dan de Franse. Wat daar massaal verkoopt zijn de comics, niet dit soort werk. Maar het is natuurlijk leuk meegenomen en het streelt het ego. *De eeuwige oorlog* is inmiddels in zeven talen verschenen en daar ben ik trots op.

Voor inkleurder Bruno Marchand was dit een debuut. Inmiddels heeft hij ook de Red Knight *voor je gedaan. Betekent dit dat hij voortaan je vaste inkleurder zal zijn?*

"De nar in de ridder" uit Robbedoes+ album 1

uiteindelijk toch liever tekenen. Ik hoop daarom ook dat Emile wat langer zal blijven.

Is Solitair *wél door jou ingekleurd?*

Nee, *Solitair* is ingekleurd door Béatrice Monnoyer. Ik vond dat goed gedaan en ik had haar daarom gevraagd of ze ook de *Red Knight* voor me wilde doen, maar de proeven die ze daarop gemaakt heeft leken werkelijk nergens op. Ik vermoed daarom dat ze het werk uitbesteedt aan andere mensen en dat het er dus maar van afhangt bij wie het terecht komt. Dat risico wilde ik niet meer lopen en omdat ik echt niemand anders kon vinden, heeft Bruno het dus maar voor me gedaan.

Als het zo moeilijk is om goede inkleurders te vinden, hoe kwam je dan aan Bruno Marchand?

Ik heb hem leren kennen via een wedstrijd in Waregem. Bruno was net afgestudeerd aan het St. Luc in Brussel en had aan die wedstrijd meegedaan. Ik zat bij Den Gulden Engel, vond zijn tekeningen schitterend en wilde een album van hem uitgeven. Ik ben toen echter zelf gaan tekenen, waardoor dat album niet door kon gaan. Bruno heeft toen aangeboden om in te kleuren als ik ooit

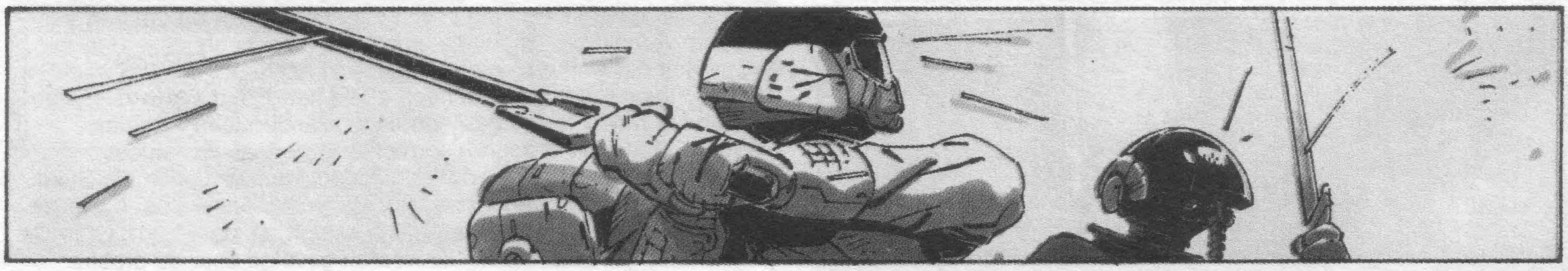

De eeuwige oorlog deel 3

Als dat zou kunnen dan zou ik dat heel fijn vinden, maar hij wil niet meer. Als hij nog voor iemand zou inkleuren dan zou het voor mij zijn, denk ik, maar hij gaat zelf tekenen en heeft dus geen tijd meer.

Wie zal dan het volgende deel van de Red Knight *inkleuren?*

Het volgende album zal waarschijnlijk gedaan worden door Emile Jadoul. Zijn stijl lijkt op die van Bruno, in die zin dat het even somber is. Zijn techniek is heel anders, maar ik vind het wel mooi.

Ik heb trouwens veel moeite gehad om een nieuwe inkleurder te vinden. Goede inkleurders zijn over het algemeen tekenaars. Als je geen tekenaar bent kun je niet goed inkleuren. Je moet voelen waar het licht vandaan komt, hoe dingen zijn opgebouwd. Alleen tekenaars kunnen dat echt goed. Maar tekenaars, tja, die willen eens een inkleurder nodig zou hebben. Toen ik proeven liet doen op *De eeuwige oorlog*, had ik hem al jaren niet meer gezien en was ik dat aanbod weer glad vergeten. Toen heb ik op een avond van Bruno gedroomd. De volgende dag heb ik hem gelijk gebeld en gevraagd of hij in twee maanden tijd een album voor mij wilde inkleuren. Bruno heeft toen gezegd: "Dat is goed, want ik zit sinds gisteren zonder inkomen.". Dat was echt even een goddelijke voorzienigheid.

Je hebt bij het verschijnen van de Red Knight *gezegd dat men zou gaan zeuren dat je stijl op die van Hermann lijkt en dat dat juist nu zou blijken omdat de* Red Knight *zich, evenals de* Torens van Schemerwoude, *in de middeleeuwen afspeelt. Toch vind ik dat die gelijkenis beperkt blijft. Bij iemand als Francq* (Largo Winch) *is die gelijkenis veel sprekender.*

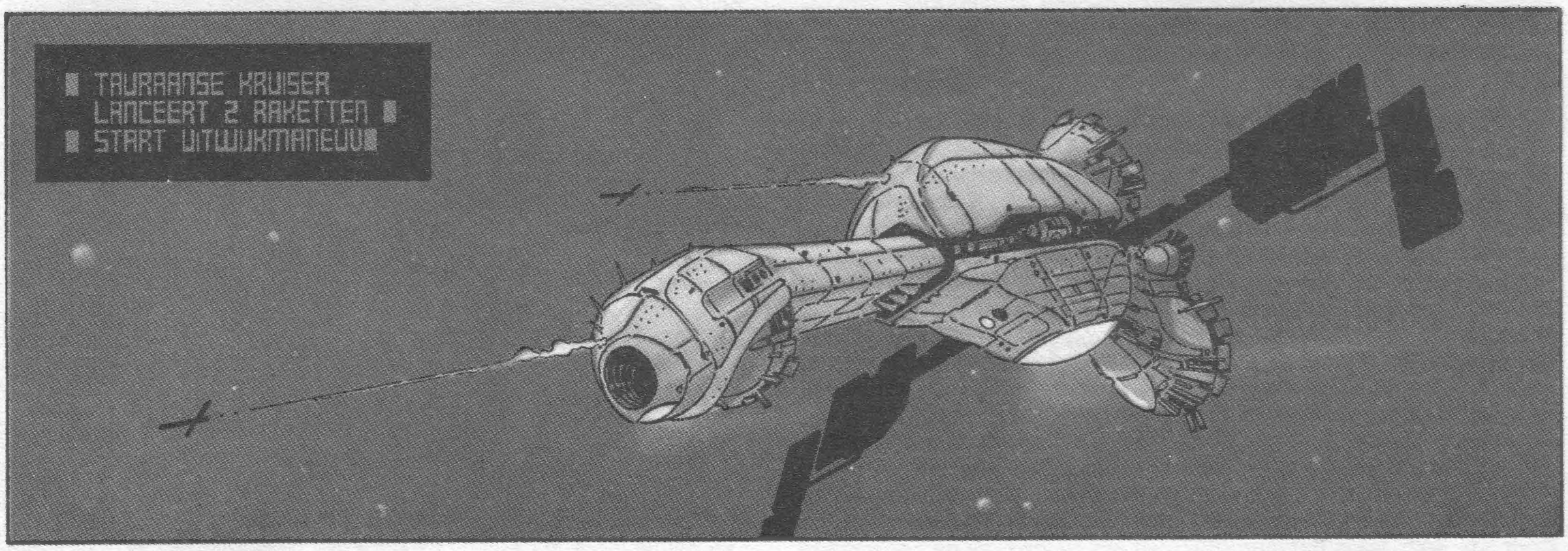

Inderdaad, en zo ken ik er nog één: Hulet. In het album *Promenade der eenzaamheid* komt een piloot voor die letterlijk gejat is uit *De Narrenhaven* van *Bernard Prince*. Dat vind ik erg. Ik ben zelf beïnvloed door Hermann, maar ik zit hem niet te kopiëren. Wat verhaalopbouw betreft, ben ik overigens beïnvloed door Frank Miller. Ik vind het op zich ook niet erg dat je je als tekenaar door anderen laat beïnvloeden. Ik vind het niet nodig om iets uit te vinden, wat anderen al uitgevonden hebben en wat goed is. Je moet gebruik maken van de ervaring die je voorgangers reeds hebben opgedaan.

Ik kreeg het idee dat jij je nogal gretig op het Red Knight *project gestort hebt. Je schijnt het zelfs persoonlijk bij Studio Vandersteen aangeboden te hebben.*

In de periode dat het eerste deel van *De eeuwige oorlog* verscheen, ontmoette ik Mannie van het Ring, die op dat moment stripuitgever was bij Standaard. Hij wilde een keer met mij praten over het opzetten van een fonds waarmee hij naar het buitenland kon. Ik heb hem toen gezegd eerst eens te kijken naar het bestaande fonds, maar hij vond dat daar niets tussen zat. Ik heb hem daarop voorgesteld om de *Rode Ridder* eens op een andere manier aan te pakken. Je hebt zo'n cyclus gehad die rond koning Arthur en de Ronde Tafel speelde. Mijn idee was om de *Rode Ridder* na die cyclus op te pakken. Om hem terug te laten gaan naar een verwoest Camelot en hem daar vier, vijf albums avonturen te laten beleven alvorens hij zou sterven. Dat vonden ze bij Standaard maar niks. Vooral het feit dat hij ging sterven vonden ze prul. Daarom hebben ze gevraagd of ik het basisidee niet vast kon houden en tegelijkertijd iets kon doen met de oude titels van Vandersteen. Ronald Grossey en ik hebben daarop twaalf oude titels uitgekozen en er een nieuw verhaal doorheen geweven. In *De Vuurgeest* merk je dat nog niet zo, omdat het nog heel erg aanleunt tegen de verhaallijn van de oorspronkelijke titels.
In de *Red Knight* zal de Rode Ridder niet meer op en af bonjouren tussen Baghdad en de Noorse fjorden. Hij gaat naar Engeland en blijft in Engeland. Ook in tijd gaan we hem vastpinnen en wel in de periode van Arthur.

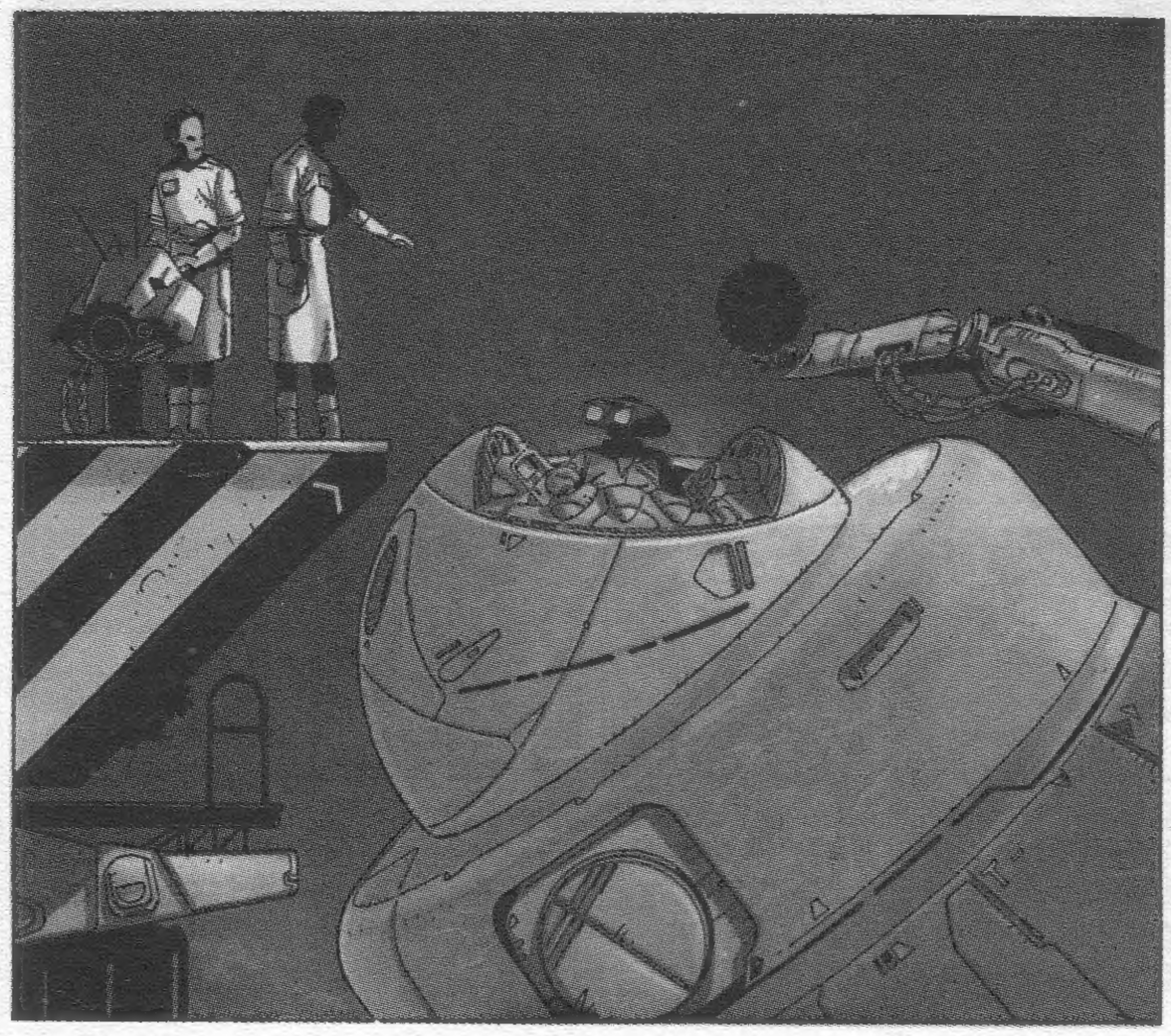

Kun je al iets vertellen over die nieuwe verhaallijn?

De Rode Ridder zal de verkeerde kant gaan kiezen. Hij zal geconfronteerd worden met een stel ridders dat een kind aanvalt. Met zijn gevoel voor rechtvaardigheid jaagt hij die ridders natuurlijk weg. Die ridders zijn echter Ronde Tafelridders en dat kind is Mordred. Arthur had aan die ridders de opdracht gegeven om Mordred te vermoorden, omdat hij weet dat als hij Mordred niet dood, Mordred hem zal doden. Pas veel later zal de Rode Ridder zich realiseren dat hij voor het verkeerde kamp heeft gekozen.

Wordt het een afgeronde serie?

Ik mag hopen van wel. Ik houd nogal van projekten waarvan je op voorhand weet hoeveel albums het worden. Je vervalt anders al snel in het uitmelken van een succes.

Je kunt natuurlijk ook proberen van elk nieuw deel een meesterwerk te maken. Dat ligt jou niet zo?

Nee, omdat ik een hekel heb aan personages die niet echt zijn. Het personage van de Rode Ridder klopt gewoon al jaren niet meer, daar zit geen leven meer in. De Rode Ridder heeft ook niet voldoende karakter om dat uitmelken te verdragen. Batman wordt ook uitgemolken, maar met Batman wordt telkens weer iets nieuws gedaan. Ik vind dat het beste strippersonage dat ooit gemaakt is.

Jij houdt niet zo van de oppervlakkige hoofdpersoon en de interessante bijfiguren?

Oh jawel, want *Kuifje* vind ik bijvoorbeeld subliem. Die strip is inderdaad zo goed door de bijfiguren. En wie maakte die bijfiguren: het genie van Hergé. Geef nooit een personage als Kuifje in handen van een studio, want dan werkt het niet meer. De magie valt weg. Zo had *Suske en Wiske* ook nooit in handen mogen vallen van een studio, in die reeks is de magie ook weg. Dat is ontzettend triest. Ik heb een enorme waardering voor Vandersteen, ik vind dat één van de beste verhalenvertellers die er ooit geweest is en als je dan ziet wat ze met het werk van die man gedaan hebben... Ik zit te wachten op een uitgever die de moed heeft al die hertekende flutversies van de markt te halen om eindelijk de echte Vandersteen verhalen opnieuw uit te geven, zonder correcties in de taal. Eventueel ingekleurd, maar dan niet door een blinde, want wat ze in die Studio Vandersteen doen... Een voorbeeld: *De wolkeneters*. Daarin vliegen ze naar Mars, de rode planeet. Die is knalgroen ingekleurd. Of in *De ijzeren schelvis*. Daar staat: "Zij werden gevolgd door de groene wagen". Die is rood ingekleurd. Daar kan ik iets van krijgen, van dat soort onmogelijkheden. Als ik het stripmuseum in Brussel binnenloop zie ik de platen van Vandersteen hangen en krijg ik tranen in mijn ogen. Dat zijn de dingen waarmee ik ben opgegroeid en die mooi waren en die mij lieten fantaseren. Als ik dan de onnozele afgietsels zie die ze daar nu van maken... Jerom was toch zo'n schoon personage. Met zijn pakje aan en zijn taaltje dat nergens op leek. Nu is daar een prul van over. En zo is dat met alle figuren. Schalulleke mocht plotseling geen Schalulleke meer heten omdat Nederlanders niet tegen het woord "lulleke" konden. *De vliegende aap* speelt zich af in Kongo. Voor de Nederlandse markt hebben ze daar Suriname van gemaakt. Zie je daar in Suriname negers rondlopen met een bot door hun neus? Allee kom! ●

HET LAATSTE OORDEEL

De Maltezer: Voor niets gaat de zon op! (Verron/Durand)

Het eerste album van de Maltezer roept bij mij verschillende gevoelens op. Ik heb genoten van de tekeningen van Verron die werkelijk zo vlot uit de pen lijken te zijn gevloeid en met zo'n kracht van het papier afstralen dat je als lezer snel verkocht bent. Ik moest hier en daar denken aan Bosschaert, Yann en ook Chaland, maar de stijl van Verron is naar mijn mening heel wat meer dan een vermenging van genoemde drie. Verron is op een heel verfrissende manier bezig en ik hoop dan ook nog veel van hem te zien.
Voor niets gaat de zon op! is het verhaal van een groep avonturiers die op zoek is naar een goudschat die ergens op de bodem van de oceaan ligt. Eén van hen, de Maltezer, heeft zo zijn eigen ideeën over samenwerking en hij helpt de anderen als hij ze nodig heeft en laat ze ook onmiddelijk als een baksteen vallen als hij ze niet meer nodig heeft. Voeg daarbij een aantal andere kapers op de (Goud)kust en je hebt een verhaal met genoeg ingrediënten om over enkele albums uit te smeren.
Verron en Durand doen dat niet. Het gevolg is, dat in dit album weliswaar ontzettend veel gebeurt, maar dat evenwichtigheid ver te zoeken is: het wordt een samenraapsel van afzonderlijke - overigens soms zeer komische - gebeurtenissen.
De kracht van dit album ligt dan ook niet zozeer in het scenario, maar in het opvoeren van deze ene man, de Maltezer, om wie het verhaal gesponnen is. De Maltezer is een schoft van de eerste orde, een gewiekste handelaar en een opportunist. Zijn veelvuldig commentaar op de gebeurtenissen - gericht naar zijn collegastriphelden, maar ook naar de lezer en de scenarist - verlenen het verhaal zijn komische lading. Het is de Maltezer die het verhaal draagt; de rest is achtergrond. Ook de goudschat is niet meer dan een flinterdun gegeven om de Maltezer zijn optreden te laten beginnen. En ik moet zeggen dat de auteurs in deze opzet wel geslaagd zijn: op meerdere momenten moet je in een glimlach constateren dat de Maltezer een eerste klas rotzak is, zonder dat hij al teveel de sympathie van de lezer verliest.
Ik weet echter niet of een tweede album van de Maltezer even leuk is. Het karakter van deze specialist in rotte streken is immers afgebakend en het risico is aanwezig dat een tweede aflevering alleen maar herhaalt wat we al wisten. Het kan dan ook geen kwaad om het scenario in het volgende verhaal meer nadruk te geven. Ik hoop dat beide auteurs daarin slagen. (Carl)
Uitg. Lefrancq, ƒ 7,95 48 pag. kleur

Minettos Desperados (Cromwell/Ruffner)

Vergeet Matotti en aanverwanten. Gedaan met de intellectuele strip: Cromwell is terug. Waanzin, parodie en onlogica zijn de sleutelwoorden van deze strip.
Aan het einde van de 19e eeuw zijn de namen van de "grote" desperados al legendarisch. Toch dwalen door deze tijd van veranderingen voor de Verenigde Staten de drie bloedigste outlaws nog rond. Merkwaardig genoeg betreft het hier drie vrouwen. Bertha-Lou is het brein van de bende. Deze kaalhoofdige man-vrouw heeft heimwee naar de tijd toen zij nog meereed met de bende van John Michael Charlier (kent u hem hem?). La Stoei is de mooiste van de drie (geen moeilijke presatie), en tevens het snelst met de revolver. Gilette is een wreedhartig tiener-ettertje (Billy the Kid?), waarover de andere twee zich lijken te ontfermen. Haar grootste plezier bestaat uit het opknopen van poppen.
In de gevangenis verneemt La Stoei dat er een transport met $1.000.000 goudpoeder vanuit Palomino zal vertrekken. Eenmaal bevrijdt vat ze het plan op om samen met de overige Minettos Desperados deze trein te overvallen. De bende van J.M. Charlier aast echter ook op dit goudtransport en het komt dan ook tot een bloedige confrontatie. Tevens wordt het onze desperado-dames nog moeilijk gemaakt door Anastasia Fokoff. Deze compleet geschifte premiejaagster onderneemt al het mogelijke om, samen met haar weerzinwekkende hyene, de Minettos Desperados te doden.
Cromwell tekent deze serie realistischer dan zijn andere reeks *Sergei Wladei*. Zijn lijnen zijn meer onderbroken waardoor sommige tekeningen een slordige "snel werk" indruk geven. Hij maakt in deze reeks ook veelvuldig gebruik van schaduwpartijen. Het geheel is ingekleurd in overwegend bruin-rode kleuren (bekijk de kaft maar). Van de strips van Cromwell houdt men, of men verafschuwt ze. Sommigen meenden dat *Sergei Wladei* zijn papier niet waard was, terwijl anderen er razend enthousiast over waren. *Minettos Desperados*... alleen voor de liefhebbers! *(Michel)*
Uitg. Oranje; ƒ 24,95/450 Bfr; 52 pag, kleur, gekart.

De weg naar Selma (Berthet/Tome)

Als tekenaar van *De P.I. van Hollywood* en van *De ideeëndealer* (en samen met Cossu) is Philippe Berthet de laatste jaren behoorlijk populair geworden. Berthet tekent beide series in een open, schematische stijl, waardoor de tekeningen er toegankelijk en aantrekkelijk uitzien. Samen met de gewilde thema's van beide series (de Amerikaanse glamourwereld van de jaren '30 en science-fiction doen het bijna altijd goed als onderwerp) is daarmee de belangstelling voor zijn strips voor een groot deel verklaard.
Maar wat gebeurt er wanneer deze zelfde auteur, groot geworden met series die toch vrij vriendelijk van toon zijn, opeens een keiharde strip aflevert over de discriminatie van de zwarte bevolking in de Verenigde Staten? En wanneer hij er niet voor terugschrikt zijn tekenstijl aan te passen aan de grimmigheid van het scenario? Het resultaat is waarschijnlijk even schrikken voor de trouwe kopers van zijn werk, maar die zullen de klap snel te boven komen.
Berthet heeft voor dit album zijn bekende heldere tekenstijl aangevuld met vette, hoekige lijnen. Dat levert krachtige tekeningen op die perfekt aansluiten bij de spanning en dramatiek van het verhaal. Want spannend is het. Vanaf de eerste pagina laat *De weg naar Selma* zich lezen als een rasechte thriller, waarin de spanning in elke scène voelbaar is. Tracy-Lee, een jonge blanke vrouw, is haar ongelukkige huwelijk ontvlucht en zoekt wanhopig naar menselijke warmte bij de eerste de beste die ze tegenkomt: Clement Brown, een doodgewone zwarte jongeman, die het al verbaast dat een blanke een gewoon gesprek met hem aanknoopt. Laat staan dat een blanke vrouw hem rond de hals vliegt. Wanneer Clement haar even alleen laat, wordt Tracy-Lee vermoord door haar op wraak beluste zwager. Deze is zich er op dat moment niet van bewust dat zijn slachtoffer niet alleen was. Clement Brown realiseert zich dat niemand zal geloven dat hij het niet heeft gedaan. Hij wist de sporen van het misdrijf uit en gaat op zoek naar de dader. Waarom hij dat doet blijft onduidelijk. Clement Brown lijkt mij te nuchter om Tracy-Lee te willen wreken. Misschien wil hij zijn onschuld bewijzen voor het geval de moord toch mocht uitkomen. Waarschijnlijk wordt hij echter simpelweg meegezogen door de extreme gebeurtenissen, die zijn onopvallende bestaan volkomen op z'n kop zetten.
In de opbouw van het scenario toont Tome zich een ware Hitchcock. Ook de lezer kent slechts de halve waarheid, waardoor hij net als Clement Brown het beklemmende gevoel heeft dat hij de situatie niet in de hand heeft en er van alles mis kan gaan. Door een suggestieve montage wordt de spanning tot het uiterste opgevoerd. Tenslotte zijn ook de decors zo gekozen, dat ze de spanning versterken: zware stortregens, neonverlichting die een hotelkamer in een roede gloed zet, een nachtelijk ravijn, een sinister vliegtuigkerkhof.
De weg naar Selma is een van die zeldzame strips die je ademloos uitleest. Spannend van begin tot eind, knap van plot, dialogen, sfeer en kleurgebruik. Tome, van wie we hier voor het eerst een realistisch scenario zien, kwijt zich uitstekend van zijn taak. En of het wat Berthet betreft nu gaat om een stijlbreuk of om een

eenmalig uitstapje: wie zijn albums al kocht, heeft *De weg naar Selma* natuurlijk allang in de kast staan; wie dat nog niet deed, moet beslist met dit album beginnen. (Paul)

Uitg. Dupuis, ƒ19,95/Bfr.375; 64 pag. kleur, gekart.

Persecution (Rubio/div. scenaristen)

Persecution (waarom de titel niet gewoon vertaald met *Vervolging*?) is een bundeling van zeven SF-verhalen waarin over het algemeen de verschillende hoofdpersonen schijnbaar machteloos staan ten opzichte van hun vervolging door de machthebbers. Soms terecht, soms verrassend ten onrechte. In deze bundeling geven de auteurs geen optimistische kijk op de toekomst. De verschillende werelden worden naast de onvermijdelijke aanwezigheid van futuristische wapens en technieken vooral gekenmerkt door de afwezigheid van enige menselijkheid. Soms is er een sprankje hoop als iemand zich daar tegen verzet, maar zelfs als hij/zij als overwinnaar uit de strijd komt is het de vraag voor hoelang.
De kracht van *Persecution* zit 'm voornamelijk in de aardige scenario's. Het tekenwerk van Rubio is zeker afdoende voor het SF-genre waarin foutjes niet zo snel opvallen, maar de meeste scenario's tonen vooral aan dat de auteurs het genre van "het korte verhaal" goed beheersen. Ondanks het weglaten van al wat overbodig is bekruipt de lezer niet het gevoel dat hij informatie mist. Uit de gegeven informatie is steeds een afdoende wereldbeeld te destilleren en de sfeer die de weinige informatie oproept is soms sterk genoeg om nog na het verhaal te blijven hangen.
Alle verhalen eindigen verrassend, maar met name *Palatorium* (sc. Jiminez), *De gestolen god* (sc. Trillo) en *Tiger G-1* (sc. Guiral) zijn door hun orginaliteit het lezen waard. *(Mike)*

Uitg. Oranje; ƒ24,95/450 Bfr; 44 pl, kleur, gekart.

Een kleine moord (Zarate/Moore)

Een kleine moord is het verhaal van reclame-ontwerper Timothy Hole, die op een breekpunt in zijn leven terecht komt. Hij kampt met de verwerking van de scheiding met zijn vrouw vanwege zijn verhouding met een vriendin en hij moet het feit verwerken dat dezelfde vriendin hem heeft laten vallen. Spelen deze zaken al voldoende door zijn hoofd, sinds kort wordt hij dan ook nog geplaagd door een nare droom en lijkt hij achtervolgd te worden door een jongetje...
Het fascinerende aan de verhaalopbouw is de verdeling over een aantal hoofdstukken, die - hoewel het verhaal rond Hole zelf voortschrijdt in de tijd - steeds meer teruggaan in het verleden: er wordt in toenemende mate gebruik gemaakt van flashbacks. Langzaam maar zeker wordt duidelijk wat er in het verleden gebeurd is en waarom Hole achtervolgd wordt door beelden. Vooral het beeld van het jongetje werkt op de zenuwen van Hole. Hij begint ook duidelijk paranoïde trekken te vertonen. Moore laat ons in het begin nog in onzekerheid of het jongetje een hersenspinsel is van Hole of dat er werkelijk iemand is die hem steeds voor de voeten loopt. Al kan de lezer deze vraag tamelijk vroeg beantwoorden. Echter, de vraag op welke manier een aanstaande confrontatie tussen Hole en dat "jongetje" dan zijn vorm krijgt, wordt tot het einde uitgesteld. Moore - wij hebben het vaker van hem gezien - heeft de lezer tot het eind in zijn grip.
Zarates tekeningen (bij tijd en wijle is het beter om te spreken van kleine schilderijen) zijn een genot om te bekijken. Met zijn aquarellen bereikt hij dan weer zachte tinten en omfloerste beelden, op andere momenten weet hij een schrikwekkende duisternis op te roepen, waarin allerlei spookbeelden gaan leven. Sommige shots uit het verleden zijn bedekt met transparant papier. Soms doet hij me denken aan Mattotti, op andere momenten aan Schultheiss.
Zarate is een meester in expressie: de manier waarop hij Hole weergeeft als een door spookbeelden uit het verleden achtervolgde man is groots. Als lezer raak je meer en meer begaan met een zichtbaar lijdende Hole.
De titel Een kleine moord heeft volgens mij meerdere betekenissen: de duidelijkste is echter dat Hole bezig is zijn leven naar de knoppen te helpen door schuldgevoel. Een kleine moord is dan ook het verhaal over een rekening die gepresenteerd wordt, over een vernietigend zelfbeeld en over schuld.
Een kleine moord is qua scenario en qua tekeningen één der beste verhalen die ik dit jaar gelezen heb. Lezers die hun beste album van het jaar nog niet hebben gekozen en die dit album nog niet gelezen hebben krijgen van mij het advies even te wachten met een definitieve opmaak van hun lijstje. *(Carl)*

Uitg: Sherpa/Het Raadsel. ƒ 34,95 94 pag. kleur.

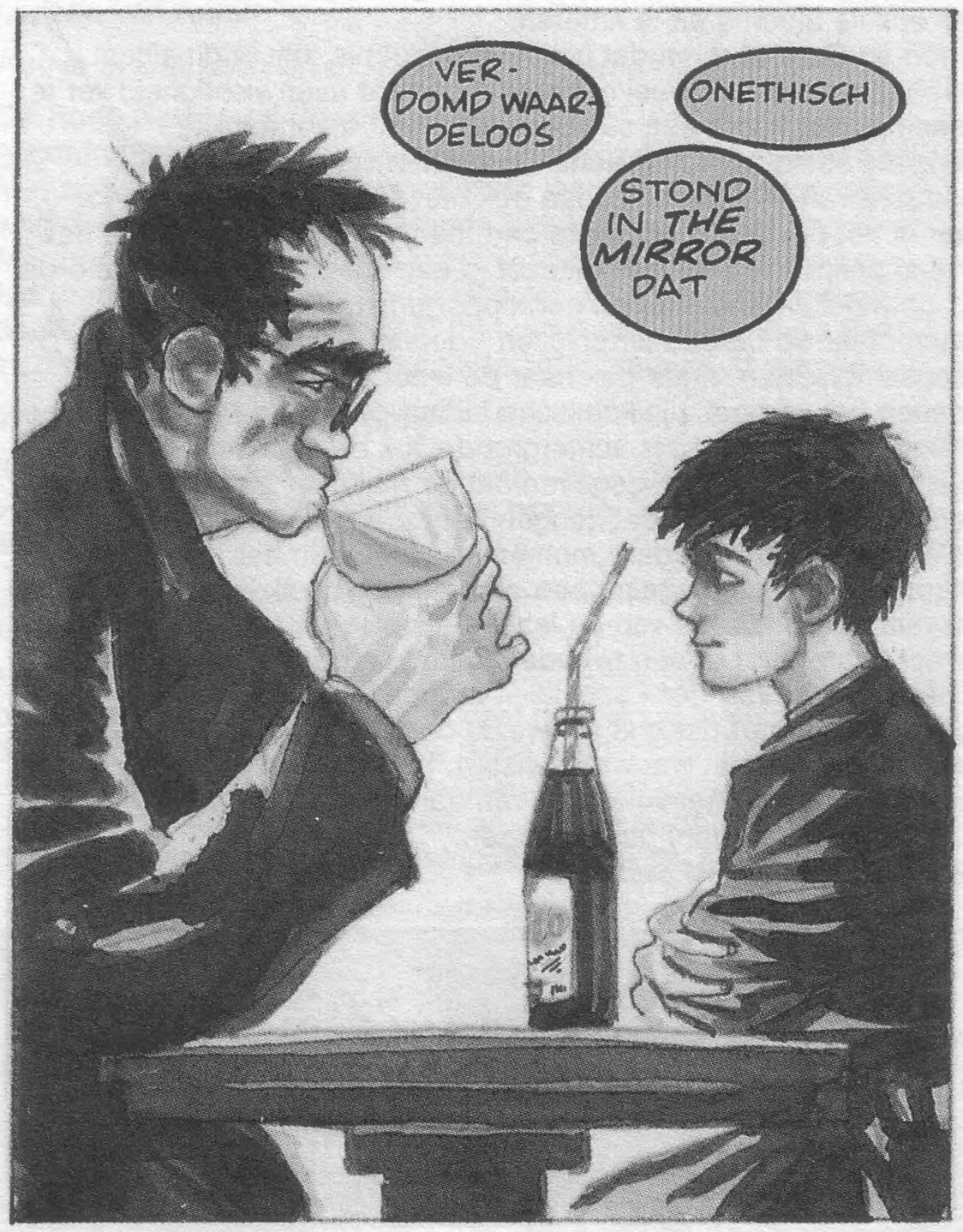

Iris (Comès)

Met *Iris* zet Comès de stilistische lijn van zijn laatste albums verder door. De beweging in de plaatjes oogt soepeler en ook aan de compositie van plaatjes en platen is af te zien dat hij niet over één nacht ijs is gegaan. Comès goochelt met zwart en wit (je zult hem zelden op grijstonen betrappen) dat het een lust voor het oog is. Hij mag dan minder zwart gebruiken dan in *Amber*, opnieuw geneert hij zich niet om op ogenschijnlijk willekeurige plaatsen zwarte vegen en spatten op zijn tekeningen te smeren. Op een bijna impressionistische manier wordt zo de sfeer van de tekeningen nog eens verdiept.
Maar het is niet alles goud wat er blinkt. Het op Ethel Mannins *Lucifer and the child* gebaseerde verhaal van de inwijding van de 15-jarige Iris in de Elfenwereld voegt weinig nieuws toe aan het oeuvre dat Comès al op zijn naam heeft staan. Het is zelfs wat statisch en emotieloos. Ronduit storend daarbij is dat de hoofdpersoon niet bepaald praat als een puber en bovendien oogt als een dertigjarige. Kattenliefhebbers daarentegen kunnen hun hart ophalen aan Grisou. Een eigenzinnige elf met het lichaam van een kater die over Iris waakt. Van hem heeft de kattenliefhebber Comès een échte kat gemaakt die niet alleen schitterend getekend

is, maar psychologisch ook zeer overtuigt. Het is te hopen dat Comès zijn plan om ná *Iris* een boekje met enkel kattentekeningen te maken ook daadwerkelijk uitvoert. Dat Grisou Comès' eigen kat is en dat het huis van Iris in werkelijkheid het huis van Comès is zal het album voor Comès-liefhebbers een toegevoegde waarde geven. Maar liefhebbers van een goed verhaal komen dit keer niet aan hun trekken. *(Mike)*

Uitg. Casterman; f24,90; 111 pag. zw-w.

Corps Diplomatique (D. Ceppi/Ceppi)

Sinds het verschijnen van het laatste deel uit de serie *Stefan* is het een aantal jaren stil geweest rond de Zwitser Daniel Ceppi. Met *Corps Diplomatique* is hij echter weer helemaal terug. *Corps Diplomatique* speelt zich af in diplomatenkringen in Genève en is door Ceppi ongetwijfeld bedoeld geweest als verhaal dat in het heden is gesitueerd. Maar Ceppi begon al in 1989 aan het tekenwerk voor dit album, zodat de plot wel van nog vroegere datum zal zijn. En dat betekent dat de strip zich achteraf gezien in de nadagen van de Koude Oorlog afspeelt. In het verhaal is van enige dooi echter nog geen sprake. In het nog te verschijnen tweede en laatste deel lijkt *Corps Diplomatique* regelrecht op een spionage-ontknoping af te stormen.
Léocadie Luca heeft een baan bij een van de vele internationale organisaties die Genève rijk is. Ze blinkt uit in haar werk, is bovendien jong en mooi en blijft dus niet onopgemerkt. Zeker niet wanneer ze op een dag een dode man voor haar deur vindt. Ogenschijnlijk gaat het om een hartaanval, maar langzamerhand rijzen er twijfels bij haar vriend Nicolas en bij commissaris Nizza. Het leven van Léocadie, Léo voor vrienden, geeft echter geen reden tot verdenking. Niettemin hebben bepaalde diplomatieke kringen er een komplot voor over om haar te kunnen chanteren. Of dat uitsluitend met haar funktie te maken heeft of dat ze iets te verbergen heeft (zoals Ceppi eenmaal suggereert) zal pas in deel twee blijken.
Naast de spionageplot besteed Ceppi veel aandacht aan het privé-leven van Léo. Ze is een zelfstandige jonge vrouw, die een verhouding niet ten koste van haar vrijheid wil laten gaan. Op overtuigende wijze schetst Ceppi haar Lat-relatie met Nicolas (die het liever anders zou zien) en haar vriendschap met Champol en met Karine, een oude jeugdvriendin. Als uitleg volstaat de auteur daarbij vaak met een enkel woord en een enkele gelaatsuitdrukking. Zorgvuldige lezing is derhalve geboden, maar dat kan alleen maar een aanbeveling zijn voor lezers voor wie niet alles hoeft te worden voorgekauwd.
In de tekeningen legt Ceppi de nadruk op de sensuele uitstraling van Léo. Zijn tekenstijl in dit album is een logische voortzetting van zijn oudere werk: de tekeningen zijn nog iets kleiner geworder en de lijntjes nog iets dunner. En tot besluit het meest opvallende: *Corps Diplomatique* is zwart-wit. Het kleurgebruik in de serie *Stefan* was bepaald niet onverdienstelijk, maar de goed gekozen grijstinten in dit album laten je de afwezigheid van kleur snel vergeten.
Het eerste deel van *Corps Diplomatique* is een onderhoudend, goed opgebouwd verhaal met geloofwaardige hoofdpersonen en zeer verzorgd tekenwerk. Door zijn lengte van 56 pagina's met vaak kleine plaatjes en de vele besneeuwde stadsgezichten is het uitstekend geschikt om te lezen onder de kerstboom. *(Paul)*

Uitg. Big Balloon/Alpen; f19,95; 64 pag; zwart-wit;gekart.

Zeker Lezen

Het dorpje dat ging vliegen
Het schip van steen
De onbestaanbare stad
De falangisten van de zwarte orde
(Bilal/Christin)

Big Balloon/Alpen heeft met het herdrukken van bovenstaande - sinds jaren uitverkochte- albums menig stripliefhebber ongetwijfeld een groot plezier gedaan. Deze haast legendarische albums (die samen met *De jacht* bekend staan als *De voorbijgangersreeks*) nemen zo'n vijftien jaar na verschijning nog steeds een volstrekt eigen plaats in. Pierre Christin, docent politieke wetenschappen en scenarist van o.a. *Ravian*, en de Joegoslavische Fransman Enki Bilal, die tot dan toe in kleine kring bekendheid genoot door zijn SF-strips, zagen hun ster met het verschijnen van ieder album hoger aan het stripfirmament stijgen. Het laatste album in de reeks zou in Frankrijk zelfs een oplage bereiken die vergelijkbaar was met die van de *Asterix*-albums. Oorspronkelijk had Christin het scenario van *Het dorpje dat ging vliegen* overigens voor Tardi geschreven, met wie hij ook al het feitelijk eerste deel van de *Voorbijgangersreeks, Gerommel in de Rouergue* (uitg. Sherpa) had gemaakt.
De verbindende factor tussen de ook wel als "eigentijdse sprookjes" omschreven albums is De Voorbijganger. Een mysterieus persoon die in het inleidende verhaal dat voorafgaat aan het eerste album door beide auteurs wordt gekarakteriseerd. Bilal: "*Hij is een mysterieus wezen met een onmetelijke macht... Hij komt van elders, gaat naar nergens... Hij is alleen maar een voorbijganger die het niet kan verkroppen dat de wereld naar de bliksem gaat...*" Christin: "*Die man is een anti-held, een afwezigheid, iets dat vanzelf ontstaat tussen de mensen van de groep waartoe hij behoort... Hij is de verpersoonlijking van een historisch gebeuren: hij is de vleesgeworden klassestrijd, een strijd van gewone mensen die de kans hebben gekregen...*".
In *Het dorpje dat ging vliegen* kiest het boerengehucht Liternos werkelijk het luchtruim. Indirekt als gevolg van proeven met gewichtloosheid die er in het nabij gelegen militaire kamp worden gehouden, maar meer nog is het ingrijpen van de voorbijganger debet aan het avontuur. Ook in *Het schip van steen* grijpt de voorbijganger direkt in de gebeurtenissen in als projectontwikkelaars het Bretonse vissersdorpje Trehoët en haar omgeving om willen toveren in een "modern paradijs". Uiteindelijk zullen de overleden voorouders van de dorpsbewoners het dorpje steen voor steen afbreken, het met een vliegend kasteel verplaatsen en elders weer opbouwen. De *Onbestaanbare stad* wordt gebouwd door de erfgename van een overleden industrieel die op deze manier iets van de uitbuiting van de arbeiders door haar familie wil goedmaken. De voorbijganger brengt haar op het idee van de "ideale" stad, maar speelt verder geen aktieve rol in de gebeurtenissen. *De falangisten van de zwarte orde* zijn bejaarde fascisten, nazi's, Franco-aanhangers en ander tuig dat de oude tijden wil laten herleven door een golf van terreuraanslagen in West Europa. Zij worden bestreden door een even bejaarde groep (oud-)communisten, anarchisten en socialisten die met elkaar gevochten hebben in een Internationale Brigade tijdens de Spaanse Burgeroorlog. De voorbijganger speelt in dit verhaal nauwelijks nog een rol van betekenis en van ingrijpen in de gebeurtenissen is al helemaal geen sprake meer.
Het sprookjeselement verdween langzamerhand niet alleen uit de titels van de albums, ook de verhalen zelf werden steeds realistischer, steeds grimmiger. En al bleef de hoop op een betere wereld de boventoon voeren, een happy-end was in de laatste albums ver te zoeken.
De voorbijgangersreeks was in de zeventiger jaren iets volstrekt nieuws. De manier van vertellen, de duidelijke maatschappelijke stellingname en de manier van tekenen en kleuren (een combinatie van inkt en gouache) bezorgde beide auteurs het predikaat "avant-garde". Maar ook vandaag de dag heeft de reeks nog niet veel van haar kracht ingeboet. Een terechte klassieker. *(Mike)*

Uitg. Big Balloon/Alpen: f9,95: 54-78 pl. kleur.

Acacialaan 21

Paul van Gremberghen

Prince en Buster

Afgelopen zomer plaatste De Volkskrant een éénpaginastrip van Peter van Dongen, waarin deze het Hollandse polderlandschap combineert met de binnenlanden van Indonesië ten tijde van de onafhankelijkheidsstrijd met Nederland. Die strijd is tevens het onderwerp van zijn tweede striproman, die over een jaar of twee bij Casterman zal verschijnen.

Toen ik je opbelde om een afspraak te maken voor dit interview, zei je me dat je nieuwe strip niet al te politiek geladen mag worden. Dat lijkt me onmogelijk met een onderwerp als dit.

Het verhaal speelt zich af tijdens de politionele acties, die vanaf 1946 tot zo ongeveer 1949 plaatsvonden. In 1945 begon de politieke strijd om Indië als kolonie te behouden. Maar wanneer je dat allemaal wilt gaan uitleggen, er personen als Soekarno of wie dan ook bij wilt halen, dan vind ik het saai worden. Voor mezelf vind ik het wel interessant om te weten, maar het boeit me niet om uit te leggen hoe het allemaal in z'n werk is gegaan. Al die conferenties en al die vergaderingen. Wat me wel interesseert is het tijdsbeeld. Wat ik in feite ook in *Muizentheater* doe: ik schets een tijdsbeeld en daarin worden mensen door allerlei omstandigheden beïnvloed. Het ene karakter is dan meer op de hand van die en het ander meer op de hand van een ander en een derde kan niet kiezen, bij wijze van spreken. Tussen hen gebeurt iets; je voelt een soort dreiging. Dat vind ik interessanter.

Je bedoelt dat je er geen geschiedenisboekje van wilt maken?

Op zich moet het wel historisch verantwoord zijn, maar niet in die zin dat je er een geschiedenisboek naast kan houden voor de data.

schets voor Een Hollands drama (Volkskrant)

Maar er mag wel een politieke stellingname in zitten?

Ik heb wel een mening, maar ik maak geen zwart-wit keuze. Zo van, de Nederlander is slecht en de Indonesiër is goed, want het is zijn eigen land. De Indonesiërs hebben ook dingen gedaan, moordpartijen, die totaal niet kunnen. En ik wil ook laten zien hoe de Nederlanders, en zeker de Nederlandse soldaten, er toen over dachten. Zij werden verkeerd voorgelicht. Ik wil gewoon twee kanten laten zien. Het is dan aan de lezer om een keuze te maken.
Het verhaal gaat over een jongen en twee meisjes. Die jongen is een blanke, Nederlander die in Indonesië is geboren. Hij komt als militair terug en komt in conflict met zijn omgeving. Die meisjes zijn van Indonesische afkomst. Een van hen is de dochter van een KNIL-militair. Haar ouders zijn omgekomen tijdens de oorlog, maar daar laat ik niets van zien. Wat ik wel laat zien zijn de gevolgen van de oorlog, de uiteengereten gezinnen. Dat ene meisje staat als dochter van een KNIL-militair in feite aan de Nederlandse kant. Die mensen konden na de onafhankelijkheidsverklaring eigenlijk wel vertrekken. Daar draait het verhaal voor een deel om: je bent er geboren, maar op een gegeven moment ben je niet meer welkom. Niet omdat je als mens iets hebt misdaan, maar om het feit dat je een bepaalde huidskleur hebt of uit een omgeving komt die op de hand van de Nederlanders was. Je ging weg of je liet je omturnen tot Indonesiër. Dat dilemma wil ik laten zien. Dat tweede meisje is nationalistisch, maar zij ging in haar jeugd om met die Nederlandse jongen.

schets voor een niet-gepubliceerd verhaal rond Henkie en Daantje

In Muizentheater *laat je zien hoe twee broers uit elkaar groeien; ze gaan elk een eigen kant op zonder dat ze nog veel met elkaar te maken hebben. Komt de nadruk in je nieuwe verhaal juist te liggen op de confrontatie van de drie hoofdpersonen?*

Ze komen met elkaar in conflict, ja. Die twee meisjes zullen er uiteindelijk als twee sterke persoonlijkheden uitkomen. Die Nederlandse soldaat zal altijd met zichzelf blijven worstelen. Wat hem betreft, heb ik het einde nog niet gevonden. Ik wilde er eerst een halfbloed van maken, maar grafisch gezien is het verschil tussen een Indonesiër en een halfbloed niet duidelijk genoeg.

Het verschijnt ook niet in kleur?

Nou, dat is wel de bedoeling. Maar dan moet het ook in het Frans verschijnen en dat is nog de vraag. Ik moet nu eerst mijn scenario goed op poten hebben en dan gaan we naar Frankrijk. Wat ik nu heb zijn karakterschetsen en dat is op zich al heel belangrijk, maar er moet ook avontuur in zitten. Op *Muizentheater* heb ik wel eens kritiek gekregen in de trant van: "Wat gebeurt er nu eigenlijk?" Tsja... (haalt de schouders op). Er moet dus ook een bepaalde

paginaopzet voor openingspagina eerste versie Muizentheater

spanning in zitten. Het moet niet te politiek geladen zijn, want anders wordt het teveel Nederlands-Indonesisch en dat is voor een Fransman misschien niet interessant. Een buitenlander moet het ook gewoon als entertainment kunnen lezen.

Heb je al enig idee over de omvang?

Eerst zat ik te denken aan één boek. Maar het worden er twee, denk ik. Daar moet ik het nog met Casterman over hebben, hoor...(lacht).

Dat lezen ze wel in ZozoLala.

Ik denk nu aan twee albums van elk rond de tachtig pagina's. Het eerste gedeelte speelt zich af op Java en het tweede gedeelte op Celebes. Die jongen is op Celebes geboren. Het eerste deel gaat over zijn terugkeer naar Indië. In het tweede deel gaat hij op zoek naar zijn roots. Hij deserteert uit het leger. Niet omdat hij kiest voor de Indonesische zaak, maar omdat hij gedreven wordt door vrouwen. Hij moet in ieder geval op de vlucht. Hij is niet meer welkom in het "blanke kamp" en ook niet in het Indonesische.

Waarom moet hij op de vlucht?

Hij komt dat Indonesische meisje uit zijn jeugdjaren tegen. Daar is hij samen mee opgevoed. Zij is de dochter van zijn lijfbaboe.

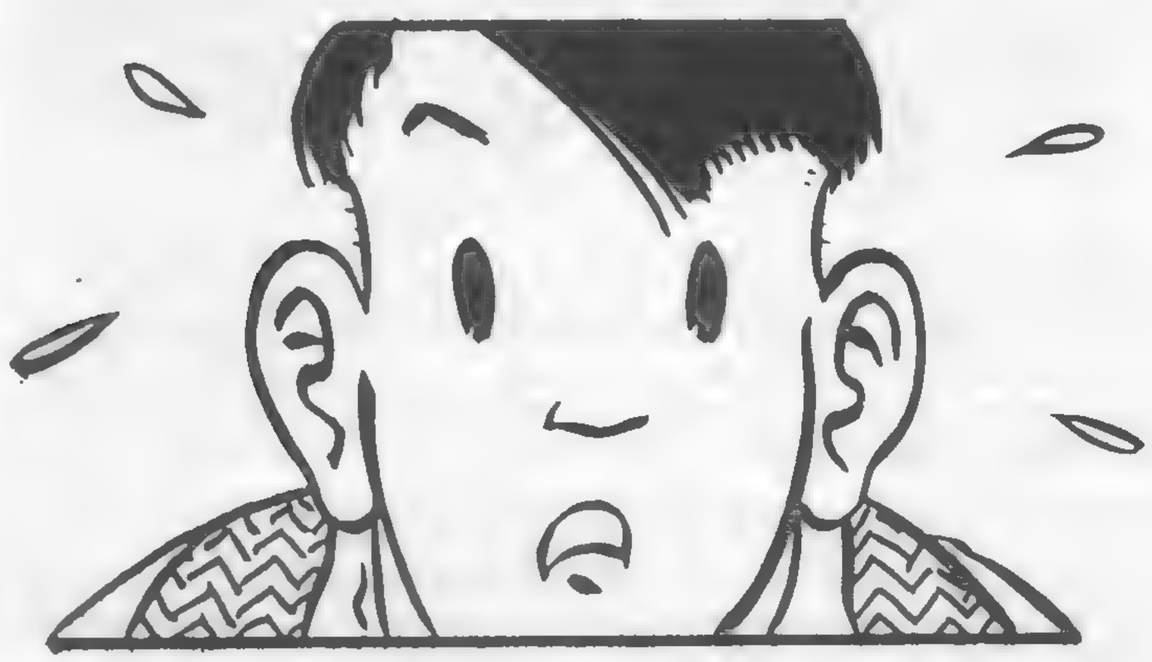

eerste versie Muizentheater

Baboes waren huishoudsters die ook de kinderen opvoedden. Ik zal niet veel flash-backs laten zien. Dat vind ik een beetje een goedkope manier om melodrama op te wekken. Ik begin dus gewoon bij een bepaald punt te vertellen. Hij komt dat meisje weer tegen, maar zij is getrouwd met de zoon van een Hadji (Een geestelijk leider, die op pelgrimstocht naar Mekka geweest is). Dat gaat rommelen natuurlijk, dus hij moet daar op een gegeven moment uit lijfsbehoud vandaan. Hij deserteert niet uit het leger, maar de militairen denken dat hij gedeserteerd is. Hij moet een reden hebben om uit het leger te gaan, want ik wil niet de hele tijd dat legergroen laten zien. Ze zijn hem op het spoor en hij begaat gewoon ongelukken. Of dat met dodelijke afloop is weet ik nog niet. Soms denk je wat gevonden te hebben, kijk je naar een film die je nog nooit gezien hebt: gebeurt daar precies hetzelfde. Zit ik weer van, jezus, moet ik weer wat anders bedenken.

Alles is al eens gedaan.

Eigenlijk moet je dat gewoon loslaten. Het zijn dus drie verhaallijnen. De strip begint met die dochter van een KNIL-militair, net eind '45, begin '46. De onafhankelijkheid was uitgeroepen. Alles wat maar een beetje dweepte met het Nederlandse gezag, Chinezen, Indiërs, Hollanders, werd uitgemoord. Die mensen moesten in bescherming genomen worden. Door de Japanners zelf, in kampen. Het verhaal begint in de Bersiap-periode.

In de...?

schets Muizentheater

Bersiap-periode. Ik heb het ook maar uit boeken, hoor. Voor de strip is het niet belangrijk. Die dochter van een KNIL-militair heeft een kindje. Ze wordt op transport gezet naar een havengebied. Daar wachten boten die vluchtelingen op om ze te verschepen naar veiliger plaatsen. Dat konvooi wordt overvallen door Rampokkers, zeg maar vrijheidsstrijders of guerillastrijders. Gewoon bendes. Dat hele zootje wordt uitgemoord op haar na. Zij komt in een legerkazerne terecht en leert daar ook die Nederlandse jongen kennen. Ze is daar werkzaam als baboe, dus iemand die het vuile werk opknapt.

Je bent zelf van Indonesische afkomst. In hoeverre speelt dat een rol in je nieuwe roman?

Er komen dingen in voor die ik van jongs af aan gehoord heb. Wat ik me goed kan herinneren, is dat mijn moeder me vertelde over het bombardement op Makasar. Makasar is de hoofdstad van Celebes. Die stad werd gebombardeerd door de marine vanuit zee. Mijn moeder hoorde de bommen fluiten boven haar hoofd en dook weg onder de bedden. Het meest spannende was, waar die bommen

terecht zouden komen. Je volgde wel het gefluit, maar ja... Zij was toen een jaar of zeven en ze heeft het mij verteld toen ik zeven was. Ze zei erbij, dat het de Nederlanders geweest waren. En dat begreep ik niet. Op school hoor je dat de Duitsers slechterikken zijn. En rond dezelfde tijd hoor je dan ineens dat in Indonesië, waar mijn moeder vandaan komt, het de Nederlanders waren, die... Toen ik nog aan Muizentheater bezig was, moest ik daar op een gegeven moment weer aan denken. Ik bedacht me dat het een interessante tijd is om iets mee te doen. Dat heeft natuurlijk met mijn

eerste versie Muizentheater

achtergrond te maken en met die van mijn moeder, maar dan ga je terug tot ver in de Tweede Wereldoorlog en dat wil ik niet laten zien. Dat is allemaal kommer en kwel. De vader van mijn moeder was KNIL-militair. Hij heeft de oorlog niet overleefd. Mijn oma bleef met drie dochters achter. Ze kon kiezen tussen blijven en zich tot Indonesische laten naturaliseren of naar Nederland gaan. Zij heeft voor de zekerheid gekozen, want als Nederlandse had ze recht op een weduwenpensioen. Het Indische meisje in de strip dat ook uit een KNIL-familie komt, refereert dus aan mijn achtergrond. Dat is bij een heleboel Indonesische mensen hier het geval. Ik heb het er wel eens met mijn moeder over en dan zegt ze steeds: "Pas op hoor, je moet heel voorzichtig zijn met dat je die mensen geen schade berokkent, maar..."

Met je verhaal?

Ja. Ik heb er veel boeken over gelezen. Die KNIL-lers waren helemaal niet zulke prettige mensen, hoor. In feite onderdrukten ze hun eigen volk in opdracht van de Nederlandse bazen. Ik weet niet of ik daar een goed woordje voor over heb. Maar ik kan natuurlijk makkelijk praten. Zij moesten zichzelf in die tijd zien te

schets voor Muizentheater

onderhouden. Vergeleken met een rijstboer was het als KNIL-ler goed geld verdienen. Als je aan het lezen bent, kom je ineens de andere kant van je achtergrond tegen. Het moet geen melodramatisch of nostalgisch verhaal worden, maar ik kan wel putten uit de verhalen die ik van mijn tantes en van mijn oma heb gehoord.

In hoeverre is jouw achtergrond de reden dat je dit boek maakt?

Het is niet de reden om dit boek te maken. Ik wil me gewoon betrokken voelen bij iets dat ik maak. Zeker als het anderhalf, twee jaar duurt, wanneer je aan een strip werkt. Je moet wel de motivatie hebben en in dit geval voel ik toch een soort verbondenheid. Maar voor *Muizentheater* had ik dat natuurlijk totaal niet, zij het dat die tijd me heel erg aanspreekt.

Wat trekt je zo aan in die periode van de jaren '30?

De vormgeving, denk ik. Toen ik net van school kwam, ik was toen 18, begon me dat aan te trekken. Bijvoorbeeld de stedebouw uit de jaren '20, de Amsterdamse School. In Amsterdam stikt het van die

gebouwen. Ik wilde verhalen met als decor dat soort maffe gebouwen, maar uiteindelijk heb ik ze nooit gebruikt. Zo'n film als *Once upon a time in America* laat in het begin zien hoe die jochies met elkaar opgroeien. Dat vond ik heel mooi. Zoiets wilde ik ook. Men zegt wel eens dat ik teveel naar *Quick en Flupke* heb gekeken, maar het idee van die jochies komt uit die film. En het is de kleding uit die tijd, allemaal hetzelfde. Petten, korte broeken, meiden met van die bloempotten van rokjes. Het is ook nog vrij kort geleden. Onze opa's en oma's waren toen van onze leeftijd. Misschien is het

schets voor Muizentheater

ook de onwetendheid van het aankomende oorlogsgeweld die me aantrekt. De gewone mensen werden zoetgehouden, bijvoorbeeld door de verzekering van Colijn dat men rustig kon gaan slapen. Er zou niets aan de hand zijn. Smerige politieke spelletjes tussen regeringen. Dat zijn dingen die ik niet gebruik, maar die ik tijdens het documenteren tegen kom. Ik vind het interessant. En Hergé, tenslotte, die komt ook uit die tijd.

Toch Quick en Flupke*?*

Ja, maar dat realiseerde ik me pas later. De kritiek op mijn werk luidt ook dat het op *Quick en Flupke* lijkt, maar dat is toevallig zo omdat het in dezelfde tijd speelt. Dan ontkom je daar niet aan. Wel was Hergé de eerste door wie ik echt ben beïnvloed. Er is een tijd geweest dat ik strips maar niks vond. Ik ging toen naar het Rijksmuseum, schilderijen natekenen en verkopen. Als jochie van

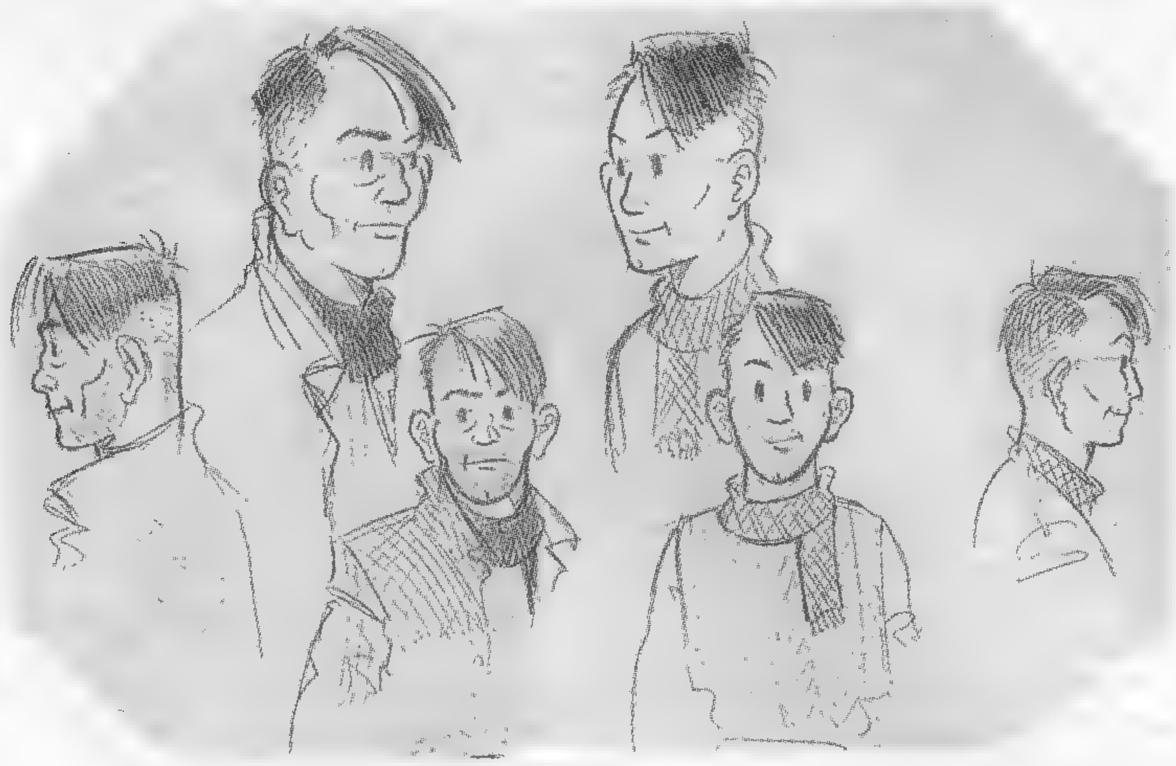

karakterstudie

tien, elf. Op een gegeven moment kwam een vriendje van me met *Kuifje* aanzetten en dat vond ik wel goed. Vervolgens ben ik een paar jaar helemaal *Kuifje*-freak geweest. Moest ik alles hebben, terwijl je daar veel geld voor nodig hebt. Rond mijn veertiende leerde ik Willem Vleeschouwer kennen. Hij liet me zien dat er nog veel meer is dan *Kuifje*: Chaland, Giraud, Franquin.

Heb je die auteurs door Willem Vleeschouwer leren kennen?

Ja, toch wel. Kijk, ik heb hem wel eens vaker genoemd en hij moet daar niets van weten. Bescheiden man. Als ik zeg dat hij me heeft beïnvloed denkt men meteen dat hij mijn leermeester is, maar dat is hij niet. Wat tekenstijl betreft ben ik niet direkt door hem beïnvloed. Hij tekent totaal anders dan ik. Maar je ziet gewoon hoe hij bepaalde dingen doet, welke technieken hij gebruikt. Vroeger werkte ik altijd met kroontjespen. Toen ik Willem eens met penseel zag werken, ben ik dat ook gaan doen. Je lijnen worden er vloeiender door. In de klare lijn ziet kroontjespen er maar bij weinig mensen soepel uit. Bij Joost Swarte en bij Hergé vind ik kroontjespen mooi. Voor de rest vind ik het vrij stijf. Met penseel kun je meer effect geven door iets dikker te inkten.

Maar als jij met penseel inkt, trek je geen lijnen die in dikte variëren.

Toch wel, in bochten. Tenminste in mijn laatste werk, zoals die pagina voor de Volkskrant. Het is misschien niet precies een klare lijn. Ik vind het wat zachter. Een kroontjespen komt vrij hard over. Als je met penseel werkt, krijgt je tekening een bepaalde vaart, een bepaalde ronde beweging. De eerste twaalf pagina's voor *Muizentheater* vond men bij Casterman vrij dik geïnkt. De potloodschetsen vonden ze heel mooi, maar ze wilden het wat dunner geïnkt hebben. Ik heb die pagina's op hun verzoek overgedaan. Eerst was ik er niet zo voor, maar nu vind ik het mooi. Bij de verhalen die ik vertel past een dunnere lijn veel beter. Als ik vette lijnen zou gebruiken, wordt het te cartoon-achtig. Ik heb de

eerste versie Muizentheater

neiging om steeds realistischer te gaan tekenen. Niet echt superrealistisch, want dat kan ik niet. Het zit meer in de manier waarop ik mijn figuurtjes neerzet. Zeker bij die strip voor de Volkskrant: ik vind het geen poppetjes meer; ze hebben menselijke proporties gekregen. De ogen blijven natuurlijk twee van die stippen, maar de handen en dat soort dingen worden realistischer. Ook mijn themakeuze en verhaalkeuze zijn vrij serieus. Ik merk dat soms met reclamewerk: dan moet het jolig en lollig zijn, maar dan wordt het te realistisch en moet het over. Ik denk dat ik uiteindelijk in de richting van het realisme ga. Maar niet te ver, want dat kan ik niet.

Nu doe je net alsof een realistische tekenstijl moeilijker is dan wat jij doet. Vind je dat ook?

Ik weet gewoon wat het is als je realistisch moet tekenen. Eén plaatje, dat lukt me wel. Hermann bijvoorbeeld, dat vind ik mooi

Maar zou Hermann kunnen tekenen zoals jij tekent?

Dat weet ik niet. Ik teken vrij simpel. Ik zorg er alleen wel voor dat de proporties kloppen. Handen. Het irriteert me wanneer die fout zitten. Je hebt strips met hele mooie tekeningen, maar als je naar de handen kijkt denk je soms: hoe kan dat nou? Die mensen kunnen zo goed tekenen en dan maken ze van een pink net een leprageval. (lacht) Dat kan natuurlijk gewoon haast zijn. Ik heb het zelf ook wel eens. De verhaaltjes voor *Muizentheater* heb ik niet op volgorde gemaakt. Dat boksverhaaltje was het laatste. Ik liep toen echt tegen de deadline aan; het moest rap-rap. Nu zie ik dingen die ik anders zou hebben gedaan als ik iets meer tijd had gehad. Sommige plaatjes missen iets: die zijn te open. In dat verhaaltje heb ik ook veel met zwarte vlakken gewerkt. Het was wel donker, maar het schiet ook lekker op. Maar dat idee alleen al, dat vind ik jammer.

In het dankwoord van Muizentheater *zeg je dat Martijn Daalder aan de basis van dat album heeft gestaan. Wat is zijn invloed op jouw werk?*

Toen ik voor het maandblad *Wordt Vervolgd* met *Prince en Buster* bezig was, stelde Martijn voor om een verhaal te maken over twee broertjes die in het begin goed met elkaar op kunnen schieten en uiteindelijk uit elkaar groeien. Het basisgegeven van *Muizentheater* komt dus van Martijn. Hij helpt ook met de dialogen. Het blijft moeilijk om op schrift een lekker lopende zin te formuleren. In feite edit hij mijn teksten. Hij haalt woorden weg of voegt wat toe. En mijn scenario's laat ik altijd aan hem zien. Ik werk mijn senario's uit in kleine potloodschetsen op A4-tjes. Hij zegt het als hij vindt dat iets niet goed loopt. Meestal heb ik dan iets van, barst, maar tenslotte ga ik het toch veranderen. Het is niet zo dat wat hij zegt heilig is. Maar Martijn is iemand die het gewoon zegt als het klote is. Als ik mijn werk aan andere vrienden laat zien, merk ik dat ze het heel moeilijk vinden om dat eerlijk te zeggen. Maar ik vraag er om. Martijn is gewoon kritisch. Wat het nieuwe verhaal betreft heb ik hem verteld wat ik in mijn hoofd heb. Dan hoor je jezelf tegen iemand praten en hoor je meteen op welke punten het eigenlijk niet klopt. En dan zegt Martijn: "Is het niet te complex om alles in één deel te vertellen? Misschien is twee delen beter. Dat idee bevalt me wel. Eén deel dat zich op Java afspeelt en een deel op Celebes."

Over Muizentheater *heb je alles bij elkaar een jaar of vier gedaan. Hoe lang ga je over je nieuwe roman doen, denk je?*

Het eerste deel moet gewoon binnen twee jaar af. Een paar maanden geleden ben ik met de documentatie begonnen, maar ik ben nog niet aan het tekenen. Omdat ik niet van mijn strips kan leven, neem ik ook commercieel werk aan. En als je maar blijft aannemen, blijven je strips liggen. Daarom heeft *Muizentheater* zo lang geduurd. Na drie jaar had ik net 24 pagina's af. Toen heb ik alleen nog werk aangenomen om de huur te kunnen betalen en heb ik in acht maanden tijd de laatste 45 pagina's gemaakt. Als het moet, kan ik dus wel produktiviteit halen. Dat zal ik nu weer doen. Maar dat commerciële werk is ook voor de afwisseling heel belangrijk.

Je bent begonnen met publiceren in De Vrije Balloen.

Ja, één pagina. Dat was via Willem Vleeschouwer. Die zat toen bij Espee, dus dan kom je gemakkelijk binnen. Daarna drie pagina's voor Rebel Comics, dat was een amateurblad waar ik samen met Eric Heuvel in zat. Het nummer waar ik in verscheen was ook meteen het laatste nummer. (lacht) Het ging alleen maar over schijten en over hoe je makkelijk stoned kon worden.

Vandaar dat je in het begin signeerde met Dope.

Ja, maar het is Doopee, hè. Dongen, Peter. Op een gegeven moment heb ik dat niet meer gedaan, want vooral in de reclamewereld vond men dat niet zo best. Maar ik kan het natuurlijk ook niet omdraaien: dan kom je op Pedo. (lacht) *Prince en Buster* voor *Wordt Vervolgd* ondertekende ik nog wel met Dopé. Daarna begon ik aan de eerste pagina's van *Muizentheater* en heb ik gewoon mijn eigen naam vermeld.

Je hebt veel voor Gerrit de Jager gewerkt. Ben je zijn assistent geweest?

Nee hoor, hij heeft een assistent: Eric Varenkamp. Een paar jaar geleden belde Gerrit me op. Hij was met *Bob* voor de Bijenkorf bezig en zat in tijdnood. Voor de eerste twee deeltjes van *Bob* heb ik samen met Eric kleine, simpele dingetjes gedaan: silhouetjes en decortjes zoals badkamers en fornuizen. Voor het boekje *Vrij veilig met Doortje Doorzon* heb ik al het tekenwerk gedaan. Mijn naam staat er wel in vermeld, maar voor mij hoeft dat niet eens. Gerrit heeft het verhaal bedacht en dat is het moeilijkst. Ik ben gewoon de tekenmachine. Hij schetst op A4-formaatjes de pagina-indeling. Op de eerste pagina heb ik me daaraan gehouden, maar daarna ben ik gewoon lekker gaan tekenen. Later tekende hij het me niet meer voor, maar schreef hij alleen de dialogen op en beschreef hij wat er gebeurde. Het boekje is verspreid op scholen. De hele oplage was meteen weg.

MET CONDOOMS ZIJN WE GOED BESCHERMD, JORIS...
EN VERDER MOET HET DAN WEL IETS FEESTELIJKS BLIJVEN HOUDEN, HOOR.
VIND IK OOK! HEB JIJ NOG EEN STUK OF WAT VAN DIE CONDOOMS!?
W... WAT BEN JE VAN PLAN, JORIS?
EVEN LATER...
NOU?! IS DIT FEESTELIJK OF NIET!?
HIHIHIHI
* DEZE CONDOOMS KUN JE DUS NIET MEER GEBRUIKEN HIERNA
Vrij Veilig

Heb je ook aan Liefde en geluk *gewerkt?*

Ook, ja. Net als bij *Bob*: decortjes en pagina's met silhouetten. Echt assistentiewerk. Voor dat boekje *Vrij veilig* heb ik trouwens ook de cover gemaakt, maar het blijft gewoon Gerrit de Jager. Zijn naam staat er ook op, wat ik terecht vind. Hergé deed dat in feite ook. Op een gegeven moment is er zoveel vraag naar, dat je mensen in dienst moet nemen. Dan wordt het een bedrijf.

Bij het doorbladeren van je tekenmap kwam ik verschillende verhaaltjes rond Henkie en Daantje tegen die niet in Muizentheater *zijn opgenomen.*

Dat zijn twaalf pagina's waar ik het eerder over had en dan nog zes pagina's rond dezelfde figuurtjes die ik voor het tijdschrift *Quick & Flupke* heb gemaakt, dat alleen in het Frans verscheen. Voor dat blad heb ik twee verhaaltjes gemaakt. Eén daarvan is geïnkt, van dat andere heb ik alleen potloodschetsen en lay-outschetsen. Er is niets van geplaatst, omdat *Quick & Flupke* ophield te bestaan. In de eerste twaalf pagina's van de uiteindelijke versie van *Muizentheater* zijn de oorspronkelijke pagina's verwerkt: beide versies beginnen met petjes. De eerste opzet van *Muizentheater* begon met Henkie, die de pet van Daan heeft afgepakt en hem in de lucht gooit. Dat heb ik uit die film *The world according to Garp*, daar zie je in het begin een babietje door de lucht vliegen. De hoofdpersoon wordt aan het eind van de film doodgeschoten en dan zie je hem naar boven zweven. Daarmee is het cirkeltje rond. Dat idee kun je overal gebruiken. In *Muizentheater* staan petten centraal. Het begint met een alpinopetje, dan wordt het een politiepet of een N.S.B.-pet en tenslotte wordt het een Duitse officierenpet. Ik laat graag kleine dingetjes terugkomen, maar dat mag voor mijn gevoel niet te nadrukkelijk gebeuren. In het begin hebben die broertjes geen geld. Henkie trekt de voering van zijn broekzakken naar buiten. Op de laatste plaat van het eerste verhaaltje doet hij dat weer. En Daantje past opnieuw een pet. Je kunt dat heel ver doorvoeren. In *The killing joke* van Alan Moore en Brian Bolland is bijna elke overgang naar een andere scène zo gedaan. Ik vind het wel knap, maar het wordt dan al snel bedacht. Dat soort geintjes vind ik voor mezelf leuk om te doen, maar ik doe het niet bij elke scène. Het hoeft niemand op te vallen. ●

Kort Amerikaans

Ton Vanderwheels

Een van de meest veelbelovende nieuwe uitgeverijen van de laatste tijd is Valiant. Deze nu nog piepkleine uitgeverij zou met haar goedgeschreven en -getekende superheldenstrips op den duur een concurrent kunnen worden van Marvel en DC. Enige concurrentie is tenslotte nooit weg, anders wordt de stripmarkt totaal overheerst door Marvel. In augustus (**X-Men 1-maand**) had Marvel een marktaandeel van 68% en was daarmee drie-en-een-half keer zo groot als DC. En aangezien de hebberigheid van Marvel enigszins in toom moet worden gehouden door de concurrentie, zie ik met genoegen hoe een kleine uitgeverij als Valiant stukje bij beetje groeit. De twee laatste nieuwe aanwinsten zijn **X-O Manowar** en **RAI. X-O Manowar** draait om een man in een geavanceerde wapenuitrusting die de aarde tegen een buitenaardse invasiemacht verdedigt. De hoofdfiguur lijkt op het eerste gezicht wel wat op **Ironman** en dat is geen wonder, want de voornaamste maker van de nieuwe serie is Bob Layton, die jarenlang een dikke vinger in de pap heeft gehad bij **Ironman. RAI** kennen we natuurlijk al van de bijstrip in **Magnus**. Hij is een man die na een jarenlange training door zijn computermoeder een bovenmenselijke kracht en snelheid heeft verworven. Kenmerk van alle Valiants tot nu toe, was dat ze de lezers een goed verteld, boeiend verhaal boden (tenminste voor de grote meerderheid die puur amusement wil) ondanks het ontbreken van echt grote namen. Misschien dat Valiant dan ook ooit net zo groot kan worden als Marvel of DC. En misschien worden ook de nrs. 1 van deze nieuwe series dan ooit net zo duur als comics zoals **Fantastic Four 1** en **Avengers 1** nu. Een goede hint?

In de afgelopen maanden draaide bij Marvel heel veel rond de grote crossoverserie **The Infinity Gauntlet**. Een van de belangrijkste figuren uit die serie was **Warlock**. Eigenlijk was hij al dood, maar net als bij veel andere superhelden en -schurken vormde dat geen enkel beletsel voor een come-back. En nu krijgt deze kosmische superheld weer een nieuwe serie. De nieuwe **Warlock** serie zal geschreven worden door Jim Starlin. Tekenaar zal Angel Medina worden, een nu nog volslagen onbekende tekenaar, maar als de schaarse voorproefjes van zijn werk een indicatie vormen, zal hij zich snel tot een grote naam ontwikkelen. $ 1.75 per deel.

Enkele jaren geleden waren de **Star Wars** films een groot succes in de bioscoopzalen. Door George Lucas was beloofd dat het een reeks van negen films zou worden, maar er zijn er slechts drie van verschenen. Omdat George Lucas het succes van zijn Star Wars films later nooit heeft kunnen evenaren, lijkt het logisch dat er nog een vierde film zal komen. Het is daarom de vraag of de **Star Wars: Dark Empire** miniserie niet een stiekeme blauwdruk is voor een nieuwe film. Zes jaar na de gebeurtenissen uit **Revenge of the Jedi** is de rebellencoalitie heer en meester over driekwart van het heelal. De restanten van het Imperium staan bloot aan voortdurende aanvallen van de rebellen. Bij een van die aanvallen worden Luke Skywalker en Lando Calrissian boven vijandelijk gebied neergeschoten. De rest van de helden schiet hen dan natuurlijk te hulp. Gedurende deze gevaarlijke reis met het Dark Horse ruimteschip bent u voor zesmaal $ 2.95 in de veilige handen van schrijver Rik Veitch en tekenaar Cam Kennedy.

En nu we toch in de ruimte beland zijn: binnenkort bestaat **Star Trek** 25 jaar. Ter gelegenheid van deze verjaardag verschijnt er voor $ 24.95 een 96 pagina's tellende hardcover bij DC: **Star Trek: Debt of Honor**. Voor dit boek zijn twee absolute topkrachten aangetrokken: Chris Claremont (die, nu hij geen **X-Men** meer schrijft, tijd over heeft) en Adam Hughes (die altijd weigerde **X-Men** te tekenen, omdat hij altijd liever voor DC wilde werken). Zelfs al interesseert het je (net als mij) voor geen meter wat er in dit boek allemaal wordt onthuld over het verleden van kapitein James T. Kirk, dan nog is een werk van twee zulke topkrachten in staat je heel even tot het Trekkiedom te bekeren.

Omdat de fans het volgens Marvel wilden, verschijnt voor $ 4.95 de one-shot **Heart of Darkness**. En wat willen de fans dan wel? De drie gemeenste superhelden in een boek: Wolverine, Ghostrider en de Punisher. Het verhaal lijkt mij niet echt de moeite waard. De tekenaar is nog wel het vermelden waard: John Romita Jr., wiens ruwe, uiterst sfeervolle tekeningen we ons vast nog wel van **Daredevil** herinneren.

Omdat de grote uitgeverijen de kleintjes praktisch geheel van de superheldenmarkt hebben afgedrukt, moeten de kleintjes zich op andere gebieden specialiseren. Zo heeft Caliber de onderafdeling Tome Press gevormd, die zijn geld probeert te verdienen met het volgen van historische gebeurtenissen en ontwikkelingen. Het pakket is heel divers: soms zuiver feitelijke beschrijvingen met tekeningen en foto's uit die tijd, soms herdrukken van interessant historisch materiaal (bijvoorbeeld de illustraties van Gustave Doré over leven en dood van Jezus Christus) en soms verhalen in stripvorm. Een voorbeeld van het laatste is **In Thin Air: The Mystery of Amelia Earhart**. In deze strip wordt het verhaal verteld van Amelia Earhart, de beroemde vrouwelijke piloot, die in 1937 spoorloos verdween tijdens een reis om de wereld. Omdat het een raadsel is wat er met haar is gebeurd na haar vertrek, zijn er twee verschillende versies van de strip met elk een ander einde, opgesteld aan de hand van de belangrijkste theorieën. Wie er $ 2.95 (per versie) voor over heeft, kan leren waar de inspiratie voor **January Jones** vandaan is gekomen.

Als iets goed is, wil je graag meer van hetzelfde. En als bij Marvel iets goed verkoopt, krijgen ze er nooit genoeg van. Zo zijn er al heel wat series die dezelfde of bijna dezelfde hoofdfiguren met elkaar delen. En daar komt er weer eentje bij, de derde serie met de Punisher: **Punisher War Zone**. Met genoeg wapentuig om de hele Joegoslavische burgeroorlog uit te vechten neemt de Punisher het weer tegen allerlei gangsters op. Het enige verschil met de al bestaande series is de (van **Legends of the Dark Knight** gejatte) formule van afgeronde, elkaar opvolgende miniseries-binnen-de-serie. Het eerste deel zal door John Romita Jr. getekend worden en heeft een speciale cover met kogelgaten voor $ 2.95.

Bij de gloednieuwe uitgeverij Artline gaat de oude pulpheld G-8 een comeback maken in **G-8 and his battle aces**. Tegenstander is, net als vroeger, de schurk Stahlmaske. Schrijver is Chuck Dixon. Tekenaar, de vooral van oorlogsverhalen bekende, Sam Glanzman, bijgestaan door George Evans (nog van EC bekend) voor de vliegtuigen. Voor $ 1.50 is dit dus waarschijnlijk een goed produk, dat alleen al het steunen waard is omdat het niet van de "Big Two" afkomstig is.

Adam Hughes

De werelden van Gine

Carl Bieker

Tijdens de beurs van Kortrijk hadden we een ontmoeting met Christain Gine, de tekenaar van Kapitein Sabel, Sneeuw *en* Last. *Gine werd geboren in Oran, Noord-afrika. Hij is vanaf zijn jeugd al een verwoed stripliefhebber. Hij doorloopt de kunstacademie in Montpellier en wijdt zich een paar jaar aan de tekenfilm, alvorens zich met liefde op het schrijven van strips te storten. In 1979 zal het begin worden gelegd van een enorme stripproductie: op dat moment ziet namelijk* Kapitein Sabel *het licht. Een aantal jaren geleden kwam de samenwerking met Convard tot stand, hetgeen de serie* Sneeuw *opleverde en het eerste album van* Last. *Gine is dan wel de tekenaar van deze laatste series, maar heeft ook een enorme stempel gedrukt op de inhoud van de verhalen. En dat is te merken. Gine is een geboren verteller en weet zijn publiek te boeien. Tijdens het interview werden we dan ook ettelijke malen meegesleurd door zijn fantasie en zijn uitwijdingen. Loopt u mee door de werelden van Gine?*

Je brak door met Kapitein Sabel, *waarvoor je zowel scenario als tekeningen maakt. Hoe ben je op het idee gekomen om een strip over een rondzwervende zeeman te maken?*

Het is vooral het kader waarin je de verhalen kan plaatsen: door gebruik te maken van de zeeman als hoofdpersoon heb je een truc binnen boord gehaald om verhalen met hele diverse inhoud en verschillende entourage te maken. Veel tekenaars maken gebruik van deze middelen. Je kunt alle kanten met je verhalen op en dat is uitermate prettig. Daar komt nog bij dat ik aan de kust geboren ben en het zeemansleven van jongs af aan heb meebeleefd -als toeschouwer dan. Ik hoefde maar uit mijn raam te kijken en ik zag een heel verhaal aan me voorbijgaan! Ik heb het zeemansleven in al zijn facetten gezien en ik ben er enorm van onder de indruk geraakt. Ik was al lang aan het zoeken naar een hoofdpersoon voor een strip en dat heeft dan geleidelijk aan gestalte gekregen. Doordat ik zoveel heb kunnen meemaken in mijn jeugd heb ik ook minder moeite om mijn zeemansfiguren op papier neer te zetten.
En ik moet ook vertellen dat ik bij de keuze voor een zeeman geïnspireerd ben door de verhalen van Joseph Conrad, met name *Lord Jim* over een persoon die zijn hele leven over de aarde rondzwerft. En ja, natuurlijk ben ik ook geholpen door mijn vrienden, die soms naar verre streken zijn uitgevaren en die mij verhalen konden vertellen die ik uitstekend heb kunnen gebruiken voor *Kapitein Sabel*. En verder lees ik veel boeken en probeer ik zoveel mogelijk documentatie bij elkaar te slepen.

Zijn de verhalen van Kapitein Sabel *dan gebaseerd op reële gebeurtenissen?*

Ja en nee. Zoals ik al zei gebruik ik de verhalen van mijn vrienden. Er zijn delen die echt gebeurd zijn. Meestal bewerk ik die op zo'n manier, dat de aantrekkingskracht die uitgaat van de fantasie van de tekenaar behouden blijft. Ik ben er namelijk zelf niet bij geweest en dus moet ik bepaalde delen verzinnen, sommige dingen versterk ik, andere zwak ik af. Ik word eigenlijk niet gehinderd door de realiteit, ik gebruik deze waar het mij van pas komt. Ik maak mijn verhalen niet alleen voor de lezer, maar ook voor mezelf. En tijdens het tekenen van een verhaal beleef ik zelf het meeste plezier door volop mijn fantasie erin te gooien.

IK KAN JE NIET TEGENHOUDEN, SNEEUW... IK ZAL WACHTEN, WANT JE ZULT TERUGKOMEN! ZWEER ME DAT JE TERUGKEERT!
JA... JIJ HEBT ME ZOVEEL GELEERD! EN IK WEET NOG ZO WEINIG VAN JOU... WAAR HEB JIJ JE KENNIS VANDAAN EN WAAROM DEEL JE DIE MET MIJ?

In Sneeuw *komt die fantasie ruimschoots aan bod: een hele nieuwe wereld wordt gecreëerd. En deze keer werk je met scenarist Didier Convard. Hoe hebben jullie elkaar gevonden?*

Eigenlijk was dat stom toeval. We liepen, zo bleek achteraf, allebei met hetzelfde idee rond! We wilden allebei een verhaal maken dat in de toekonmst speelde, en wel een toekomst waarin het nodige met de aarde gebeurd was. We hebben ons toen bij Lombard samen gebogen over het idee voor een nieuwe serie en daar is *Sneeuw* uit ontstaan. Ik had na zoveel jaren *Kapitein Sabel* ook wel weer eens zin om iets anders te doen.
Sneeuw is een verhaal over een jongeman op zoek naar zijn identiteit en zijn plaats in de wereld. Hij zal een beslissende rol gaan spelen in het verwoeste Europa. Hij wordt daarbij begeleid door Northman, zijn opvoeder, zijn begeleider en tegelijk zijn

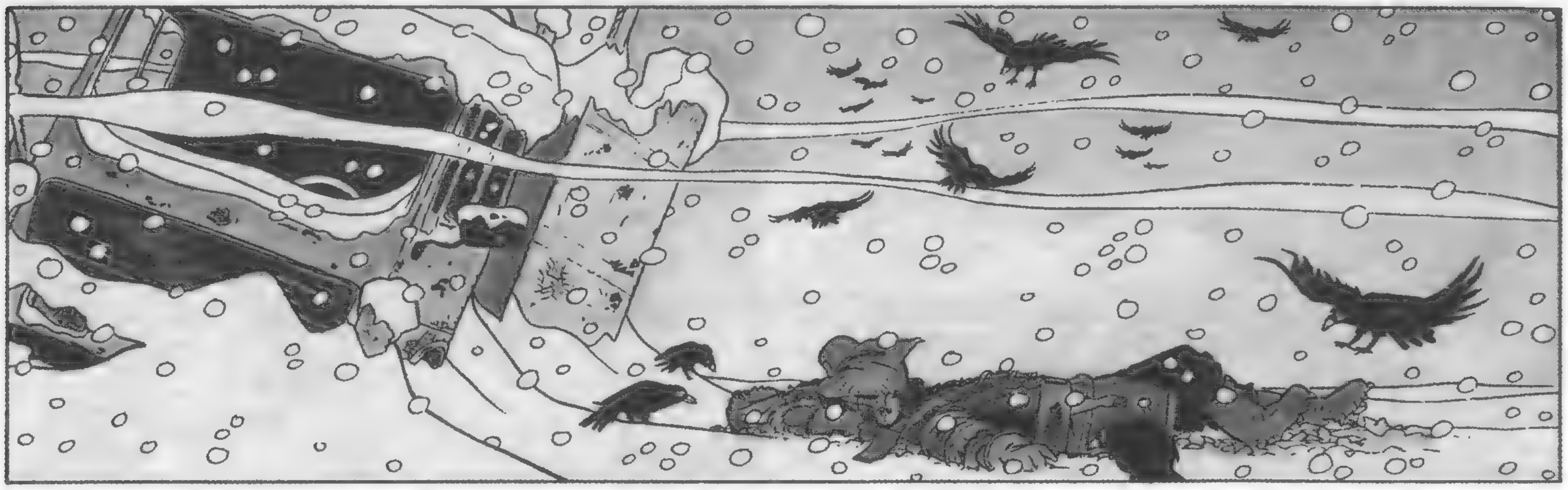

raadsman. Maar op een gegeven moment is het aan Sneeuw om zijn eigen weg te gaan en er zelfstandig uit te komen. Ik zie Sneeuw en Northman als een moderne Arthur en Merlijn. Ook Arthur stond voor de taak om in een Engeland dat ten prooi was gevallen aan dood en verschrikking weer een koers uit te stippelen voor de toekomst. Hij moest de volkeren weer zien te verenigen. Dat zal ook de taak zijn van Sneeuw.

Sneeuw bevindt zich in een wereld die door menselijk ingrijpen tot op de rand van de afgrond is gebracht: door het milieu te willen beïnvloeden met moderne technologie heeft er zich een ramp afgespeeld. Bent u erg bezig met het milieu in die zin dat mensen er een puinhoop van maken?

Nee, dat is niet het doel van de verhalen rond Sneeuw. Ik heb niet de bedoeling om dit te bespreken. Ik wil ook niet met een moraal aankomen. Het is wel zo, dat Sneeuw voor de taak staat om Europa weer leefbaar te maken door de volkeren bijeen te roepen en gezamenlijk in actie te komen. Net als Arthur, dus. Maar Sneeuw kan op dit moment die taak nog niet aan. Hij is jong, onzeker en zelfs bang. Ieder kan daarin lezen wat hij zelf wil!

Het is meer een verhaal over de queeste van het individu. Een zoektocht naar de zin van het bestaan?

Sneeuw is eerder filosofisch dan ecologisch. Er wordt nagedacht over het verdere bestaan. In deel 3, *De rode dageraad* komen scènes voor, waar men heel bewust bezig is om een stuk van het leven op aarde te bewaren voor de toekomst. De dieren krijgen hun voedsel, al is er zelfs voor de mensen in het kamp van de Artiest niet genoeg! Het zegt iets over de verantwoordelijkheid die men heeft. Het zegt iets over keuzes die gemaakt worden. Over idealen die men zelfs in beroerde omstandigheden hoog wil houden.

De verhalen hebben als rode draad de speurtocht naar de 12 uitgangen die de wereld van Sneeuw verbinden met de buitenwereld. De oorspronkelijke opzet was om bij iedere uitgang een apart verhaal te maken. Inmiddels is van die opzet afgeweken?

Ja. De bedoeling was om een verhaal te maken rond iedere sleutel die nodig was om die bewuste uitgang te kunnen openen. Als alle sleutels in het bezit zouden zijn van die ene man, waar voorspellingen het over hadden, dan zou er zich een omwenteling van de bestaande toestand voordoen. Wat dat precies inhoudt wil ik nu niet prijsgeven. Didier Convard en ik begrepen echter al gauw dat die opzet veel van het geduld van de lezer zou vragen. Bovendien loop je kans dat je de vaart uit het verhaal haalt. Er zal dus een moment komen waarop Sneeuw verschillende sleutels tegelijk in handen zal krijgen. We weten nog niet in welk album de ontknoping volgt, maar 12 zullen het er zeker niet worden.

En wat als Sneeuw zijn doel bereikt heeft? Is dat dan tevens het einde van de reeks?

Na deze eerste avonturen van Sneeuw kan er wellicht nog een vervolg komen. Misschien met Didier. Maar dat punt is voorlopig nog niet bereikt. In *Sneeuw* zal nog het nodige gebeuren: de eerste twee delen hebben het kader aangegeven en de personages

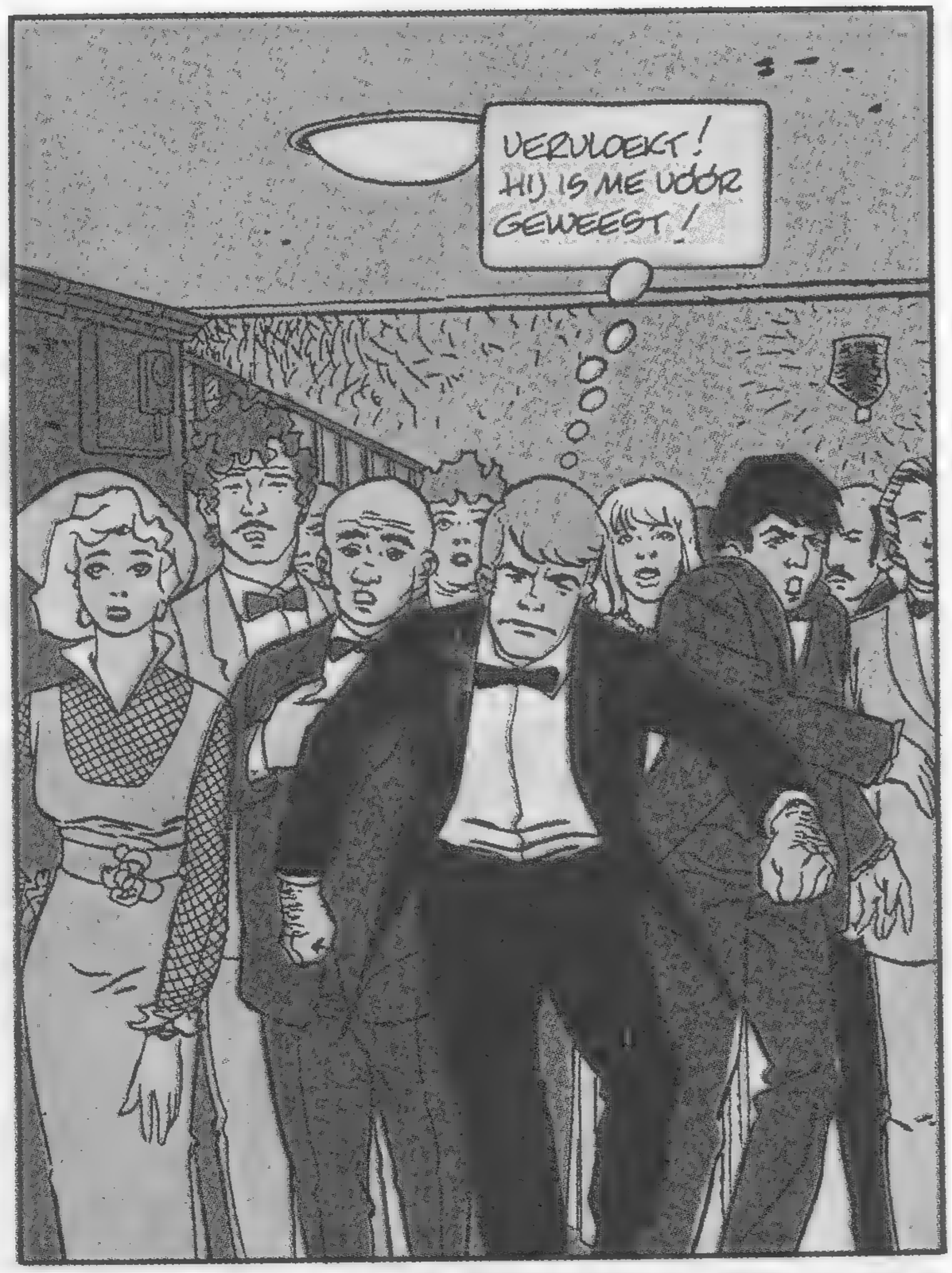

beschreven. Het derde deel vormt al het begin van een breekpunt dat in deel vier geheel wordt doorgezet. Het karakter van deel vier is ook anders. Avontuur staat hier minder op de voorgrond. Het is meer het idee over leven en dood, over eeuwigheid en tijdelijkheid dat hier gestalte krijgt. Venetië vormt daarvoor mijns inziens een perfect decor. Voor Sneeuw zullen deze gebeurtenissen essentieel zijn.

Is het bij tijd en wijle onverbloemd harde karakter van de strip er de reden van dat jullie na het derde deel bij Lombard zijn weggegegaan en de serie hebben voortgezet bij Glénat?

Nee, dat was niet de reden. Overigens vind ik de verhalen niet zo hard. De tijd die wij beschrijven is er één waarin het leven niet

WAAROM IS ER GEEN STELTLOPER TE ZIEN? DIT LIJKT WEL 'N UITGESTORVEN STAD!
ZO MOET VENETIË ER OOK UITZIEN VLAK VOOR HET INTERMEZZO, SNEEUW.. DE CEREMONIE VAN DEZE NACHT IS 'T TEKEN VAN HAAR WEDEROPSTANDING VOOR WEER EEN JAAR!

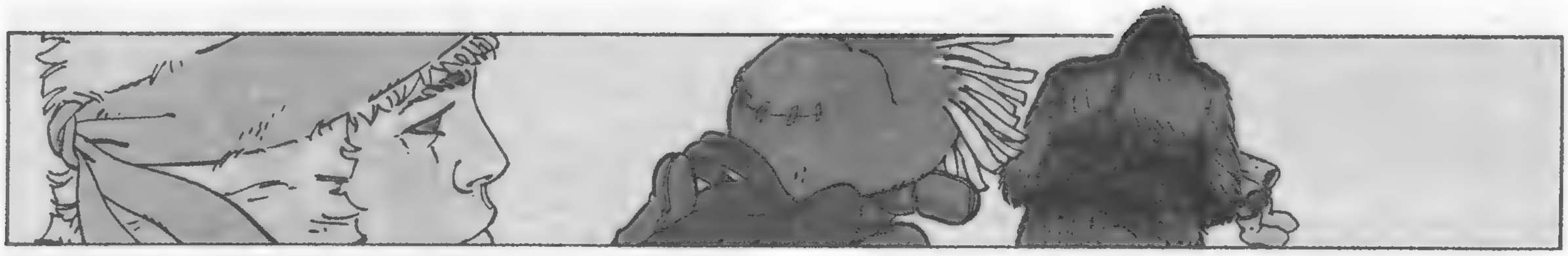

bepaald makkelijk is. Het is vechten om te overleven. Vechten tegen de elementen, maar ook tegen andere mensen. Als je de verhalen in zo'n kader plaatst, ontkom je niet aan het weergeven van de narigheden. Nee, de reden van vertrek is meer gelegen in de filosofie van Lombard. Ze hebben daar niet hetzelfde idee over de strip zoals wij dat voor ons zien. De manier waarop een strip zich ontwikkelt kun je niet vastleggen, maar hangt van de loop van het verhaal af en dus ook van de makers en niet zozeer van een uitgeverij. We hebben er toen voor gekozen om ergens anders heen te gaan, waar men wel op een lijn zat met onze ideeën over *Sneeuw*.

Sinds kort hebben jullie een nieuwe serie: Last. ***Het heeft iets weg van een kombinatie van*** Kapitein Sabel ***en*** Sneeuw. ***Het is een avonturenverhaal, waarin een nieuwe fantasiewereld is neergezet en waarin een zeeman centraal staat.***

Ja, het is weer een uitvloeisel van onze fantasie, onze liefde voor avontuur en de wens om science-fiction - want daar hebben we het eigenlijk over, ook bij *Sneeuw* - op een heel andere manier weer te geven. We vonden het interessant om deze keer een wat exotischer decor te kiezen, geïnspireerd door de Hindoestaanse architectuur en kleding. En inderdaad een wereld van water en eilanden. Dat zal je niet echt verbazen na mijn vorige antwoorden. En natuurlijk de

held, Last, met iets specifieks waardoor hij de held kan zijn. In dit geval is dat de "theorie van de krab", een onbekende gevechtskunst. Een snelle, onzichtbare strijder, die zijn tegenstanders constant verrast. Last is een personage dat als het ware gevormd is door de wereld waarin hij leeft. Een wereld met veel water en veel overgangen van land naar water. We zochten naar een personage dat in beide elementen op zijn gemak moest kunnen zijn. Het idee van een mens met hele nauwe banden ten aanzien van het leven en het handelen van een krab - en zelfs enige fysische verschijnselen van de krab - werd geleverd door Didier. Een mooie vondst!
Het wordt een serie waarin strijd wordt gevoerd om het bezit en gebruik van algen, die in die wereld een levensvoorwaarde zijn voor jonggeborenen. Last wordt bij deze strijd betrokken. Eerst als toeschouwer, maar een weinig later zet hij zich volledig voor de goede zaak in. Ten dele doet hij dat vanwege een hang naar avontuur, ten dele uit verliefdheid - op een van zijn medestanders - en ten dele spelen er nog andere redenen mee. De volgende delen zullen dat duidelijk maken.

OLDERWETO! NET ALS JE NAAM... LAST BETEKENT LAATSTE, VOLGENS DE FLUITER! MAAR VAN WAT?
OP DE ROTSEN LOPEN KRABBEN ACHTER ELKAAR AAN... VOOROP DE EERSTE, DIE ALLE ANDERE LEIDT...
DE RIJ WORDT GESLOTEN DOOR DE LAATSTE, DIE ACHTERSTEVOREN LOOPT! HIJ DEKT DE ACHTERHOEDE... HIJ IS DE DODER!

Hoe zou je het werken met Didier Convard willen karakterisren?

Zonder meer één van goede vriendschap. We hebben volstrekt geen zakelijke relatie in de zin dat hij een scenario toelevert en dat ik dat uitwerk. Er is vanaf het begin heel veel uitwisseling van ideeën. We bedenken de verhalen in feite samen. Naderhand komt Didier dan wel met een uitgewerkt voorstel, maar dat geeft nog steeds alle ruimte voor beiden om zaken te veranderen. Didier blijft in het geheel niet statisch aan zijn scenario's vasthouden. Hij staat zeer open voor nieuwe vondsten. Didier levert ook geen kant-en-klare paginaindeling aan. Dat hoeft voor mij ook niet. Sommige tekenaars hebben daar veel behoefte aan, ik denk met name omdat ze zich niet met de richting van het verhaal bezighouden. Ze laten dat dan volledig aan de scenarist over. Ik vind zelf dat het in veel strips ontbreekt aan een goed lopend, spannend verhaal. Zo'n verhaal waarin je meegesleurd wordt.

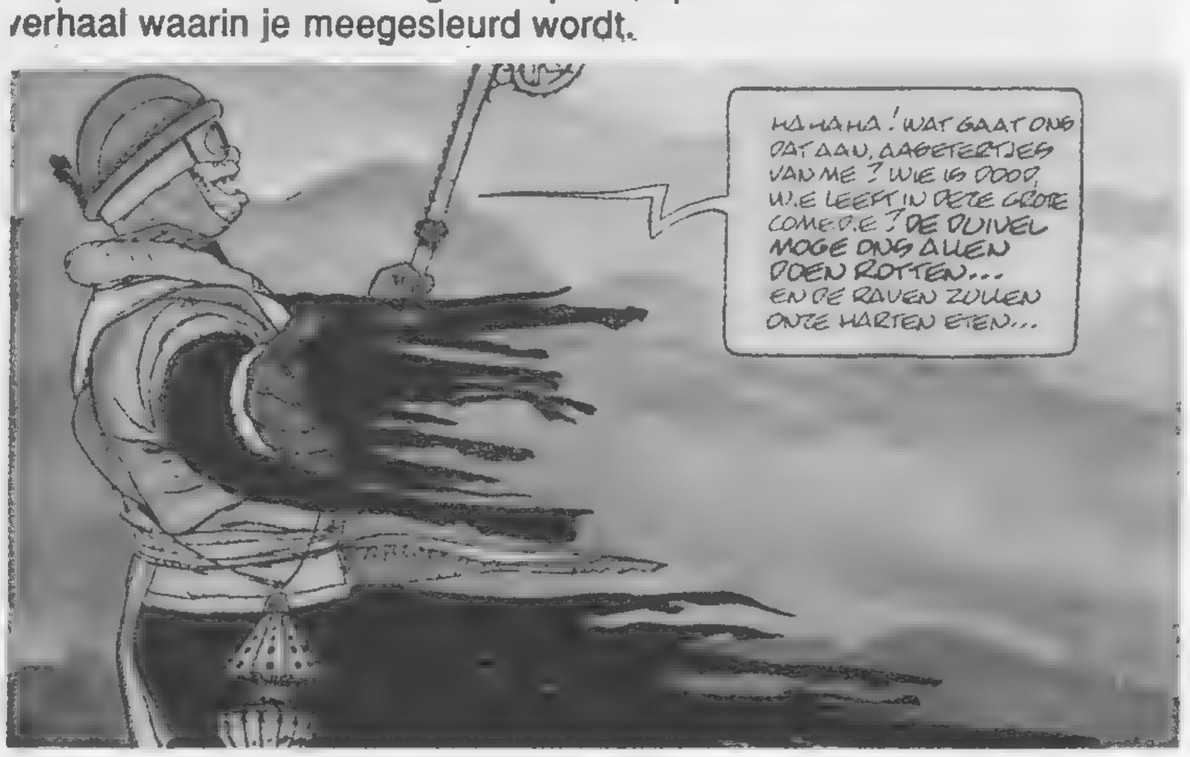
HA HA HA! WAT GAAT ONS DAT AAN, AAGETERTJES VAN ME? WIE IS DOOD, WIE LEEFT IN DEZE GROTE COMEDIE? DE DUIVEL MOGE ONS ALLEN DOEN ROTTEN... EN DE RAVEN ZULLEN ONZE HARTEN ETEN...

WIN ÉÉN VAN DE 10 GRATIS EXEMPLAREN VAN MARTIJN DAALDERS STRIPJAAR 1991

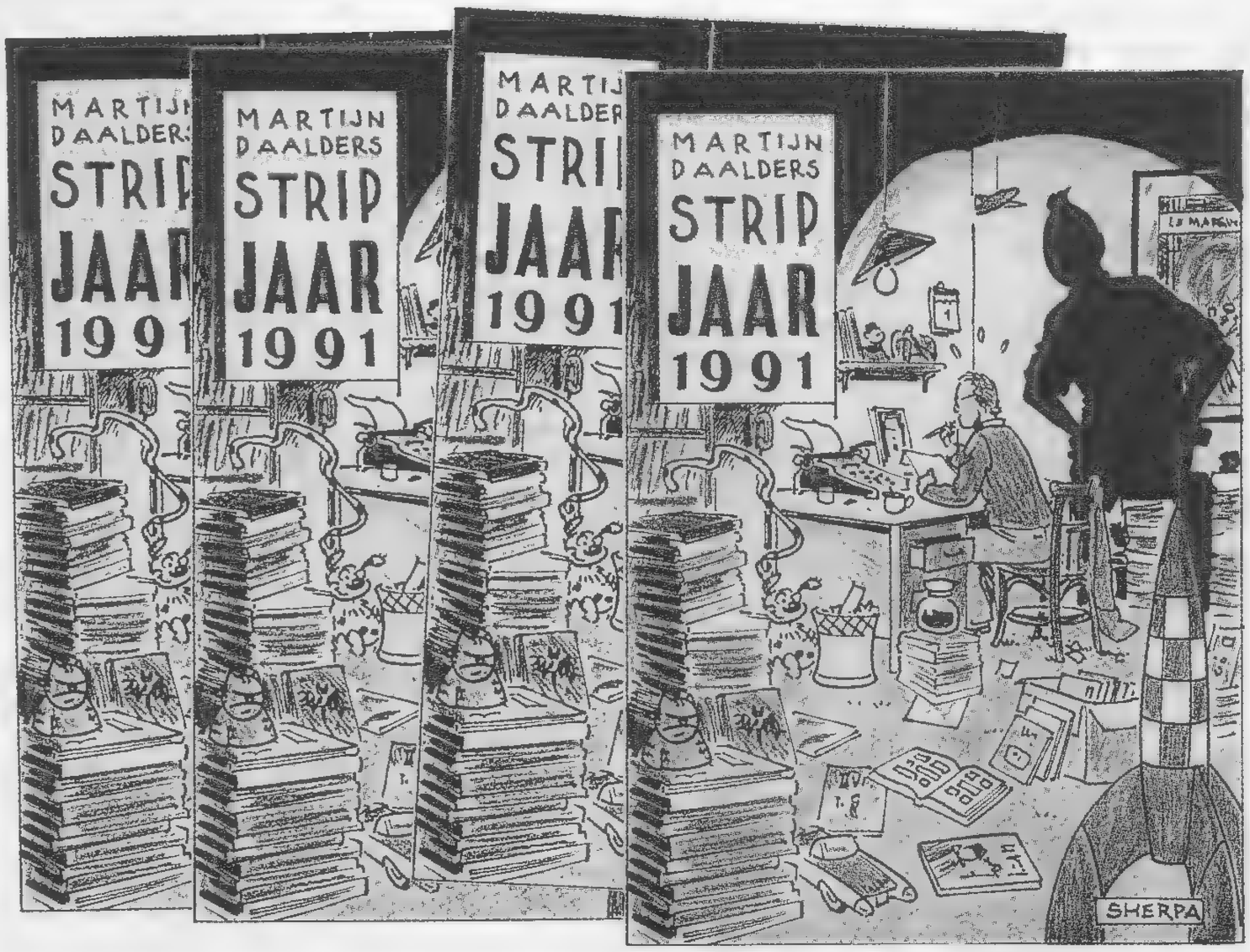

In februari 1992 verschijnt bij uitgeverij Sherpa **Martijn Daalders Stripjaar 1991**. Net als de vorige editie bevat ook deze uitgave een overzicht van het nieuws van het afgelopen jaar ("1991 in vogelvlucht"), bijdragen van buitenlandse korrespondenten, interviews met bekende stripauteurs (Franquin, Ever Meulen, Kamagurka, Joost Swarte, Windig & De Jong en Hein de Kort) en tientallen recensies van de meest interessante stripboeken van 1991. Een apart katern achterin is gereserveerd voor de *Servicegids 1992*, met adressen van tekenaars en scenaristen, letteraars, inkleurders, journalisten, galeries, uitgevers, verspreiders, stripwinkels, etc. etc.

Sherpa biedt de lezers van dit blad de mogelijkheid om voor de prijs van 1 briefkaart in het bezit te komen van deze uitgave. Alles wat je hoeft te doen is onderstaande 10 vragen over de inhoud van **Martijn Daalders Stripjaar 1991** te beantwoorden.
Maaaarrrrr... **LET OP!** Lezers die op alle vragen het juiste antwoord weten, hebben dit informatieve boekwerk helemaal niet nodig. De prijzen gaan daarom naar de mensen die het het hardst nodig hebben, namelijk de 10 inzenders met het *grootste aantal foute antwoorden*!!! (Bij gelijke stand wordt geloot).
Nog een laatste tip: op elke vraag worden twéé goede antwoorden gegeven en slechts één fout antwoord.

1. Wie heeft de omslag voor "Martijn Daalders Stripjaar" getekend?
a. Bob de Moor
b. Peter van Dongen
c. Peter Pontiac

2. Welk nieuwsfeit uit het afgelopen jaar vind je in de rubriek "1991 in vogelvlucht"?
a. Van den Boogaards "Joost" geweigerd door Bruna
b. ZozoLala geweigerd door Belgische winkels (wegens 1½ maand vertraging)
c. "Kunstbende-agenda" van De Kort uit de handel genomen na rechtszaak

3. Welke uitspraak deed André Franquin tegenover Martijn Daalder?
a. "Ik heb de hersens van een kind op leeftijd. Ik heb niet alle eigenschappen die een volwassene van mijn leeftijd zou moeten hebben."
b. "Guust is voor mij een afgesloten hoofdstuk. De inspiratie is er gewoon niet meer."
c. "Ik hou er niet van om zo de aandacht op mezelf te vestigen. Het is indiscreet."

4. Welke invloed komt tot uitdrukking in het werk van Ever Meulen?
a. Pop-art
b. De Chirico
c. Atoomstijl

5. Het Kamagurka-interview is eigenlijk één lange monoloog. Welke uitspraak is van Kama?
a. "In het dagelijks leven ben ik zo om de vijf of tien minuten leuk."
b. "Ik heb een gloeiende hekel aan het verschijnsel Bekende Vlaming."
c. "Ik vind het helemaal niet leuk op toneel te staan. Tekenen vind ik veel plezanter."

6. Welk soort (Nederlandse) postzegels heeft Joost Swarte ontworpen?
a. Zomerzegels
b. Kinderzegels
c. Decemberzegels

7. Welke onderscheiding kregen René Windig en Eddie de Jong voor hun stripwerk?
a. Stripschapprijs
b. Stripschappenning
c. Stripgidsprijs

8. Welke uitspraak doet Hein de Kort in zijn interview?
a. "Het is leuk om te merken dat je werk zoveel te weeg kan brengen, dat het werkelijk aanstoot geeft."
b. "Ik speel nog steeds trompet in de BEFband en in een Cubaanse big band. Ik moet m'n best doen om erbij te mogen blijven. Ik heb echt geen enkel talent."
c. "Als ik het zou willen, zou ik met hetzelfde gemak realistisch kunnen tekenen."

9. In welke stad vind je stripwinkel "Wonderland"?
a. Amsterdam
b. Haarlem
c. Hasselt

10. Welke stripauteur werkt bij studio "Funny Farm" in Arnhem?
a. Kees de Boer
b. Bert van der Meij
c. Jeroen Steehouwer

Schrijf de tien cijfers en letters die overeenkomen met je antwoorden op een briefkaart en stuur deze *vóór 1 februari 1992* naar:

STRIPJAAR-PRIJSVRAAG
Agatha Dekenstraat 27 hs
NL - 1053 AM Amsterdam

Rivière verwezen

Wim te Dorsthorst

Regelmatig vind je in strips verwijzingen naar films en boeken. Een scenarioschrijver die vaak gebruik maakt van bekende plaatsen en personages, is François Rivière. Met name de jaren '40 en '50 zijn van grote invloed op zijn scenario's. In zijn serie De PI van Hollywood, *samen met Philippe Berthet, wordt (uiteraard) met name het Hollywood van de jaren '40 gebruikt. In de verhalen die hij samen met Floc'h maakt, is vooral het Engeland van de jaren '50 het onderwerp. Het boek dat hij samen met Andreas gemaakt heeft,* Posthume Onthullingen *(Sherpa, 1989), is eigenlijk één grote verwijzing en de verhalen van Victor Sackville spelen voornamelijk in de eerste wereldoorlog. Riviére verwijst zo vaak, dat we er vanuit kunnen gaan dat de lijst van de in dit artikel genoemde verwijzingen zeker niet volledig is. We willen dan ook alleen een indruk geven en hopen dat hiermee jullie nieuwsgierigheid wordt geprikkeld, om zelf ook op onderzoek uit te gaan.*

HYPPOLYTE FYNN

In alle drie de verhalen van de PI van Hollywood, oftewel Hyppolyte Fynn speelt Veronica Blake een belangrijke rol in het leven van de privé-detective. Deze actrice is overduidelijk Veronica Lake, een blonde 'vamp' uit films van het begin van de jaren '40 (zie foto). Zij is vooral bekend door komedies (*Wanted wings*, (1941), *I married a witch* (1942)) en hard-boiled detective verhalen (*The Glass Key*(1942), naar Dashiel Hammett en *This Gun for Hire*(ook 1942), naar Graham Greene). Na 1950 is er weinig meer van haar gehoord, slechts 3 films in 15 jaar.

Veronica Lake

Ook spelen andere bekende Hollywood-personages uit de jaren '40 mee in de verhalen van Hyppolyte Fynn: Basil Orloff (Boris Karloff) en Vlad Burlandi (Bela Lugosi - de originele Dracula (1931)) bijvoorbeeld, in *De P.I. van Hollywood* (Dupuis,1985). Behalve dat beide horror-akteurs sprekend op hun 'echte' voorbeelden lijken, verwijst de voornaam van Burlandi naar Vlad de Spieser. Dat is een historische figuur uit de Roemeense geschiedenis, waar Bram Stoker zijn roman *Dracula* op gebaseerd heeft.

En uiteraard is er nog Herr von Stabenrath (Erich von Stroheim) in *Amerika* (Dupuis,1986). Deze regisseur heeft zowel in werkelijkheid als in het verhaal van Rivière van zijn hoogduitse gedrag nooit een geheim gemaakt. Von Stroheim was destijds overigens voor het nationaal-socialisme naar de V.S. uitgeweken en was dus niet de pro-nazi, die Rivière ons laat zien.

Rivière gebruikt veel naamgelijkenissen om de lezers alert te houden: George C. Gossip (*Amerika*): George C. Scott, met een verwijzing naar gossip (= roddel). Een leuke contradictie, omdat George C. Scott zich altijd ver heeft gehouden van welke roddel dan ook. Verder bijvoorbeeld Chuck Barry (*Amerika*: Chuck Berry), de film- en krantenmagnaat William S. Bishop (*Koud Vuur* (Dupuis,1990): zowel William Hearst (krantenmagnaat) als Samuel Bischoff (producer bij Warner- en Columbiastudio's in de 40'er jaren)) en producer Beckermann (*De PI*: Fred Zimmerman-regisseur). Kijk ook nog even naar M(alcolm) Lowry (schrijver van *Under the Vulcano*) en A(lfred) Rank (oprichter van de Britse Rank Film Studio's) op blz. 5 van *Koud Vuur*. Zo zijn er waarschijnlijk nog meer 'bestaande' personages in de verhalen van Hyppolyte Fynn te vinden, al dan niet op de achtergrond.

Zeer opvallend in *Koud Vuur* is het gebruik van zowel namen als plaatsen uit de boeken van Ellery Queen. Ellery Queen is het pseudoniem van twee schrijvers, Frederik Dannay en Manfred B. Lee, die samen ca. 80 detective-verhalen op hun naam hebben staan. Met name de verwijzing naar het dorp Wrightsville, en de familie Van Dorn laten zien dat Rivière deze verhalen wel kan waarderen. De beste verhalen van Ellery Queen (met als hoofdfiguur Ellery Queen) spelen zich in dit dorpje af. De verhalen staan bij de liefhebbers dan ook bekend onder de naam *The Wrightsville Murders*. In een van deze verhalen speelt de familie Van Horn de hoofdrol (*Ten Days' Wonder* (1948). Dit boek is ooit nog eens prachtig verfilmd door Claude Chabrol als *La Décade Prodigieuse*(1971) met o.a. Orson Welles, Anthony Perkins en Michel Piccoli). Ook de naam Doorn is afkomstig van een romanpersonage, namelijk uit het EQ-verhaal *The Dutch Shoe mystery*.

Gregory Peck/inspecteur Pleasance

DE VERHALEN MET FLOC'H

Zoals Rivière in de verhalen met Berthet veel verwijst naar Amerikaanse Hollywoodpersonages en schrijvers, zo verwijst hij in de verhalen die hij met Jean-Claude Floc'h maakt(e) heel vaak naar het Engeland van de jaren '50. Dat begint al in het eerste boek *Rendez-Vous in Sevenoaks* (Mondria, 1981): op blz. 3 zien we de uithangborden van twee boekenwinkels. Deze uithangborden zijn verwijzingen naar Richard Burton en (Sir Cedric) Hardwick. Richard Burton is een bekende akteur, Sir Cedric H. speelde o.a. mee in Hitchcock's *Suspicion*. Twee bladzijden verder zien we een meneer Lord. En deze lijkt wel erg veel op de echte (Sir!) Hardwick. Op blz. 4 staat naast de 'echte' boeken ook J. Wade's *The Mega Wave*, uitgeverij Thornley. Lees *Het Gele Teken* van *Blake en Mortimer* nog maar eens. J. Wade (of Prof. Septimus) staat trouwens ook op de party op blz. 21. Zo kun je door blijven gaan: Gregory Peck als inspecteur Pleasance op blz. 5 van *Dossier Harding* (Mondria, 1981), Mrs. Danvers uit Hitchcock's versie van Daphne du Maurier's *Rebecca* (blz. 10 *Dossier H.*), en natuurlijk Alfred Hitchcock, de meester van Suspense en cameo-rollen himself in *Dossier Harding*, blz 21, en *Op zoek naar Sir Malcolm*, blz. 12. En lijkt de heer Rank (!) niet erg veel op Hercule Poirot... (o.a. plaat 11 en 34 (*Op zoek naar Sir Malcolm* (Dargaud, 1984)). En lijkt zijn maatje Marshall niet een heel klein beetje op Herbert Marshall, de akteur die in Alfred H's (alweer) *Foreign Correspondent* speelt?

POSTHUME ONTHULLINGEN

In tegenstelling tot de rest van Rivières werk, draaien de verhalen in *Posthume Onthullingen* om de personen waarnaar verwezen wordt. Ook is Andreas' tekenstijl niet karikaturaal, maar bijzonder realistisch.

In het eerste verhaal worden de laatste zes jaren van het leven van de Amerikaanse horror- en fantasyschrijver Howard Phillips Lovecraft (1890-1937) beschreven. Dit gebeurt aan de hand van de levensschets van de jonge Amerikaan Robert H. Barlow, die, zoals wordt verteld, vanaf jonge leeftijd een goede vriend van Lovecraft was. Alles wat in het verhaal beschreven staat, is echt gebeurd. Helaas gaat Rivière wat te ver met zijn verwijzingen in dit verhaal, want alle tekst is letterlijk overgenomen uit de biografie van H.P. Lovecraft, geschreven door de (vooral SF-) schrijver L. Sprague de Camp.

Alfred H. in Dossier H.

Het tweede verhaal, *Amnesie*, is Rivières interpretatie van wat zich er tijdens de beroemde, tien dagen durende, verdwijning van Therèse Neele afspeelde. Zij was beter bekend als Agatha Christie. Een opsporingsbericht verscheen en de pers speculeerde enthousiast over de ware toedracht van de verdwijning. Was dit een uitvloeisel van minder gelukkige persoonlijke omstandigheden, of juist een bijzonder geraffineerde publiciteitsstunt? In ieder geval kreeg Christie, toen net bekend door *The murder of Roger Ackroyd* (1926), veel aandacht en stegen de verkoopcijfers. Haar toenmalige

£100 REWARD.
A new photograph of Mrs. Christie.
The "Daily News" offers £100 reward to the first person furnishing us with first information leading to the discovery of the whereabouts, if alive, of Mrs. Christie.
Information should be telephoned to the "Daily News" Telephone: Central 5000, or telegraphed, or conveyed by a personal call at the "Daily News" Office, 19, Bouverie-street, E.C 4.
HOW TO RECOGNISE HER.
Age 35
Height 5ft. 7in.
Figure Well-built.
Hair Reddish and shingled.
Eyes Grey.
Complexion Fair.

Opsporingsbericht in Daily News (vgl. Amnesie plaat 4 en 6)

echtgenoot, kolonel Christie, beweerde dat zijn vrouw kort voor de verdwijning met haar zuster over een verdwijning had gesproken. Ze had er een krantebericht over gelezen en overwoog het te gebruiken als plot voor een nieuwe misdaadroman. Agatha Christie heeft echter altijd beweerd aan geheugenverlies te hebben geleden en zei dus niet te weten wat er gedurende die bewuste periode is gebeurd.
Bezoek aan Amiens gaat over het bezoek van de nog jonge auteur Raymond Roussel aan Jules Verne. In Roussels boek *Comment j'ai écrit certains de mes livres*, dat op zijn aandringen pas na zijn dood verscheen, wordt Verne met name genoemd. Zijn werk wordt erin geprezen en de man zelf een groot genie genoemd. Roussel ontmoette Verne daadwerkelijk tijdens zijn diensttijd en vond het "een eer de hand te kunnen drukken die zoveel onsterfelijk werk geschreven had". Er wordt beweerd dat Verne in sommige opzichten de geestelijk vader van Roussel is... Een aardig detail is dat *Collection J. Hetzel & Cie.* (pl. 6) de naam van een reeks is, waarin Vernes boeken verschenen zijn. Op de omslagen van die boeken zijn de in *Bezoek aan Amiens* gebruikte sierlijke motieven terug te vinden.
Met het vierde verhaal, *De wassen vrouw uit het museum Spitzner*, is iets opmerkelijks aan de hand. Van de schilder Pol Delmotte wordt tot twee keer toe beweerd dat hij wereldberoemd is, terwijl zijn naam zelfs niet in de meer gespecialiseerde naslagwerken terug te vinden is. Ook valt hij uit de toon omdat hij een schilder is en geen schrijver, zoals de andere figuren in *Posthume onthullingen*. In meerdere opzichten een fascinerend verhaal.
In *Misdaad in de Moskee* volgt de verteller, Alfred J. Nobbs, eind dertiger jaren een excursie in het voormalige huis van de schrijver-avonturier Pierre Loti (pseudoniem voor Julien Viaud). Dit biedt Andreas gelegenheid zich uit te leven in de weergave van dit huis met zijn vele exotische interieurs. In het fotoboek *Pierre Loti-L'Enchanteur* zijn vele hiervan te herkennen. Loti gaf daar vroeger inderdaad feesten in de stijl van een bepaalde ruimte (pl. 4). In de moskee raakt Nobbs bevangen door de sfeer en ziet hij Loti en zijn oosterse maîtresse Aziyadé. *Aziyadé* zou overigens ook de titel van Loti's eerste roman worden. Deze plaat (4), waarop Nobbs wordt "overweldigd door de 'nalatenschap'" van Loti, laat de grafzuil van Aziyadé zien, waarbij tijdens het leven van de schrijver een waakvlammetje brandde, als een blijvende herinnering. Bovendien is er op dezelfde plaat een bank met een dak van palmbladeren er-

Amnesie pl.8 "At the telephone"

boven te zien. "Le coin où l'on attend l'amie" (de plaats waar men op een vriendin/liefhebster wacht), volgens Loti.
In dit album dus veel verwijzingen naar echte plaatsen, personen, situaties en gebeurtenissen.

VICTOR SACKVILLE

Samen met François Carin en Gabrielle Borile maakt François Rivière nu de avonturen van de Engelse geheim agent Victor Sackville. Deze verhalen spelen zich af tussen het begin van de eerste wereldoorlog en 1920. De eerste wereldoorlog vormt het decor voor deze verhalen. Ook hier verwerkt Rivière weer verwijzingen naar al dan niet bestaande personen en situaties. We geven hier ook enkele voorbeelden om dat te illustreren.
De titel van delen 1 en 2 is *De Zimmermann-code* (Lombard,1986). Onder deze codenaam werden in 1915 de berichten van de Duitse keizer naar Mexico verstuurd. Zimmermann was de toenmalige Duitse minister van buitenlandse zaken. Omdat wij niet in het bezit zijn van de originele Franse versie van de verhalen, weten we niet of de volgende verwijzing een grap van de vertaler is: op blz. 30 van deel 1 worden de namen Hugo en Sylvia Rijperman gebruikt. Is dit een verwijzing naar Sylvia Kristel en Hugo Claus, die midden 70'er jaren een geruchtmakende verhouding hadden? En wordt met Rijperman de uitgever Paul Rijperman bedoeld?
Het neerstorten van de kroonluchter in de opera is toch duidelijk gebaseerd op Gaston Leroux's *Phantom of the Opera* (1908).
In deel twee zien we Adolf Hitler als Von Grüber. Hitlers echte naam was Adolf Schicklgrüber. Toeval?
In *De spiegel van de Sfinx* (Lombard, 1988) worden in de tekst namen van bekende spionnen gebruikt als Fuchs, Reilly etc.
Het vierde verhaal van Sackville bevat, naar onze mening, geen echte verwijzingen, maar het vijfde deel *Moord op de Theems* (Lombard 1991) begint met een scène die direkt uit Hitchcocks *Frenzy* (1972) komt, nl. het lijk dat aanspoelt op de wal. In de film zien we Hitchcock zelf tussen het publiek staan.

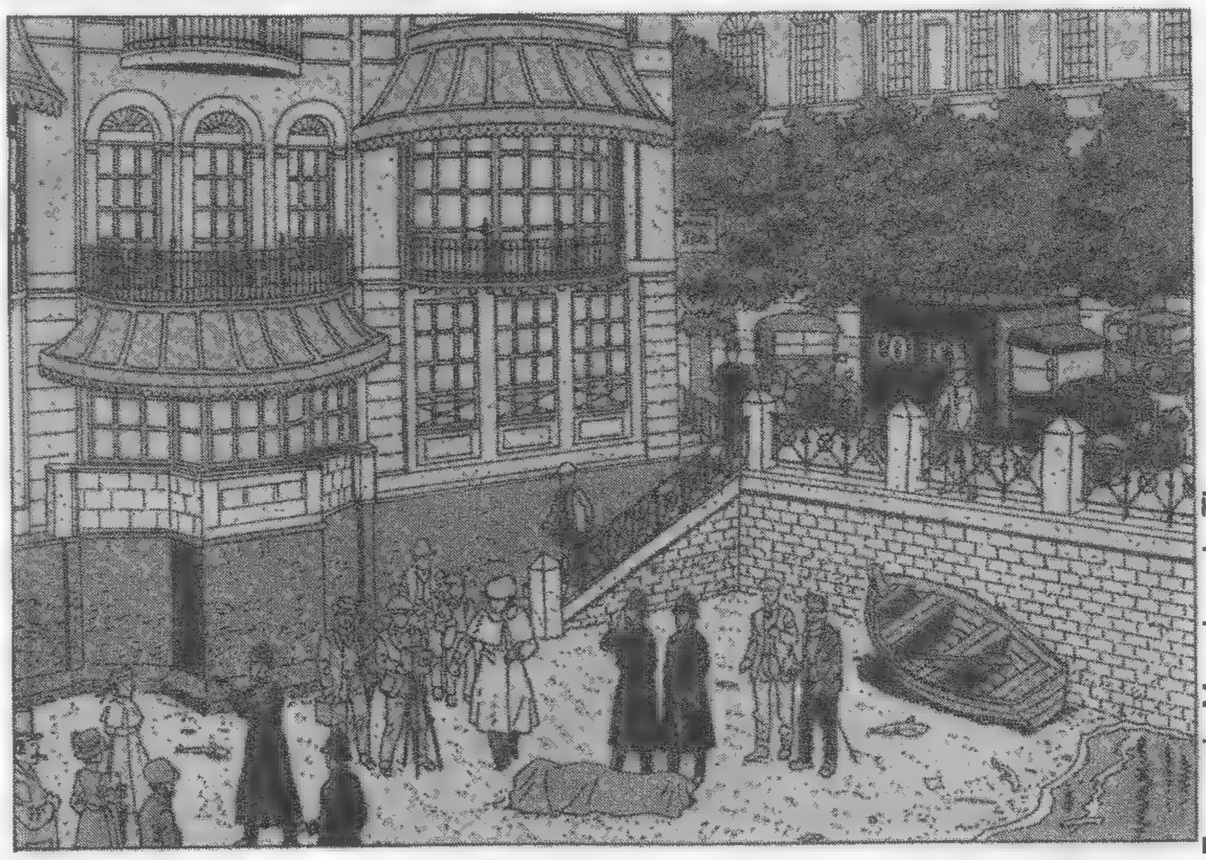

Frenzy in Moord op de Theems

We zien 't: voor detective- en suspenseliefhebbers zijn de verhalen die François Rivière schrijft heerlijke bladerboeken, om eens te kijken wie hij nu allemaal weer uit de akteurs- en auteursdoos tevoorschijn tovert. Hij is duidelijk beïnvloed door Hitchcock en steekt dat niet onder stoelen of banken. De vele verwijzingen naar de jaren '30, '40 en '50 laten zien dat die periode niet ongemerkt aan Rivière voorbij is gegaan, en dat hij zijn bewondering voor die tijd aan zijn lezers probeert door te geven. In enkele gevallen mag je zelfs van jatwerk spreken, omdat er geen bronvermelding gebruikt wordt. Toch mag hij wat mij betreft nog lang zo doorgaan, want het maakt deze verhalen de moeite waard om nog eens en nog eens te lezen. ●

Bronnen:
- *Alfred Hitchcock, de meester der Suspense*, Robert Harris en Michael Lasky, Loeb, 1985
- *Speelfilmencyclopedie*, 3e editie, Rostrum, 1986
- Het hele oeuvre van *Ellery Queen*, uitgeverijen Spectrum en Prisma.
- *H.P. Lovecraft a biography*, L. Sprague de Camp, Doubleday, 1975
- *Comment j'ai écrit certains de mes livres* R. Roussel, Union Generale d'Etitions, 1977
- *Pierre Loti-L'Enchanteur*, C. Genet en D. Hervé, La Cataillerie Gémozac, 1988
- Documentatiemap *Populaire Auteurs: Agatha Christie*, jrgng. 1990

Met dank aan Terry, Carl en Toon.

Norma: "Research en fantasie"

Carl Bieker

Het aardige van stripbeurzen is dat er zoveel tekenaars ten tonele verschijnen waarmee een gesprek aangeknoopt kan worden over hun werk, hun ideeën en hun visie op de strip. Het vervelende is echter dat zij bij die gelegenheden over het algemeen zo tot over hun oren in de afspraken zitten dat zè nauwelijks tijd hebben iets anders.
Norma (ware naam: Norbert Marandière), is zo'n man die bij het Nederlandse publiek nauwelijks bekendheid geniet en toch al lange tijd in het stripvak zit. Reden temeer om hem in de korte tijd die ons ter beschikking stond een aantal vragen te stellen.

Je bent in Nederland niet zo bekend als tekenaar. Kun je jezelf aan het Nederlandse publiek voorstellen?

Ik ben 45 jaar en houd me al zo'n 16 jaar bezig met tekenen. mijn eerste stripverhalen waren korte verhalen over kapitein Apache, die alle in het *Journal Pif* zijn opgenomen. Dat was mijn debuut als striptekenaar! Westernverhalen, je weet wel, die klassiekers met de held, de bandieten enzovoort. Sinds enige jaren werk ik aan de *Kronieken van de pendule*, een serie met als onderwerp de Franse hofhouding in de tijd van Lodewijk XIV. Daarnaast ben ik ook een aantal jaren bezig met *Hazel en Ogan*, een swords & sorcery-strip.

Dat zijn twee series die qua tijd, maar zeker qua verhaalinhoud ver uit elkaar staan. Vanwaar die twee uitersten?

Aan de *Kronieken van de pendule* ben ik begonnen omdat de uitgeverij me dat vroeg. Ik was op dat moment niet met iets concreets bezig en ik zag een verhaal met een historische setting best wel zitten. Je moet weten dat ik enorm gefascineerd ben door de geschiedenis. Ik doe vrij veel aan research en vind het dan ook een enorme uitdaging om dan aan zo'n historisch strip te beginnen. De historische achtergrond is in deze verhalen gegeven, maar ik vind het leuk om daar af en toe van af te wijken. Er wordt een beroep gedaan op mijn fantasie als de pendule, de slinger die in de serie een belangrijke rol speelt, daar gelegenheid toe geeft. Het is dus de pendule die aangeeft welke richting het verhaal uitgaat. In zoverre kan ik dus mijn fantasie rijkelijk in de verhalen verweven. *Hazel en Ogan* is meer een hobby: ik vind die verhalen een stuk makkelijker om aan te werken want ik doe daarvoor helemaal geen research. Het is voor mij pure ontspanning dat ik tussen de bedrijven door doe. Een moment van rust eigenlijk.

Van Hazel en Ogan *zijn inmiddels twee delen uitgekomen. Ik kan me voorstellen dat het tekenen van een serie toch zwaar kan drukken op een tekenaar.*

Dat klopt wel een beetje. In het begin was het nog meer ontspanning. Het idee voor *Hazel en Ogan* werd in 1986 geboren. In eerste instantie zou het één kort verhaal zijn van 16 pagina's. Toen bij Lombard allerlei leuke reakties op dit verhaal binnenkwamen stelde men voor nog een aantal korte verhalen te maken. Dit hebben Bosse en ik gedaan en het eerste album is daar in feite het resultaat van. Het tweede album is daarentegen tot stand gekomen met het idee om een lang verhaal te maken en vertoont dan ook veel meer samenhang.
Uiteindelijk heeft Lombard de reeks stopgezet en heeft uitgeverij Blanco haar weer overgenomen. Dit kostte allemaal veel tijd, vandaar dat de albums ook zo laat op de markt zijn verschenen. Maar ondanks alle druk die er van een serie uitgaat kan worden zie ik het toch voornamelijk als ontspanning. De verhalen worden geleverd door Bosse en de figuren ontstaan door mijn fantasie de vrije hand te geven.

Er bestaat veel literatuur in het swords & sorcery-genre. Ook de stripwereld kent steeds meer series in dat genre. Ben je bij het creëren van je figuren beïnvloed door bestaande boeken of strips?

Nee, in het geheel niet. Ik ga puur af op wat er in mijn geest ontstaat. Ik heb helemaal niet de behoefte om die andere boeken te gaan lezen. Ik houd er eigenlijk niet van. Het klinkt misschien raar, als je zelf strips maakt in dat genre, maar ik heb me nog nooit in dergelijke strips of boeken verdiept!

Zelfs geen Tolkien? Of een serie van een collega auteur zoals Loisel?

Nee, natuurlijk heb ik wel eens de boeken van Regis Loisel doorgebladerd en ik vind dat hij fantastisch kan tekenen, maar ik heb nog nooit zijn werk gelezen of bestudeerd.

Zonder al te veel door te willen drijven: weet je van het bestaan van rollenspelen? Ik kan me voorstellen dat enkele van jouw hoofdrolspelers zo weggelopen kunnen zijn uit dergelijke rollenspelen.

Ik weet van het bestaan af, maar ook wat dit betreft word ik niet gehinderd door enige kennis. Het voordeel daarvan is dat je niets van anderen kunt overnemen. Ik kan geen invloeden noemen. Misschien dat sommigen zeggen dat mijn figuren een sterke of minder sterke gelijkenis vertonen met andere figuren uit dezelfde wereld, maar dat is door mij niet bewust nagestreefd.

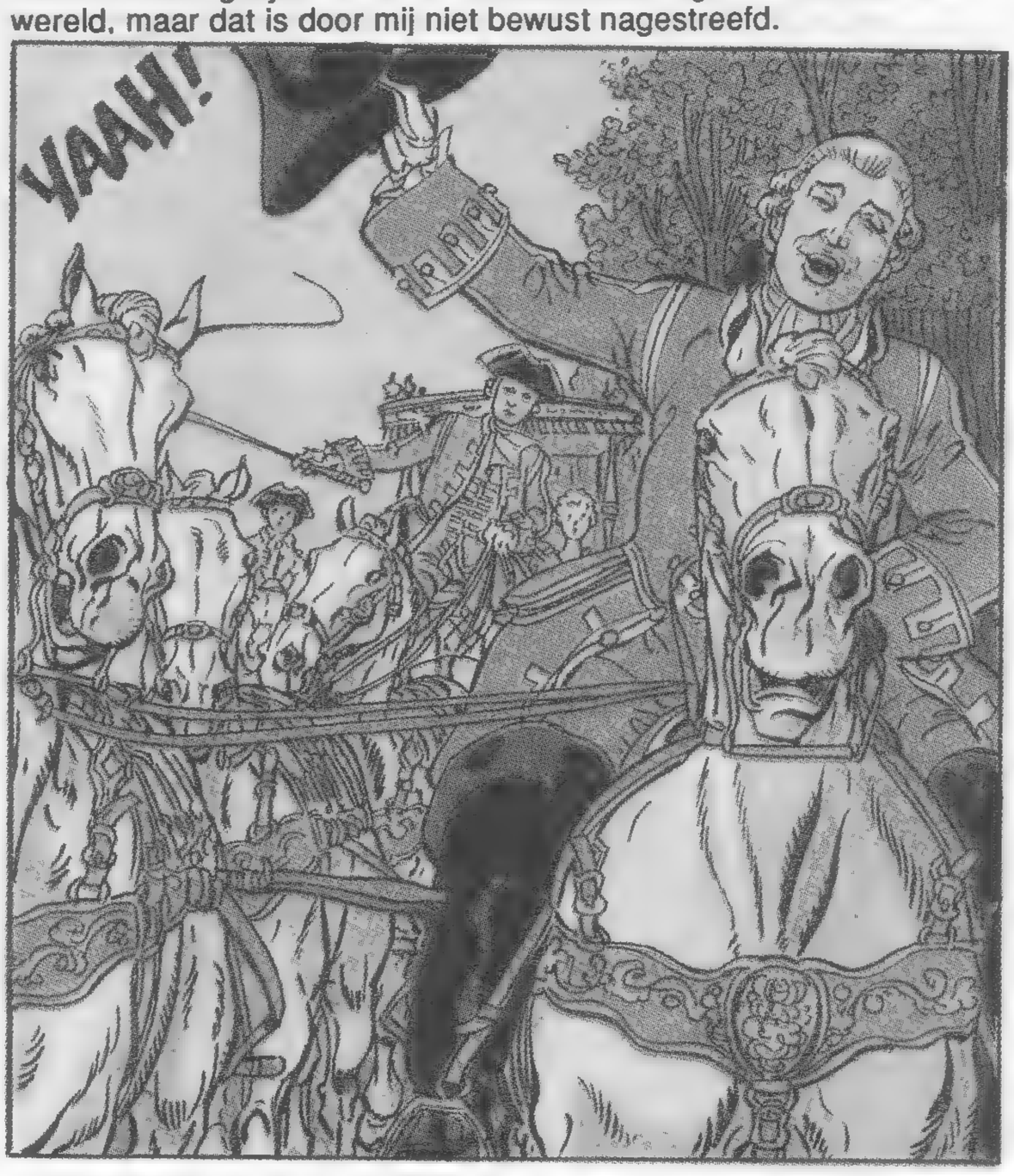

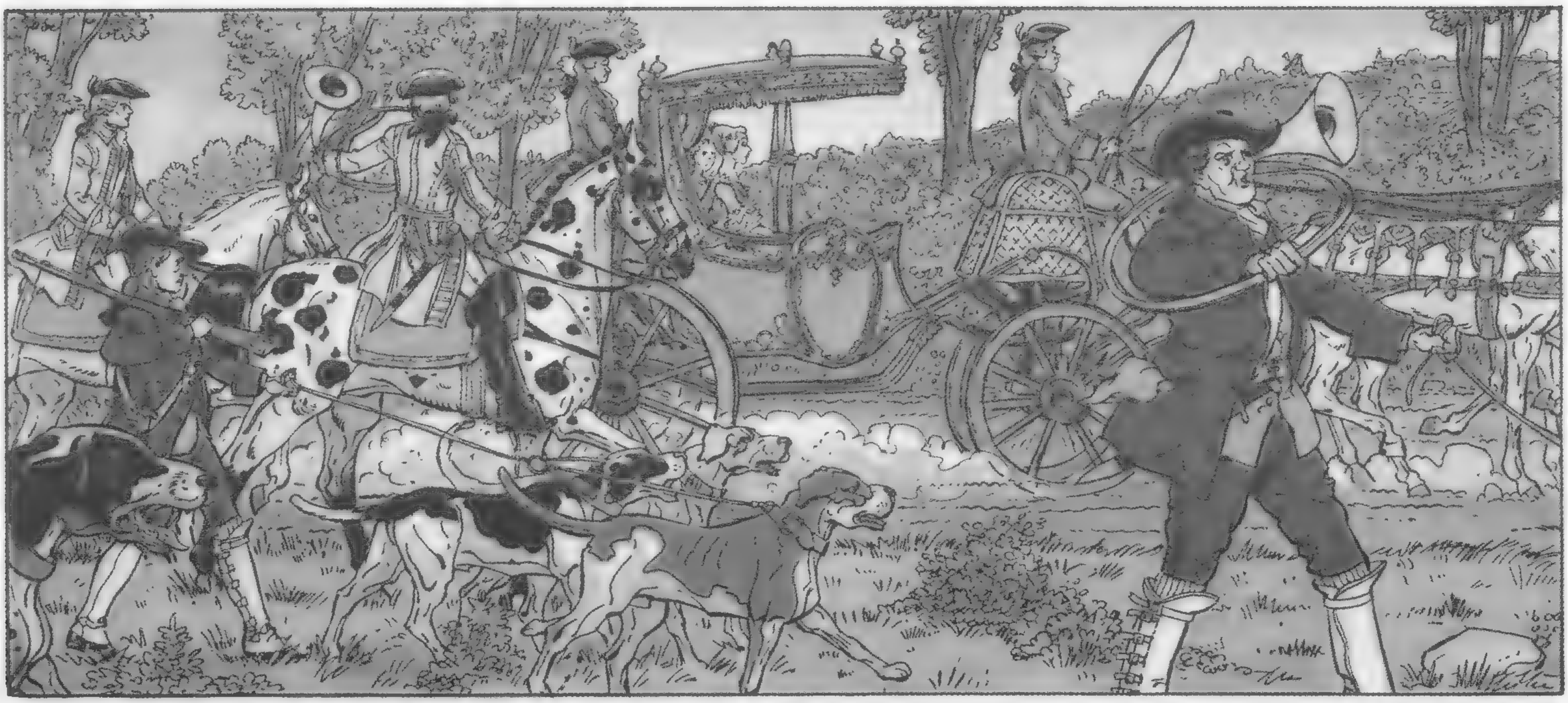

Hoe verloopt de samenwerking met Bosse?

Zeer goed. Ik krijg alle vrijheid om op basis van zijn scenario's mijn tekeningen te maken. Overigens hebben we elkaar nog nooit ontmoet. Hij zal waarschijnlijk een dezer dagen hier op de beurs van Kortrijk verschijnen en ik ben wel benieuwd om hem te ontmoeten.

Je werkt al meerdere jaren met een scenario-schrijver die je niet kent??

Nou, niet kennen, we hebben elkaar in ieder geval nog nooit ontmoet. Maar dat hindert de samenwerking niet, hoor! We hebben veel contact per telefoon en we schrijven elkaar veel. Ik vind trouwens dat het in het algemeen gesproken niet "verplicht" hoeft te zijn om je scenarist te kennen in die zin dat je hem ook moet ontmoeten! Natuurlijk ben ik wel benieuwd naar de persoon, maar de samemwerking verloopt nu ook uitstekend. Bovendien wonen we ver uit elkaar en ik heb eenvoudigweg de tijd niet om hem op te zoeken.Ik maak zo'n twee albums per jaar en dan heb ik geen tijd om veel te reizen.

Ben je van plan om samen met Bosse nog lang door te gaan aan Hazel en Ogan*?*

Het derde deel van *Hazel en Ogan*, waar ik nu aan werk, zal tevens het einde zijn van de lopende serie. Misschien dat er nog een nieuwe serie komt, maar dat hangt af van onder meer de reactie van het publiek. In dat geval zullen er ook wel nieuwe figuren bijkomen, want met bijvoorbeeld de boze entiteit die we nu in het verhaal hebben verweven zal dan afgerekend zijn. In het derde deel heb ik trouwens nog meer het gevoel volkomen vrij te zijn in wat ik teken dan in de voorgaande twee delen: dus ik vind het wel een leuk idee als ik nog langer met *Hazel en Ogan* verder kan.

Terugkerend bij de Kronieken van de pendule*: er is weinig aandacht geweest voor deze serie van jouw hand. De strips zijn ook niet in het Nederlands vertaald!*

Nee, we hebben wel contact gezocht met de Nederlandse uitgevers, maar het werd al gauw duidelijk dat het onderwerp typisch iets voor de Franse markt is en niet kan aanslaan in Nederland. De serie is voorlopig afgesloten met het vierde deel. Op dit moment ben ik bezig met een nieuwe historische strip die overigens wel voor de Nederlandse markt interessant kan zijn.

Hoe verklaar je het dat andere Franse series als De verlichte markiezin *en* Dampierre *wel goed ontvangen werden op de Nederlandse markt? krijgen?*

Ik geloof dat dat meer aan de aard van de verhalen ligt. Zowel *Dampierre* als *De verlichte markiezin* zijn avonturenverhalen in een historische setting. De kronieken van de pendule zijn historische verhalen pur sang. Het zijn verhalen waarin de historie geschetst wordt, zonder uit te wijden in geromantiseerde verhalen. Bovendien worden er teveel typisch Franse uitdrukkingen gebruikt. Het is net als amerikaanse humorstrips die ze in het Frans proberen te vertalen. Dat levert ook niet het gewenste resultaat op.

Je had het net over een nieuw verhaal. Kun je daar iets meer over vertellen?

Met Giroud (schrijver van onder meer *Jackson*) ben ik bezig een verhaal te maken over de 17e eeuwse Nederlandse marine. Ik ben me alleen nog maar aan het documenteren, want ik weet heel weinig van die periode en de manier waarop de scheepslui zich kleedden.
Ook de aard van de mensen vormt onderwerp van studie en ik hoop toch een aantal adressen te kunnen krijgen van musea en zo waar ik achter het antwoord op die vragen kan komen.

Waarom kies je voor die Hollandse setting? Ik begrijp je voorliefde voor historisch onderzoek, maar de Franse zeevaart biedt ook veel aanknopingspunten!

Ik wilde per se een zeemansverhaal maken, maar ik had voor mezelf uitgemaakt dat het niet mocht lijken op *Kinderen van de wind* en ook niet op *Roodbaard* - die heb ik dus wel gelezen!
Wat me vooral interessert is dat de 17e eeuw de Gouden Eeuw van de Hollanders was. De geschiedenis van de Verenigde Oost-Indische Compagnie heeft zulke fraaie onderwerpen te bieden! Het moet ook niet alleen een verhaal over schepen worden. Ik wil iets méér vertellen, iets omvattenders. Wat een voordeel is, is dat Giroud de Nederlandse geschiedenis goed kent. Hij heeft bovendien geschiedenisles gegeven, is uitermate bereisd en is heel plezierig om mee samen te werken.

Hoe kijk je aan tegen striptekenen als professie?

Ik hou enorm veel van mijn werk. Ik kan geen twee dagen zonder. Het is passie en werk tegelijkertijd.

In Nederland kunnen maar weinig tekenaars volledig van hun stripproductie bestaan. Heb jij inkomsten uit reclame-opdrachten?

In Frankrijk wordt het reclametekenen zeer slecht betaald, dus dat is geen reden om daar expliciet voor te kiezen. Ik vind het trouwens een naar idee om zo gericht op het binnenhalen van geld te tekenen. Strips maken is voor mij geen middel om geld te verdienen, het is voor mij een manier van leven. Ik voel me dan ook niet geroepen om reclametekeningen te maken.

Voelde je deze roeping al vroeg bij je opkomen? Is hij er altijd geweest?

Nee, ik heb lang getwijfeld tussen acteren als invulling van mijn bestaan en het striptekenen. Uiteindelijk heb ik voor strips gekozen. Het aardige is, dat ik met deze keuze een acteur ben gebleven - ik bekijk mijn stripfiguren zoals een acteur zijn medespelers bekijkt - en tegelijk ben ik de striptekenaar die alle acteurs in het verhaal neerzet. Ik ben dus ook nog een beetje de regisseur van het geheel!!

De vraag die nog rest is natuurlijk of Norma, scenarist Bosse nog heeft ontmoet. Helaas, zij hebben elkaar ook op deze beurs weer gemist. ●

PRIKBORD

Gelezen in (A Suivre): het eerste resultaat van de samenwerking tussen **Boucq** en **Jodorowsky**. *Face de Lune* is de titel en gaat over een onder het Pitchounet-regime(!) zuchtend eiland dat regelmatig door grote vloedgolven overspoeld wordt.
Beide heren schijnen trouwens in de kathedraal van Amiens rondjes te hebben gelopen om het idee voor dit verhaal vanuit hun onderbewustzijn optimaal te kunnen laten rijpen. Meer over de achtergronden van het verhaal is terug te vinden in het zeer lezenswaardige stuk van Jodorowsky dat aan het eerste hoofdstuk voorafgaat. **TD**

Snoecks is een jaarlijks verschijnende pocket met een verzameling artikelen over de meest uiteenlopende onderwerpen, die slechts met elkaar gemeen hebben dat ze uitgever Serge Snoeck moeten interesseren. De 1992-editie bevat één bijdrage over strips: Philippe Goddin zet in 22 pagina's uiteen welke dokumentatie Hergé heeft opgebouwd voor de in de *Kuifje*-verhalen voorkomende schepen. Zeer lezenswaardig. Het artikel besteedt terloops aandacht aan het vreemde feit, dat de Franse Eenhoorn al herdruk na herdruk onder Britse vlag blijkt te varen en gaat vergezeld van enkele gedetailleerde potloodschetsen van Hergé. **PvG**

Boucq

De Geïllustreerde Pers gaat door met **De klassieke verhalen van Donald Duck**; de bundeling van alle 245 verhalen van de legendarische Duck-tekenaar Carl Barks. Eerder al had de GI in samenwerking met uitgeverij Loeb zes delen uitgegeven. Op initiatief van stripzaak Professor Ich wordt de serie nu compleet gemaakt. Hoewel compleet... Of het Barks-verhaal *The treasure of Marco Polo* uit 1966 ook zal worden heruitgegeven is afhankelijk van de Disney Company. Vanwege het geweldadige karakter van de strip en de "gevoelige politieke associaties" eind jaren '70 heeft Disney een herdrukverbod ingesteld. Andere verhalen die in de Verenigde Staten verboden zijn omdat ze voor sommige landen en volkeren discriminerend zijn worden zeker wel in de bundeling opgenomen. Intekenen kan alleen op de gehele nieuwe reeks (desgewenst in combinatie met een of meerdere van de reeds verschenen zes delen) en kost *f*544,50. Het totale bedrag moet voor 31 december 1991 zijn overgemaakt. De eerste 900 intekenaars ontvangen een genummerde zeefdruk van Carl Barks. Meer informatie bij Professor Ich, Koninginneweg 218 in Amsterdam. Telefoon 020-6755983. **ML**

Hoewel de expositie van **Bert van der Meij** en **Lian Ong** in Art Gallery Comic Sense alweer een dikke maand geschiedenis is, willen we er toch even op terugkomen. De artistieke tweeling maakte namelijk een uitnodiging voor de expositie die staat als een huis, pardon, beweegt als een lift. De uitnodiging heeft de vorm van een A5-boekje met Sherpa-opmaak en bevat het korte verhaal *Facelift*. Daarin komen beide tekenaars te elfderure in de lift tot de ontdekking dat zij blanco schilderijen hebben meegenomen. Even is er paniek, maar dan pakken zij hun schilderspullen (waar die ineens vandaan komen is een raadsel, maar er gebeuren wel vaker vreemde dingen in een lift) en schilderen elkaar. Omdat één doekie niet genoeg is modelleren zij elkaar waardoor Bert stukje bij beetje een vrouwelijk naakt wordt en Liān een dikke man. Het is een bijzonder stel. En dat is het. **ML**

De terugkeer van de rode prins, de nieuwste **Storm**, schijnt door de liefhebbers algemeen beschouwd te worden als het album met de mooiste tekeningen uit de hele serie. Ze hebben ongetwijfeld gelijk. Tot in de kleinste details werkt Lawrence zijn werelden van Pandarve uit en op de eerste plaat is het dan ook meteen raak: vanaf een podium in de linkerbovenhoek bekijken Lawrence en Lodewijk de kermis die ze zelf hebben verzonnen. En voordat je hen verdenkt van een verdacht groen of tweekoppig uiterlijk het volgende: die met die pijl op z'n borst is de tekenaar en die met z'n Olga Lawina-t-shirt kan al helemaal niet missen. Over details gesproken: Roodhaar wisselt van plaat 8 op 9 wel heel snel van kleding. In strips kan toch maar alles. **PvG**

Uitgeverij Glénat brengt in het Frans bundelingen van enkele van haar meest suksesvolle series uit. De integrale uitvoeringen van De droom van de haai en Het land van Langvergeten moeten inmiddels al verschenen zijn. Echt interessant wordt het pas bij de bundeling van de eerste twee delen van **Samber**: voor deze heruitgave kleurde Yslaire zijn pagina's opnieuw in. Het kleurgebruik is nog soberder en wordt overheerst door melancholieke bruin- en okertinten, waardoor het rood van haar, ogen en bloed er nog meer uitspringt. Het boek wordt uitgegeven in een iets groter formaat en moet helaas maar liefst FF 250 gaan kosten. Maar het blijft afschuwelijk mooi. **PvG**

In het Franse taalgebied staat **Hugo Pratt** weer volop in de belangstelling. De film naar zijn album *Jesuit Joe* gaat er binnenkort in roulatie. Pratt zelf werkte de dialogen en personages verder uit en Olivier Austen regisseerde. Daarnaast sprak Pratt met Dominique Petitfaux over zaken als zijn nomadische bestaan en literaire voorkeuren. Deze gesprekken zijn gebundeld onder de prachtige titel *Le désir d'être inutile* (Ed. Robert Laffont; 175FF) uitgebracht. **TD**

Het 26ste nummer van het **Sjors & Sjimmie Stripblad** staat (hoe kan het ook anders) in het teken van kerstmis. Jeroen Steehouwer tekende (en schreef samen met Kees de Boer en Hanco Kolk) een kerstverhaal rond de kinderen Jeremie en Sonny uit *Fanteasy*. Zonder Fred Julsing en dus ook zonder Mister Fanteasy waar Julsing de rechten van heeft. In dit laatste nummer van 1991 start ook de nieuwe *Rataplan*. Het is de bedoeling van Morris om elk jaar een *Lucky Luke* én een *Rataplan* te maken. Het Stripblad zal ze om en om plaatsen. In dit nummer verder aandacht voor de prachtige NoShowBo-clip van Comic House en voor de Sjosjisjop (zit uw kunstgebit nog goed?); de nieuwe postorderrubriek van het Stripblad waarin voornamelijk artikelen zullen worden aangeboden die niet in de winkel verkrijgbaar zijn. Het eerste nummer van het nieuwe jaar start met *Gangsterfilm*, de "nieuwe" Franka die al in het Veronicablad heeft gestaan. Het verhaal zal met 6 pagina's per nummer worden gepubliceerd. In datzelfde nummer gaat de *Familie Doorzon* naar New York. Bij een bezoek aan die stad heeft Gerrit de Jager wat plaatjes geschoten en een fotostrip is toch heel wat gezelliger dan een doorsnee dia-avondje, nietwaar? Na de *Doorzon*-fotostrip van verleden jaar (*Tropical X-mas*) lijkt een leuke traditie ingezet. Tenslotte ziet in het tweede nummer van 1992 *Dave* het daglicht. Dave is de hond van een jeugdige uitvinder die op scenario van Timp en getekend door Van O de nodige avonturen zal beleven. Een soort *Histoire d'O* , maar dan voor een jonger publiek!?

ML

Dat wij projecten waarbij termen vallen als *kleinschalig*, *onafhankelijk* en *in eigen beheer* een warm hart toedragen zal, gezien onze eigen achtergrond, niemand verbazen. Vandaar dat we je attent willen maken op **Napoleon 1: De waterlolita's.** In een stijl die zowel qua tekenwerk als verhaal herinneringen oproept aan het roemruchte Lombard-verleden, schilderen tekenaar Dick Heins en scenarist Richard van Mill de ondergang van Napoleon bij Waterloo. Dat menig historicus de visie van beide auteurs op deze historische slag niet zal delen, moge duidelijk zijn. Dit eerste album (eerder verschenen korte zwart-wit verhalen van *Napoleon* in Striptuur) werd in kleur gedrukt in een oplage van 1200 Nederlandstalige en 300 Franstalige exemplaren (niet misselijk) en wordt verspreid door het Raadsel. Het 12 platen tellende verhaal kost *f*6,95 (eveneens niet misselijk). Ter ondersteuning van het album verschijnt een door PTT-Telecom gedrukte **telefoonkaart** in een oplage van 1000 stuks. Dit zou de eerste Nederlandse telefoonkaart zijn waarop een stripfiguurtje staat afgebeeld.

ML

Blueberry door Vance

In ZozoLala 56 meldden we al dat *XIII*-tekenaar William Vance de derde *Blueberry*serie, **Marshall Blueberry**, vorm gaat geven. De steeds populairder wordende Belg is inmiddels met het tekenen begonnen en liet weten geen trek te hebben in een imitatie van Girauds stijl. "*Hij heeft zijn stijl en ik de mijne. Giraud schrijft en ik teken. Ik heb de vrije hand.*" We zouden niet anders willen, William!

ML

O U D E N U M M E R S

10 STUDIO ARNHEM, LUXE ALBUMS, STAMBOOM VAN DE FRANSTALIGE STRIP (24 PAG.) **30** HISLAIRE, LOUISE BROOKS (16 PAG.) **30 LUXE** IDEM OP ZWAAR, GLANZEND PAPIER **31** MILTON CANIFF, STEVE CANYON-STRIP, DUITSE STRIPS, A. DEN DOOIER (20 PAG.) **32** RAVEN EN ROUFFA, DE VERDWENEN JUWELEN (28 PAG.) **33** WINDIG EN DE JONG, URGO - ZOON VAN FNIRWAK, BRT-STRIPKWIS, DE ONNOEMBAREN (16 PAG.) **35** PRATT, BRECCIA (24 PAG.) **36** FRANK MILLER, E.P. JACOBS, THE MUMMY (24 PAG.) **37** TIJDVOGEL, CRAENHALS, STRIP-TOP-100 ALLER TIJDEN, NIEUWJAARSKAARTEN, HET TALENT GIUSTO PINELLI (28 PAG.) **38** DE OVERLEVENDE (KRIGSTEIN), ANGOULEME, DORP IN DE RIVIER, KORT AMERIKAANS (24 PAG.) **39** SAMBER, YSLAIRE, DORP IN DE RIVIER, K.A. (24 PAG.) **40 BIS** SPECIAAL DUBBELNUMMER OVER ALBERTO BRECCIA EN BERNIE KRIGSTEIN, MET VAN BEIDE EEN KOMPLETE KORTE STRIP (44 PAG.) **41** STERNE, HARRY BALM, DORP IN DE RIVIER, K.A. (24 PAG.) **42** ERIC HEUVEL, STRIPKRITIEK, BLITZ, KAMAGURKA, K.A. (24 PAG.) **43** PETER DE WIT, NIEUWJAARSKAARTEN, K.A., STRIPLICHTPUNT '88 (20 PAG.) **44** GIARDINO, GRENOBLE 1989, MOEBIUS, K.A. (20 PAG.) **45** WATCHMEN, STRYPTOGRAM (24 PAG.) **47** JULSING, STRYPTOGRAM-OPLOSSING, K.A. (24 PAG.) **48** BERTHET, ROMITA SR., K.A., WATCHMEN (20 PAG) **50** BOURGEON, LITTLE NEMO, STRYPTOGRAM, AKTUELE INFORMATIE OVER STRIPTEKENAARS, FELICITATIE-TEKENINGEN EN -STRIPS VAN 15 TEKENAARS, K.A., TELEFOONTOESTELTEKENSTIJLTEST (40 PAG.) **51** DAVE MCKEAN (20 PAG.) **53** MUNOZ, OPLOSSINGEN STRYPTOGRAM EN TTTT (20 PAG.) **54** SERVAIS, RAGEBOL, EVA DAM, K.A. (20 PAG.) **55** TORRES, NIEUWJAARSKAARTEN, K.A. (20 PAG.) **56** PAUL TENG, HARD GEKOOKT, ANGOULÊME 91 (20 PAG.) **57** AKIRA, K.A., FRANSE VERZAMELALBUMS, LIAN ONG **58** LOISEL, SCHULTHEISS (16 PAG.) **59** BOSSCHAERT, PONTIAC, ZENTNER & PELLEJERO, K.A. (24 PAG.)

ALLE NOG LEVERBARE **OUDE NUMMERS** VAN ZOZOLALA KOSTEN F 3,00 PER STUK, MET UITZONDERING VAN **30 LUXE**, DIE F 3,50 KOST, EN **ZOZOLALA EXTRA 40 BIS** EN **ZOZOLALA 50**, DIE BEIDE F 4,50 KOSTEN. BESTELLEN IS ALLEEN MOGELIJK DOOR OVERMAKING VAN HET TOTAALBEDRAG OP POSTBANK GIRO 3253937 TEN NAME VAN STICHTING **ZET.EL** TE ARNHEM, MET VERMELDING VAN DE GEWENSTE NUMMERS. LEZERS IN BELGIE KUNNEN OOK BESTELLEN DOOR ONS EEN EUROCHEQUE TE STUREN.

Derib

De nieuwe strip van **Derib** is in meerdere opzichten opmerkelijk te noemen. Het begon allemaal in 1988 toen leden van een jongerenorganisatie in Lausanne hem vroegen een preventiebrochure over aids te maken die gemakkelijk te begrijpen moest zijn voor opgroeiende jeugd. Derib was meteen enthousiast (beter nog dan een brochure leek hem een strip) en stapte van het Wilde Westen over naar het Woeste Heden. Dit resulteerde in een 78 pagina's tellend album dat verhaalt over Jo en Laurant, twee pubers die van het leven genieten tot zij met aids geconfronteerd worden. Het kleurenalbum, dat in realistische (!) stijl getekend is, bevat een medisch dossier van een tiental pagina's. Met financiële steun van de Stichting voor het Leven wordt het album in Zwitserland, Frankrijk en België gratis onder jongeren verspreid. Of het album ook in Nederland zal worden uitgegeven is nog niet bekend.

ML

In het kader van de jeugdfilatelie gaven de **Belgische posterijen** op 14 oktober een serie van vier aan strips gewijde zegels uit. Afgebeeld zijn Blake en Mortimer, Cori de Scheepsjongen, Bollie en Billie en De duistere steden. Schuiten zorgde niet alleen voor de mooiste postzegel uit het rijtje, maar ook voor de tekening voor het mapje, waarin de serie uitsluitend te koop is. De omslagtekening laat de façade van het Brusselse stripmuseum zien, waar de op de postzegels afgedrukte stripfiguren naar binnen lopen. Het setje heeft een uitgiftewaarde van Bfr. 56. Eveneens een collectors-item is het bijbehorende kleurenfoldertje. Gratis af te halen op elk Belgisch postkantoor.

PvG

De Pinguïns

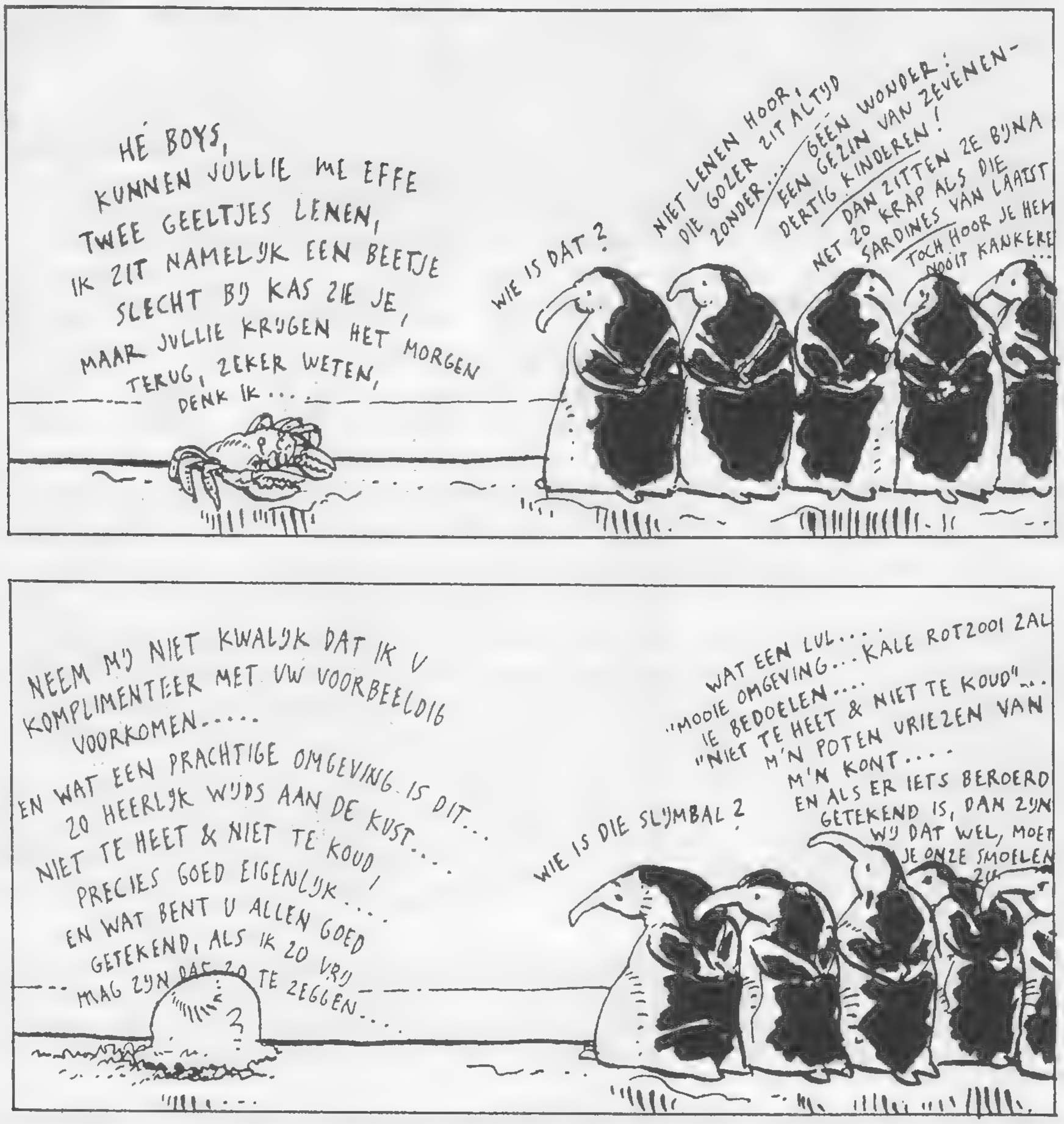
HÉ BOYS, KUNNEN JULLIE ME EFFE TWEE GEELTJES LENEN, IK ZIT NAMELIJK EEN BEETJE SLECHT BIJ KAS ZIE JE, MAAR JULLIE KRIJGEN HET MORGEN TERUG, ZEKER WETEN, DENK IK ...
WIE IS DAT ?
NIET LENEN HOOR, DIE GOZER ZIT ALTIJD ZONDER... / EEN GEZIN VAN ZEVENEN- DERTIG KINDEREN ! / GÉÉN WONDER : DAN ZITTEN ZE BIJNA NET ZO KRAP ALS DIE SARDINES VAN LAATST / TOCH HOOR JE HEM NOOIT KANKEREN ...
NEEM MIJ NIET KWALIJK DAT IK V KOMPLIMENTEER MET UW VOORBEELDIG VOORKOMEN.....
EN WAT EEN PRACHTIGE OMGEVING IS DIT... ZO HEERLIJK WIJDS AAN DE KUST.... NIET TE HEET & NIET TE KOUD ! PRECIES GOED EIGENLIJK.... EN WAT BENT U ALLEN GOED GETEKEND, ALS IK ZO VRIJ MAG ZIJN DAT ZO TE ZEGGEN...
WIE IS DIE SLIJMBAL ?
WAT EEN LUL.... "MOOIE OMGEVING... KALE ROTZOOI ZAL IE BEDOELEN.... "NIET TE HEET & NIET TE KOUD"... M'N POTEN VRIEZEN VAN M'N KONT.... EN ALS ER IETS BEROERD GETEKEND IS, DAN ZIJN WIJ DAT WEL, MOET JE ONZE SMOELEN ZIEN

BERT VAN DER MEIJ

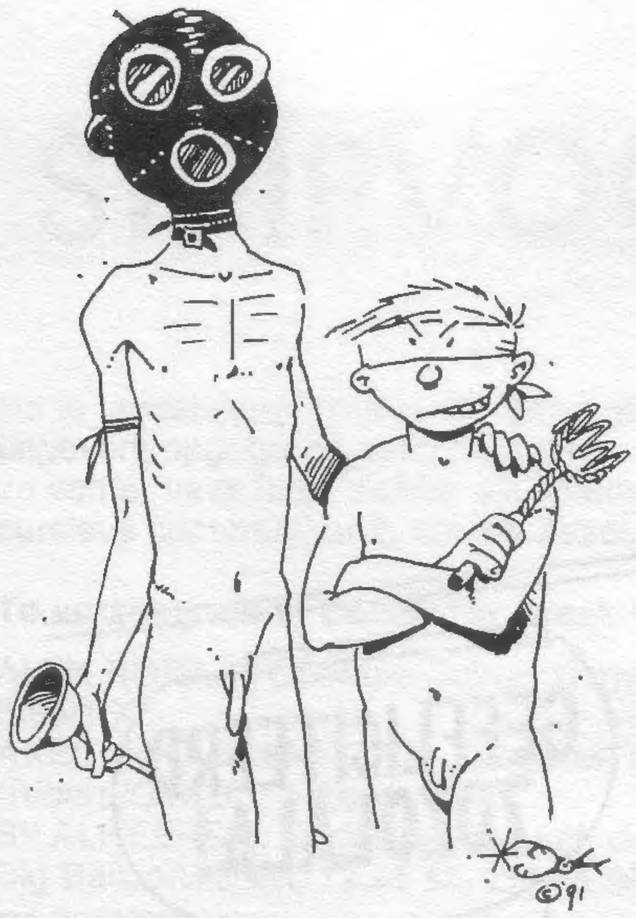

Inktvis prutduktie

Dat het bedenken van **Pakkende Titels** een kunst apart is wordt weleens vergeten. Neem nu de volgende titels uit dezelfde serie: *Verboden Spelletjes*, *Hoogspanning*, *Ieder op zijn beurt*, *Erop of Eronder*, *Vuurwerk* en *Riemen Vast*. Wie bij deze titels denkt aan de *Zwarte Reeks* of een andere pornoserie mag direct zijn of haar hersens met groene zeep gaan wassen. Want bovenstaande titels komen uit de kinderreeks *Quick en Flupke*. Nu weet je dus hoe je die namen ook uit kunt leggen. **ML**

Wanneer we Glénat mogen geloven, is het zevende deel van De 7 levens van de sperwer het laatste album dat we in de ons zo bekende tekenstijl van **Juillard** te zien zullen krijgen. Juillard wil zich vernieuwen en gaat aan zijn stijl sleutelen. Geïnteresseerden kunnen er alles over lezen in het boek dat Glénat onlangs over hem uitgaf. Het bevat een lang interview en is geïllustreerd met veel niet eerder gepubliceerde schetsen, aquarellen en geïnkte tekeningen. 72 pagina's voor FF 160. **PvG**

Charyn, bekend als scenarist van De vrouw van de tovenaar en De gebroeders Adamov, heeft de smaak van het stripmaken kennelijk te pakken. Zijn nieuwste scenario is voor Margot in Badtown, het debuutalbum van tekenaar **Frezzato**. Frezzato is van Italiaanse afkomst, en wordt daarom maar meteen door zijn uitgever Glénat vergeleken met Liberatore. Toch eens even naar kijken, als het uitkomt. **PvG**

Soms levert het bijhouden van bladen leuke verrassingen op in de vorm van strips die het Nederlandse taalgebied waarschijnlijk nooit zullen bereiken. Zo plaatste Cairo, een van de toonaangevende Spaanse striptijdschriften, plaatste in nummer 75 een 10-paginastrip van Daniel Torres, Redlight Star. Het is een reclamestrip die **Torres** in 1988 voor het Noordamerikaanse tijdschrift Model Magazine heeft gemaakt en die zich vanzelfsprekend in het mode(l)wereldje afspeelt. Een luchtig verhaaltje van een auteur die zich met zijn nieuwste projekt, De achtste dag (zie ZL 55), van een meer serieuse kant laat zien. Op dat laatste projekt zullen we overigens nog wel eventjes moeten wachten. **PvG**

ERRATA

In het vorige nummer hebben wij een fout gemaakt bij het stukje over *De Kat*. De tekenaar van de afgebeelde illustratie was namelijk niet Bart van Erkel**, maar** Hendrik Vos.

Gotlib

AGENDA

Robbedoes-tekenaar **Janry** zal op **zaterdag 14 december** van 14.00-17.00 uur in stripwinkel **Comic Sense** zijn albums signeren. Fans gelieven zich te begeven naar de Adegemstraat 85 in het Belgische Mechelen. Informatie: (0932)-(0)15-206970.

In het weekeinde van de **18de en 19de januari 1992** zal het Vlaamse Lanaken voor de achtste keer in de ban van de strip zijn. **Strip '92** zal naast de oude ingrediënten van ruilbeurs, stripkaffee, videohoek en signerende tekenaars een tentoonstelling rond *Biebel* samenstellen en op zondag een voorstelling van het marionettentheater *Urbanus en zijn kornuiten* in huis hebben. Daarnaast zullen de tekenfilms *An American tail*, *The land before time* en *Charlie* op een groot scherm te zien zijn. Meer informatie: Jongerencentrum Apollo, Aan de Engelse Hof 10/2, Lanaken, België. 011-715037.

In het **Belgisch Centrum van het Beeldverhaal** zijn van **3 tot 29 december** orginele platen van **Francois Craenhals**, historische voorwerpen en andere souvenirs aan de riddertijd te bezichtigen. Ter gelegenheid van het verschijnen van het nieuwe *Koene Ridder*-album en de monografie over Craenhals van Kris de Saeger. Info: BCB, Zandstraat 20, Brussel. Tel: 02/219.19.80.

Bij **Art Gallery Comic Sense** is van **13 - 21 december** werk van de **Joegoslavische striptekenaars en illustratoren** Meseldzija, Mikalaeki (Django) en Simovie (Simke) geëxposeerd. En van **24 januari - 3 maart** schilderijen en strips van **Pinelli**. Al het geëxposeerde werk is tevens te koop. Info: Singel 417, Amsterdam. Tel: 020-622.23.13.

Op **13,14 en 15 dember** worden in het Belgische Turnhout weer de gezellige **Stripgidsdagen** gehouden. Naast de ruilbeurs, signerende auteurs, animatiefilms en een strip-reclame-dag kun je genieten van een tentoonstelling over het werk van **William Vance** en natuurlijk is er ook werk te bezichtigen van **Jan Bosschaert** (zie ZL 59) die op zaterdag de **Bronzen Adhemar '91** krijgt uitgereikt. Plaats van handeling: De Warande, Warandestraat 42, B-2300 Turnhout. Tel: (09-32) (0)14-419494.

Van 23 tot en met 26 januari vindt in **Angoulême** voor de 19e maal de **Salon International de la bande dessinée** plaats. Deze keer staat Angoulême volledig in het teken van de Amerikaanse strip. De organisatie heeft voor de stripliefhebber het nodige in petto: in het Museum van Schone Kunsten zal een expositie gewijd zijn aan alle Amerikaanse gasten, waarbij veel aandacht wordt besteed aan recente ontwikkelingen in de Amerikaanse strip! Dat kan een aardige tentoonstelling worden, want van de volgende Amerikanen is het reeds zeker dat ze komen: *Sergio Aragones*, *Carl Barks* (of heet de man nu echt Bucks...), *Linda Barry*, *Chester Brown*, *Paul Chadwick*, *Julie Doucet*, *Will Eisner*, *Drew Friedman*, *Gilbert en Jaime Hernandez*, *Ben Katchor*, *Jack Kirby*, *Joe Kubert*, *Gary Larson*, *Jim Lee*, *David Mazzuchelli*, *Charles Schultz* en *Art Spiegelman*. En de organisatie is nog steeds bezig om bekende en minder bekende namen naar Angoulême te halen!! In het Centre National, waar tijdens deze dagen alles om zal draaien, is er een expositie over *Crumb*, en expo's met de namen "Publisher's Choices" en "The Year in Comics". Daarnaast zullen er tal van tekenfilms te zien zijn en zullen er tussen de bedrijven door panels georganiseerd worden.
Uitgevers en uitgeverijen zijn uiteraard in grote getale aanwezig zo ook de fanzines, die zich in een langwerpige tent van respectabele lengte ("New York" genaamd) presenteren. En natuurlijk wordt de sfeer versterkt doordat het hele centrum van Angoulême weer in het teken van de strip staat (onder meer displays en speciaal voor het festival opgemaakte etalages).
President van dit 19e festival van Angoulême is *Marcel Gotlib*. Van hem zullen we ook nog het nodige zien. Een expositie over zijn werk zit er zeker in.
Voor meer info: Salon International de la bande dessinée
121, Route de Bordeaux
16000 Angoulême, France
tel.: 09.33.45.92.45.99

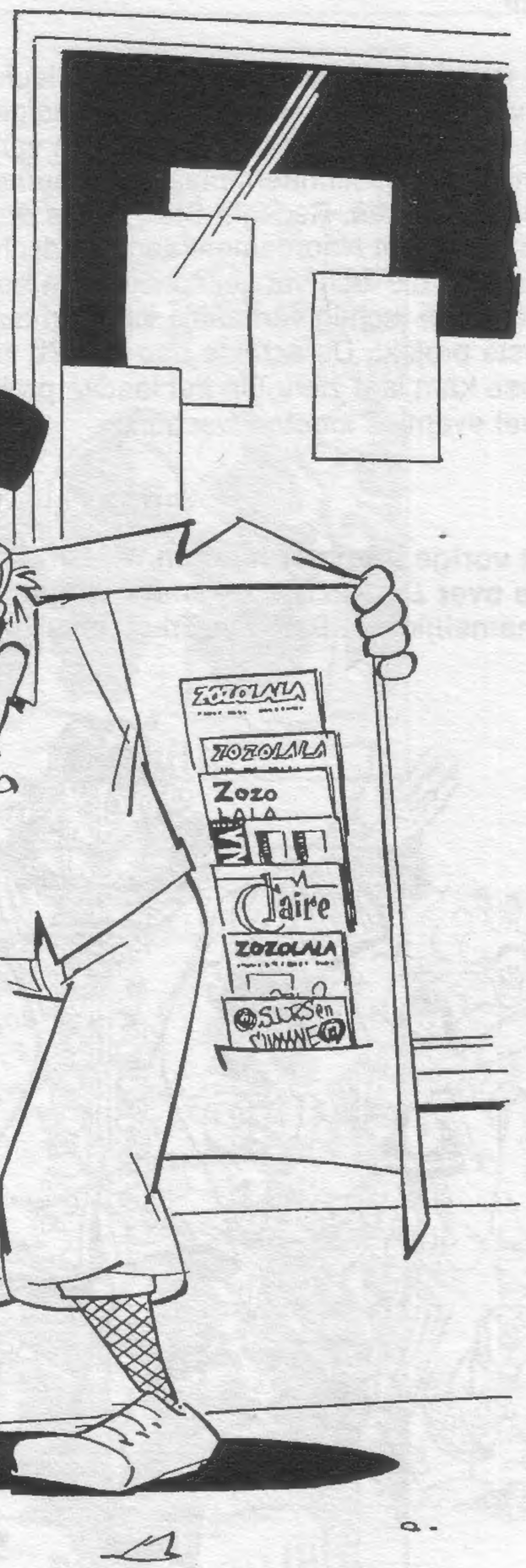

Stripwinkel Sjors (Scheffersplein 1, 3311 EJ Dordrecht, 078-142012) *Sjors +* (Comic Gadgets, Gimmicks and Gags, Voorstraat 313, Dordrecht)

STRIPVOORSPELLING

De te verschijnen albums zijn gerangschikt naar de door de uitgevers opgegeven verschijningsdata. In werkelijkheid verschijnen ze echter vaak later. Achter elk album staat de prijs in Hfl/BFr. Het cursieve commentaar is van de ZozoLala-redactie.

Te verschijnen in December (week 48 t/m 1)

ALEX NORA 1: Operatie Bolivar (Taymans/Borile/Heuvel) Lombard; 8,95/160.
AXEL MOONSHINE 3: De aasgieren van de kosmos (Ribera/Godard) Arboris; 8,95.
BILALREEKS 4: De falangisten van de zwarte orde (Bilal/Christin) Big Balloon/Alpen; 12,95 sc. *Zie de nieuwe rubriek* Zeker Lezen *in dit nummer.*
BOLLIE EN BILLIE; Oranje; 8,95 sc, 19,90 hc. *Parodie.*
CHRISTOFFEL COLUMBUS (Manara) Loempia; 45,00. *Aangekondigd onder voorbehoud.*
CIRCUS BAMBERI 2 (Schevensteen) Aksis; 6,95. *Voor de kleintjes.*
[COLLECTIE BOEMERANG 4]: DORIAN DOMBER 1: Het regenseizoen (Valles/Bocquet) Farao; sc 8,95.
[COLLECTIE DELTA 10]: DE ZON DER WOLVEN 2 (Qwak/Gonnort/Ralph) Blitz; sc 9,95.
[COLLECTIE DELTA 21]: DE PARASIET (Téhy) Blitz; sc 9,95. *...zuigend aan je portemonnee.*
[COLLECTIE DELTA 23]: PACUSH BLUES 5: Het grote belang van de kleine akkoorden (Ptiluc) Blitz. sc 9,95.
[COLLECTIE KRONIEKEN 30]: DE RODE DWERG 1 (Durand/Bordes) Blitz; sc 9,95. *Zie* Laatste Oordeel *in ZL 58.*
[COLLECTIE METRO 7]: COUTOO (Andreas) Blitz; sc 9,95. *Aanrader.*
[COLLECTIE SAVANNE 2]: NEEKIBO 2 (Plessix/Dieter) Farao; hc 18,50. *Nieuwe collectie met reeds lopende series.*
[COLLECTIE SAVANNE 3]: DE JAVA MENS 2: De Australiër (Gabrion) Farao; hc 18,50.
[COLLECTIE SAVANNE 4]: DORIAN DOMBER 2: Dood in de jungle (Valles/Bocquet) Farao; hc 18,50.
COMANCHE 12: Dollars met 3 zijden (Rouge/Greg) Dargaud; 7,95.
COSTA SPECIAL 1 (Jarry) Lombard; 12,50. *Bundeling van de delen 1, 2 en 3.*
DAN COOPER 40: Alleen op de Clemenceau (Weinberg) Dargaud; 7,95.
DE BESTE VERHALEN VAN DONALD DUCK 23: Donald Duck als kerstman (Barks) Big Balloon; 6,95. *Herdruk.*
DE ZOON VAN DE AREND 6: De reis naar Bohemen (Faure/Vaxelaire) Arboris; 8,95 sc, 24,95 hc.
DOMMEL SPECIAL 4 (Dupa) Lombard; 12,50/235.
DOMMEL 25: Hond zonder zorgen (Dupa) Lombard; 7,95/145.
GEHARREBAR 3 (Schreurs) C.I.C.; 14,95.
IRISH COFFEE 1: Venus Melancolica (Trillo/Meglia) Arboris; 8,95.
JUGURTHA 15: De zwarte steen (Franz/Vernal) Lombard; 8,95/160. *Eindelijk.*
KIEKEBOE FAMILIESTRIPBOEK (Merho) Standaard; 12,50/225.
RAF POSTBODE (Cauvin/Sandron) Oranje; 8,95 sc.
VERZAMELDE WERKEN VAN MOEBIUS 7: Arzach (Moebius) Arboris; 24,95.
VICTOR SACKVILLE 6: De gijzelaar van Barcelona (Carin/Rivière/Borile) Lombard; 8,95/160.
[ZWARTE REEKS 52]: CLEO IN AFRIKA (Colber) Sombrero; 14,50.
[ZWARTE REEKS 53]: 11.000 ROEDEN 2 (Januzzi) Sombrero; 14,50. *De Sint was weer in het land.*
ZWARTKIJKEN COMPLEET (Franquin) Arboris; 19,90 sc. *Herdruk.*

Te verschijnen in januari (week 1 t/m 5)

AXEL MOONSHINE 14: De kleine meesteres (Godard/Ribera) Arboris; 8,95/180.
DE BESTE VERHALEN VAN DONALD DUCK 68: Donald Duck als wespenjager (Barks) Big Balloon; 6,96/145.
DE JONGE JAREN VAN BLUEBERRY 30 (Wilson) Novedi; 7,95.
DE KATAMAROM 22 (Gos/Walt) Dupuis; 7,95.
KRONIEKEN VAN DE ZWARTE MAAN 1]: Het teken van het duister (Ledroit/Froideval) Arboris; 8,95.180. *Een nieuwe swords & sorcery-strip voor de liefhebbers.*
[LUXE REEKS 25]: HET IJZEREN WIEL (Pahek) Arboris; 24,95/495. *Door de inkleurder van Hermann.*
[PARODIEREEKS 7]: GUUS: De ballade van de klaters (diverse auteurs) Arboris; 8,95/180. *Herdruk in kleur.*
PIETJE BELL (Matena) Big Balloon; 7,50/150 sc, 15,95/315 hc. *Na* Kruimeltje *en* Dik Trom *zijn de verwachtingen hooggespannen.*
RAHAN 2: De vallei der kwellingen (Chéret/Lecureux) Novedi; 7,95.
SOEPERMAN 2: De Blurp (Uilenbroek/Ritstier) Big Balloon; 9,95/195. *Leuk!*
STAMGASTEN 3 (Van Driel) Land Productions; 8,95.
VERHALEN UIT DE MEGA-STEDEN 1: America (Wagner/MacNeil) Arboris; 9,95/195. *Een nieuwe reeks met de beste Judge Dredd verhalen.*

Niet aangekondigd, toch verschenen.

[COLLECTIE DELTA 16]: DE VLOOIEN 2: Rood noch zwart (Mouquet/Stalner) Oranje; 24,95.
[COLLECTIE KRONIEKEN 31]: ELDORADO 3: De jaguarmensen (Harriet/Mata) Oranje; 24,95.
DE LOUTERING (Weijmer) Euro-Art; 85,00 luxe. *80 pagina's met offset prent. Genummerd en gesigneerd, 650 exemplaren.*
DINGES (Weijmer) Euro-Art; 7,95. *Een nieuwe uitgeverij, onder beheer van de tekenaar zelf.*
DONITO 1: De grot van Nautilus (Conrad) Dupuis; 5,95. *Speciale introductieprijs.*
HET ARDENNEN OFFENSIEF (Vassaux/Lepage) Hèlyode; 16,95.
HIRAM: De zuilen van Salome (Vassaux/Facon/Parent) Hèlyode; 22,50.
IGNATIUS (Schmitz/Stoquart) Hèlyode; 16,95.
JAN, JANS EN DE KINDEREN: Kerstverhalen (Kruis/Wilmink) Joop Wiggers prod.; 9,95 hc. *Verhalen van Willem Wilmink, geïllustreerd door Jan Kruis.*
MOONKYS: De schattenjacht (Moons) Hèlyode; 8,50.
PRINS VALIANT 52: De val van koning Aguar (Foster) Juniorpress; 8,95.
STORM SPECIAL: De werelden van Don Lawrence (Lawrence) Big Balloon; 35,00. *Bestaand werk in een te duur jasje.*

KOLOFON

ZozoLala is een onafhankelijk stripinformatieblad, dat wordt uitgegeven door Stichting Zet.El te Arnhem. ZozoLala verschijnt zes keer per jaar en is gratis voor klanten van de op pagina 2 vermelde stripwinkels

FINANCIËN:
Postbank giro 3253937 t.n.v. Stichting Zet.El te Arnhem

ABONNEMENTEN:
Een jaarabonnement (6 nrs.) kost ƒ 20,00, een abonnement voor twee jaar (12 nrs.) kost ƒ 33,00. Beide zijn te verkrijgen door storting van het bedrag op bovenstaand girorekeningnummer, met vermelding van: Abonnement ZL m.i.v. nr.....
FOREIGN SUBSCRIPTIONS: F 20,00 (1 YEAR) OR F 33,00 (2 YEARS) BY INTERNATIONAL MONEY ORDER PAYABLE TO ZET.EL, ST. ANTONIELAAN 13, 6821 GA ARNHEM, HOLLAND
Druk: SSN Nijmegen
Afwerking: Van den Burg, Weurt
Oplage: 7000 ex.

REDAKTIE:
Carl Bieker, Paul van Gremberghen en Mike Leenders
VORMGEVING EN OPMAAK:
Marije Bijl, Toon Dohmen en Sigge Stegeman
VASTE MEDEWERKERS:
Michel Clessens, Jurry Heshusius, Ben Jansen, Inktvis-Prutduktie, Bert van der Meij, Mat Schifferstein, Hedy Stegge, en Ton van der Wielen
MEDEWERKENDEN AAN DIT NUMMER:
Mark van Oppen, Norma , Gine, Peter van Dongen en Wim te Dorsthorst

© 1991
Het copyright voor de vormgeving, de artikelen en voor de strips en illustraties berust bij de auteurs en/of de betreffende uitgeverijen. Niets uit de inhoud van dit blad mag worden overgenomen of vermenigvuldigd zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever

REDAKTIEADRES: ST. ANTONIELAAN 13, 6821 GA ARNHEM, NL

ZOZOLALA

JAARGANG 1991
NUMMER 55 T/M 60

INDEX

ARTIKELEN

Daniël Torres: DE STERREAVONTUREN EN DE IDEALEN - *Carl Bieker* 55
KORT AMERIKAANS - *Ton Vanderwheels* 55, 57, 59, 60
ACACIALAAN 21: Paul Teng - *Paul van Gremberghen* 56
HARD GEKOOKT: LIEVER EEN LEGE DOP DAN DIT HALVE EI - *Mike Leenders* 56
ANGOULÊME 1991 - *Mat Schifferstein* 56
AKIRA: EEN BIG BANG IN TOKIO - *Carl Bieker en Toon Dohmen* 57
BD À PORTER - *Paul van Gremberghen* 57
ACACIALAAN 21: Lian Ong - *Paul van Gremberghen* 57
Loisel: "IK WIL GEEN GEVANGENE ZIJN VAN DE DOCUMENTATIE" - *Carl Bieker* 58
MATTHIAS SCHULTHEISS: OPNIEUW GAAT EEN DUITSER OVER DE GRENS - *Mike Leenders* 58
BOURGEON IN DE TOEKOMST - *Carl Bieker* 58
ACACIALAAN 21: Jan Bosschaert - *Paul van Gremberghen* 59
Zentner en Pellejero: VRIJHEID VAN VERTELLEN EN EEN VERLANGEN NAAR EENVOUD - *M.Jans, C.Charrier en J-F. Douvry* 59
RIVIÈRE VERWEZEN - *Wim te Dorsthorst* 60
ACACIALAAN 21: Peter van Dongen - *Paul van Gremberghen* 60
MARVANO: FASCINATIE VOOR HET FANTASTISCHE - *Sigge Stegeman* 60
DE WERELDEN VAN GINE - *Carl Bieker* 60
NORMA: RESEARCH EN FANTASIE - *Carl Bieker* 60
10 JAAR ZOZOLALA 60

BOEKBESPREKINGEN

Auclair & Riondet: HIJ DIE HET EINDE VINDT - *Mike* 58
Benoit & Nedjar: DE MAN VAN NERGENS - *Paul* 58
Berthet & Tome: DE WEG NAAR SELMA - *Paul* 60
Bilal & Christin: HET DORPJE DAT GING VLIEGEN - *Mike* 60
Bilal & Christin: HET SCHIP VAN STEEN - *Mike* 60
Bilal & Christin: DE FALANGISTEN VAN DE ZWARTE ORDE - *Mike* 60
Bilal & Christin: DE ONBESTAANBARE STAD - *Mike* 60
Blanc-Dumont & Greg: COLBY 1: HOOGTE MIN DERTIG - *Paul* 59
Bordes & Durand: DE RODE DWERG 1: DE NACHT VAN DE VERLOSSERS - *Mike* 58
Ceppi: CORPS DIPLOMATIQUE - *Paul* 60
Cromwell & Ruffner: MINETTOS DESPERADOS - *Michel Clessens* 60
Comes: IRIS - *Mike* 60
Cosey: ORCHIDEA - *Paul* 55
Daalder e.a.: STRIPJAAR 1990 - *Mike* 57
Duvivier & De Pierpont: LAGUNE 1: ABDIJ TER DUINEN - *Paul* 57
Fritzgerald & Cromheecke: TACO ZIP 2 - *Sigge* 55
Gabrion: DE JAVA-MENS 1: DE REBEL - *Sigge* 56
Gabrion: KAPITEIN MOULIN ROUGE 1: AMAZONIA - *Carl* 58
Gabrion: KAPITEIN MOULIN ROUGE 2: TUMAC-HUMAC - *Carl* 58
Giardino: FATALE VAKANTIES - *Paul* 58
Hermann: MISSIE VANSISANDI - *Paul* 59
Ibarrola & Juaristi & Duaindia: ALS DE SLANG ZINGT - Sigge 59
Janjetov & Jodorowsky: DE JEUGD VAN JOHN DIFOOL 1: DE INWIJDING - *Sigge* 57
Janjetov & Jodorowsky: DE JEUGD VAN JOHN DIFOOL 2: DE PRIVE-DETECTIVE - *Sigge* 57
König: HET KILLERKONDOOM - *Paul* 59
Lax & Giroud: "VERGETEN" IN ANNAM 1 - *Paul* 55
Loisel: PETER PAN 1: LONDEN - *Mike* 57
Loustal & Charyn: DE GEBROEDERS ADAMOV - *Toon* 58
Martens: STONEY HIGH & FREAKY BEAKY - *Toon* 56
Martin: ORION 1: HET HEILIGE MEER - *Paul* 57
Mattotti: VUREN - *Sigge* 56
Micheluzzi: SIBERIE - *Carl* 57
Michetz & Yann: TAKO 1 - *Sigge* 56
Muñoz & Sampayo: VERHALEN UIT JOE'S BAR 1: MISTER CONRAD EN MISTER WILCOX - *Sigge* 59
Pires & Despas: DE TEMPELIERS: BLOED EN GLORIE - *Sigge* 58
Prado en Luna: MANUEL MONTANO: DE BRON VAN DE NACHT - *Sigge* 59
Ramaïoli & Aubert: ARDOUKOBA 1: DE SCHAT VAN SHEBA - *Carl* 55
Rossi & Makyo: DE CYCLUS VAN DE TWEE HORIZONTEN 1: JORDAN - *Carl* 56
Rotundo & Mignacco: DE DETECTIVE ZONDER NAAM - *Sigge* 55
Rubio & div. scenaristen: PERSECUTION - *Mike* 60
Schuiten & Schuiten: NOGEGON - *Paul* 55
Shanower & Moebius & Lofficier: DE WERELD VAN DE HERMETISCHE GARAGE 1: DE ONDENKBARE PRINS - Sigge 58
Son & Genin: MEESTER CHANG 1: DE ROVERS - *Sigge* 59
Stallaert & Leemans: NINO 1: DE REIS NAAR AMERIKA - *Carl* 55
Tardi: NESTOR BURMA: EEN KATER VOL LOOD - *Mike* 57
Van den Heuvel: OPERATIE VROUWENHART - *Toon* 58
Van Dongen: MUIZENTHEATER - *Mike* 55
Verron & Durand: DE MALTHEZER: VOOR NIETS GAAT DE ZON OP! - *Carl* 60
Vidon & Bucquoy: ZWARTE KOFFIE: HET SEXUELE LEVEN VAN JAN BUCQUOY - *Mike* 55
Warnauts & Raives: ONSCHULDIG - *Paul* 56
Watterson: CASPER EN HOBBES - *Carl* 56
Yslaire & Balac: SAMBER 2: IK WEET DAT JE TERUG ZULT KOMEN - *Paul* 56
Zarate & Moore: EEN KLEINE MOORD - *Carl* 60

ORIGINEEL TEKENWERK

Bédu: *nieuwjaarswens* 55
Beitume: *nieuwjaarswens* 55
Bosschaert: *nieuwjaarswens* 55
Bosschaert: *schetsen, tekeningen* 59
Cromheecke: *nieuwjaarswens* 55
De Rie: *nieuwjaarswens* 55
Heuvel: *nieuwjaarswens* 55
Inktvis-Prutduktie: *illustratie* 55, 58, 60
Inktvis-Prutduktie: *nieuwjaarswens* 55
Jans: *nieuwjaarswens* 55
Jansen: *Modern Leven* 55, 56, 57, 58
Jansen: *nieuwjaarswens ZozoLala* 55
Kolk: *voorplaat* 60
Kuijpers: *nieuwjaarswensen* 55
Leever: *nieuwjaarswens* 55
Loisel: *schets* 58
Marshall & Van Oudheusden: *nieuwjaarswens* 55
Merezette: *nieuwjaarswens* 55
Michel: *nieuwjaarswens* 55
Pellejero: *schetsen* 59
Pratt: *nieuwjaarswens* 55
Remacle: *nieuwjaarswens* 55
Sterne: nieuwjaarswens 55
Teng: *voorplaat* 56
Toonder: *nieuwjaarswens* 55
Van den Boogaard: *nieuwjaarswens* 55
Van der Kroft & Van Die & Plijnaar: *nieuwjaarswens* 55
Van der Meij: *Pinguins* 56, 57, 58, 59, 60
Van Dongen: *schetsen, tekeningen* 60